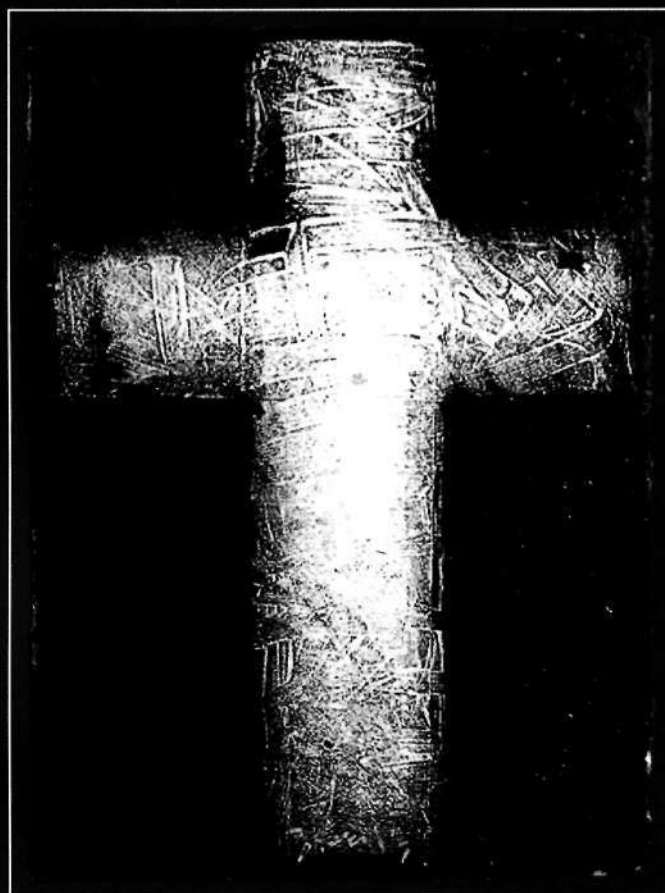

PANNON LOKOZ

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

2002

5-6.
SZEPTEMBER-
DECEMBER

PANNON LÁTKÖZ

K U L T U R Á L I S F O L Y Ó I R A T

7. évfolyam, 5-6. szám

2002. SZEPTEMBER-DECEMBER

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Müller Róbert (Keszthely),
Papp Ferenc (Nagykanizsa), Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

*
SZERKESZTŐSÉG

CZUPI GYULA

főszerkesztő

*
BŐSZE KATALIN, FA EDE, KARDOS FERENC, KISS GÁBOR, KOSTYÁL LÁSZLÓ, MOLNÁR ANDRÁS, TAR FERENC
szerkesztők

*
MUNKATÁRSÁK

Bence Lajos (Szlovénia), Major-Zala Lajos (Svájc), Péntek Imre (Székesfehérvár), Várdy Béla (USA)

*
LENGYÁK ANDRÁS

olvasószerkesztő

*
TÁNCZOS KATALIN

kiadói titkár

Készült Hévíz, Keszthely, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Zala megye önkormányzatának,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával.

Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1219-6886

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Lackner László
Szerkesztőségi levélcím: Czupi Gyula, 8801 Nagykanizsa, Pf.: 484. E-mail: czupi_gy@vkkkanizsa.c3.hu. Telefon: 50 9571 614.

A szerkesztőség tagjainak e-mail-jei:

Bősze Katalin: zalamik@matavnet.hu, Kardos Ferenc: rekaanna@freemail.hu, Kiss Gábor: kissg@dfmk.hu,

Kostyál László: lacikos@dfmk.hu, Molnár András: zalalev@dfmk.hu, Tar Ferenc: tarferi@bibo.hu.

Előfizethető a Zalavölgye Takarékszövetkezet III. sz. fiókja Zalaegerszeg 75500801-10001882 sz. számláján, vagy a kiadó
címén, rózsaszín postai utalványon: Pannon Tükör (Zalatour Kft. címén), 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér. 1.

E-mail: zalatour@zalaszam.hu

Az egyes számok ára 150 Ft. Előfizetési díj egy évre: 600 Ft.

Címlapterv: Euromanager Kft., Zalaegerszeg.

Nyomdai előkészítés és tördelés: Matrix Marketing Műhely Kft., Nagykanizsa.

Nyomdai munkák:

TARTALOM

Pesti Pannon Művész Klub

Lárai Eszter: <i>Meglepetés, Egyedül, Megtömi (versek)</i>	3
Mézes Gergely: <i>Lárai Eszter: Idő-gettó (szemle)</i>	3
Mézes Gergely: <i>Éjjeli vers Katának (vers)</i>	4
Máté Adél: <i>Elnapoló, Vadászat I. (versek)</i>	5
Szepesi Dóra: <i>Felismerés, Vallomás, Találkozás, magyaros, Születésnapozó, Nyár - tükörben (versek)</i>	5
Cseh Károly: <i>Heródes éve, Világlo szalmaszál, Régimódi tél (versek)</i>	6
Merényi Krisztián: <i>Disznóvágás, Istenkeresés (versek)</i>	6
Erdélyi Z. János: <i>Tükörben, Enyészet (versek)</i>	7
Georg Trakl: <i>Helian, A halál hét éneke, De profundis I, Éji jajszó (1. változat), Passió (1. változat), Passió (2. változat) (Erdélyi Z. János fordításai)</i>	8
Erdődi Gábor: <i>A teljesség eredménye (A magányos össze. Georg Trakl összes versei és kisprózai írásai Erdélyi Z. János fordításában)</i>	12
Erdődi Gábor: <i>Nők por-hüvelyébe... Búcsú-sanzon (versek)</i>	17
Thomas Hardy: <i>A lecsúszott lány (Erdődi Gábor fordítása)</i>	18
Dylan Thomas: <i>Zord szakmám, műveim, Szent Tavasz (Erdődi Gábor fordításai)</i>	18
William Butler Yeats: <i>Megbánás indulatok szavakért, Politika, Na és? (Erdődi Gábor fordításai)</i>	20
Bodrogi Péter: <i>A költő esdeklése (Erdődi Gábor Yeats fordításkötetéről)</i>	21
Bodrogi Péter: <i>Vázlat, Szeptember elején (versek)</i>	24
Borsos Roland: <i>Egynyári agónia (vers)</i>	24
Bánosi György: <i>lopott mézes csemegém, A kétféle állapot (versek)</i>	25
Vlagyimir <i>А люди всё роптали и роптали, De az emberek mind csak dúltak-fúltak... (Viccai Péter fordítása) В темноте, A sötét (Viccai Péter fordítása) Homályban, (Marosi Lajos fordítása) Татуировка, Tetoválás (Marosi Lajos fordítása)</i>	25
Marosi Lajos: <i>Viszockij hatvanöt éves lenne, de nem annyi (szemle)</i>	29
Gáspár Ferenc: <i>Dinnyék és kecsuák (elbeszélés)</i>	33

Műmelléklet

Budaházi Tibor Ómagyar Mária-siralom című grafikai sorozata (a sorozat képei láthatók a borítók oldalain is).

Testvérműzsák

Kostyál László: <i>Az Ómagyar Mária-siralom újmagyar megfogalmazásban</i>	37
Borbás György: <i>Krebsz István képeinek kiállítása az újonnan megnyílt zalaszentgróti Kávézó Galériában (kiállítás-megnyitó)</i>	41

Szépirodalom

Bakonyi Erzsébet: <i>Angyal mélyvörösbő (elbeszélés)</i>	45
Czene Csaba: <i>Karácsonykor (vers)</i>	46
Kara Kocsis Gabriella: <i>Lepketánc (elbeszélés)</i>	47

Honismeret

Molnár László: <i>Egy göcseji betyár: Kisgyerek Jóska</i>	50
Rózsás János: <i>Fogságom naplója és egyéb munkák (memorandum)</i>	57
Kardos Ferenc: <i>Cigány történetek</i>	67

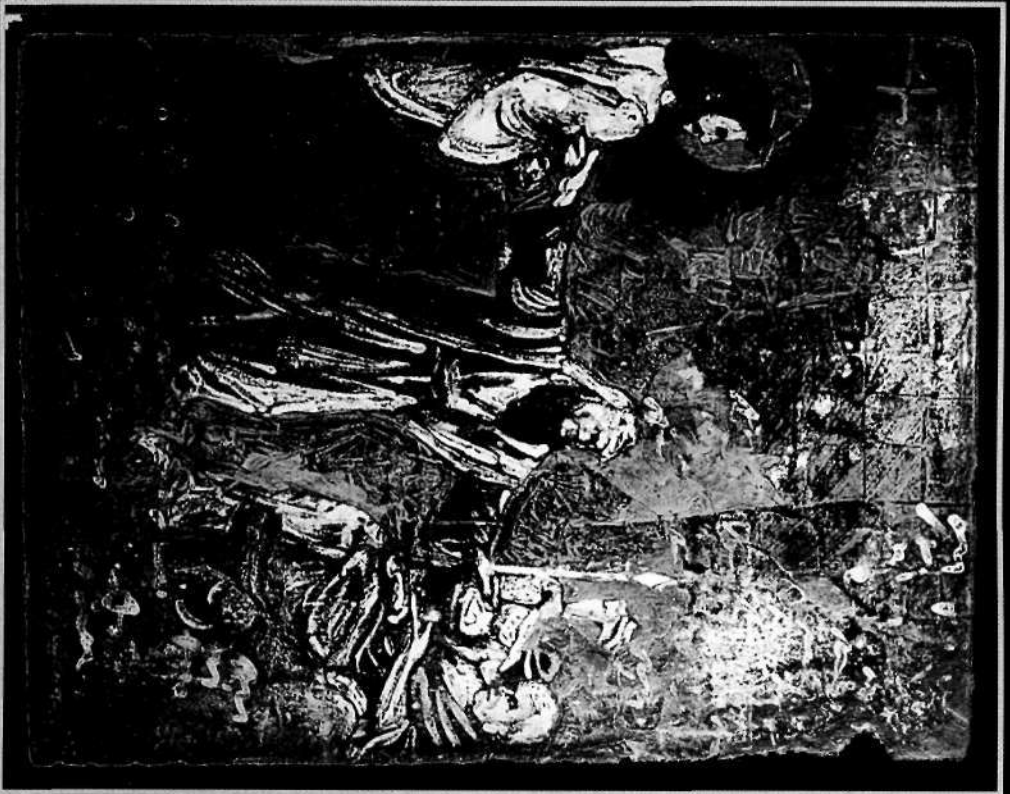
Szemle

Gyertyánagi Endre: <i>Adj innom! (Az Új Balaton című társadalmi és művészeti folyóirat köszöntése)</i>	69
Fa Ede: <i>Arcok (A Kanizsa Műhely antológiája)</i>	71

Köszönjük a zalaegerszegi Göcseji Múzeumnak az illusztrálásra rendelkezésünkre bocsátott fényképfelvételt. A címdalalon, a hátsó és a belső borítókön, valamint a műmellékletben Budaházi Tibor Ómagyar Mária-siralom című grafikai sorozatának képei láthatók.

Lapunk a 2000. évi 5-6. számtól az interneten is elérhető! www.nagykanizsa.hu/pannontukor címen.
Az internetes változat a Multimédia Műhely munkája.

Lárai Eszter

Meglepetés

Az oltárkép tükör volt
egy varsói templomban
Istenem, melyik festő
ábrázolhatja jobban

Egyedül

Erre a percre vártam
hogy végre egyedül legyek
és lehessenek
a munkanapok sodrából kicsapódó
söpredék-pillanatok könnyű martaléka

Meditálók
koncentrálok
a teret magam körül
összehúzva

Mintha a tékozló Isten
lényembe megtért volna
gejzirként szökell fel
omlok össze
e világhoz szelídülve

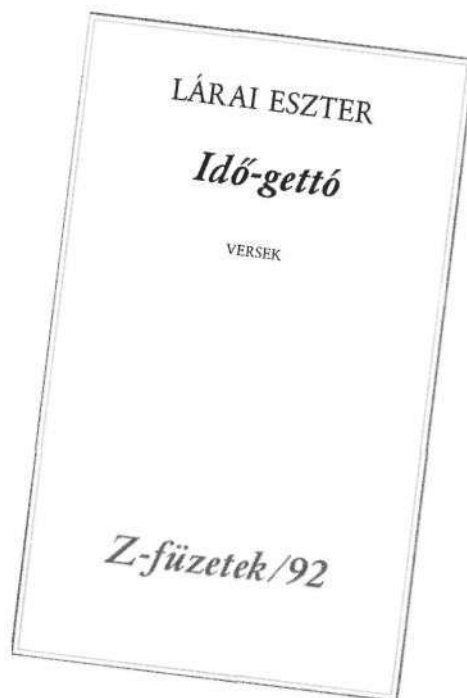
Megtörni

Hiányod betakar
Itt küszködöm alul
a végtelen lábnyomok avarában
ahol addig élek ameddig ellátok
Sorsom a romlandó időgyúrás:
egyszemélyes alagutat vájni
egy telhetetlen, kifinomult anyag bendőjében
és várni - mint a magzat -
a pillanatra mikor kilöknek
újabb dimenziókba

Mézes Gergely

Lárai Eszter: Idő-gettó

Az első kötet: valami más. Több, mint egy könyv, és csak picivel kevesebb, mint az egész életmű, még akkor is, ha ez oly csekély mértékben irodalmi (és főleg elméleti) megállapítás, mégis igaznak tűnhet mindazoknak, akik próbálkoznak bejutni eme művészeti szentély nagy gonddal középen elválasztott és lesimitott (mondhatnók: zselézt) szárnyas kapuján. Lárai Eszter versei még nem kaptak nagyobb nyilvánosságot, alulpublikálja magát, tán az a baj, hogy parlagian, és nem a „Bakos” szerkezetét is szétfeszítő módon megfogalmazott ars poétikájában a szabadságot jelölte meg költészete indokául, sőt, nekem is úgy tűnik, hogy számára az egyedül tér: a textuális tér, az egyedüli idő: a harisnyás verslábak lakkcipőkopogása között eltelt másodpercek, vagyis a versírás a szabadság megélhetőségének egyedüli forrásává vált Lárainak. Amúgy meg valljuk be: csúnya kis rózsaszín kötet. Mit kötet, fűzet! Mindössze hatvanöt oldalon, hetvenkét vers, ami egy keményfedeles könyvvel, amolyan aranybetűs dombornyomással már tekintélyt parancsolna akármilyen könyvespolcon. De hát ez van, kicsi és rózsaszín, fűzet, illetve Z-fűzet, ránézésre ilyen Lárai Eszter első könete.

A hátulján rövid szöveg, tanúsítja, hogy tele volt a költőnő élete ide-odával, matematikával, és apró lólépésekben papírra vetett szavakkal. Aztán belül előbukkan az E/2, az a megszeppent Te, akinek ki-kiszól, sőt olykor kikiabál versálarcán keresztül, rákiabál az örök Férfira, aki mindazt hagyja elröppenni behúzott nyaka mellett, amit a két téridő és a két nagymosás között arckörűli pályára állított Lárái Eszter, ezeket a kelet-európai, szintaktikai pofonokat. Régen túl van már a kamaszlány-versek holdas, csilagos képvilágán, trabantfüst csipi a szemet ironizáló metaforáitól, témáiban előrelép az én, majd újra a Te, végül pedig a törekvő, törtető költőtársak, akikkel kénytelen együtt masirozni a babér felé.

Lárái kötetében a rövidműfajok kerülnek előtérbe, frappáns, kíméletlen csattanókkal, a sorok közül a négyzetháló csendje és hűvöse éppúgy sugárzik, mint a füledt erotika, a már-már brutális testközelség és a nagyítóval végzett önvizsgálat. Mégsem lehet azt állítani, hogy Lárainál a misztikus profanizálódik: egyfajta kifordított petrarkista hagyománnyal emeli mindenek fölé a Férfit, éppúgy átszűrve önmagán, mint a hosszú amerikai tartózkodást, a hazatérés rácsodálkozását, a hétköznapokban található brutalitást, hogy így lépdeljen a hatvanöt oldalra át az egyre mélyebb témák felé, a kiszolgáltatottságba, a hőstelenített világba, vagy a megrendítő aktuális események felé. A nyomasztó világképet játékosága sem tudja feloldani, ez a macskaegér-játék a formával, vagy a meseszerű szavakkal, egyfajta gyerekes nemként hat újra és újra, közben pedig elemi erővel tör felszínre a költőiség, a túlhajtott gondolatok pedig vaskos képekben legyintik arcon az olvasót. Lárái Eszter költői világában a szerelem elgombásodik, a léptek dübörögnek, mosolyügyeletet tartanak, isten minden tornyot rühell, egymást fürkészik rémült figyelemmel a kérdőjelek, vízjel van a sorsban, vagyis olyan elsőkötetes szerző lépett most nyilvánosság elé, akinek birtokában van a képteremtés minden feltétele, szilárd poétikai alapokról ítél és alakít.

A gondosan szerkesztett kötet magán viseli a tematikai bonyolultság jeleit, de a kissé túl sokat ismételt tér és idő, valamint ezek gazdag asszociációs teret nyújtó kép-bővítőménéyek vonatkozásában felkerül a matematikus maszkja újra a költőnőre, ami bár nem zavaró, mégis felengzős színezetet kölcsönöz, az amúgy nagyon is színes és egyéni hangnak.

(Lárái Eszter: *Idő-gettó. Versek. Z-füzetek/92*)

Mézes Gergely

Éjjeli vers Katának

Leszalad hátamon ujjad
Ahogy ablakon az esőcsepp
Ránk talál a szeretet a sarokban
Többet nem veszekszünk
Gondolom
Lehajol melledhez a nyugalom.

Csak egy éjszaka semmi más,
takarónk sem jéghideg,
ingem nadrágom a széken,
a falióra ketyeg még párat,
míg elalszol Te is.
Csöndben motoszkálok
szuszogásod boltívében...

...ha lesznek is boldog holnapok
eloldhat minket az esőillat.
Ahogy mégsem vár a roppant jövő
Csak a csöndes esték
Melyeken átrobog egy autó
megreped ezen a képen
Megreped a festék
Kezem a kezekben
Lehajolok hozzád én is.

Máté Adél

Elnapoló

Végre valami türethető
kijött a számon. Ami már
várható volt, mint a
kisjézus.

Dolgozni kéne. Írni.

Ni. Ír!

INRI*

Vadászat I.

tüdőt feszítő kiáltás
halkul a dalba
- semmi és senki nélkül
űzni a vadat, hogy majd
valahol hont talál a magány
nyulat űzni farkast űzni
forrást amelyből dal fakad

Szepesi Dóra

Felismerés

Ismerem

A virulás és hervadás

Hinta-palintáit,

Épülő palotáit,

Leomlásait.

Magot vetsz,

Csibéket nevelsz,

És nevetsz, nevetsz.

A csivitelések idején vontál taréjodba.

Vallomás Okos vagy, mint a Nap, /

gyöngéd, mint a Hold, /

ragyogsz, akár a csillagok - hogy szeressek? /

Változol, mint a felhők, / mozdulsz, mint a folyók, /

kilépsz medredből, mint az áradás - hogy szeresselek? /

Illatozol, akár a földek, / növésben élsz, mint a fák, /

virágozol, majd hervadsz, / kisvirág - szeretlek.

Találkozás A csend hangba öltözik /

A képzelet összeköltözik / Állandó lesz a változó /

Az érintés illatozó / A kinyílás gyümölcshez /

a sürgetés leül / A kívül, belül

magyaros Kerekecske gondocska, hol szalad a -, /

hipp, hopp, repülök, merre van a —, /

kipp, kopp, itt vagyok, meddig tart a -, /

csitt, csatt, megjövök, dirr, durr, beülök -, /

Pont, pont vesszőcske, készen van a -,

Születésnapozó A Jóisten a folyóparton jár,
és kavicsokat dobál, / Fiús játék, ismered, kacsázik. /
A felületen a kavics többször pattan, koncentrikus
körökben látszik. / Infinita la comedia!

0 folyvást játszik. /

Nézed az interferenciákat: lemniszkáta-szerelem. /

Az alámertülő, följevő értelem rétet hímez szívedben
Zeusz bikájának / Ma benne süt kérezem, /

és minden kérdésemre válaszol.

Nyár - tükörben A táj esupa kristály. Titkom tükrözi
mind, Valahogy virág megint. Kint és bent, megje-
lenik, rejtezik. Tudom, tudod. Forgandó. Mindig ép-
pen. Emlékszem, milyen a világ egy bogárka
szemében.

* Igric natura renovatur integra, azaz „A tűzben megújul majd a teljes természet.”

Cseh Károly

Heródes éve*Karácsonyi jósló rigmus jövő'(ni:)re*

Üres jászlak, üres méhek
 közt csikorgón jár az ének,
 nincsen hó és nincsen angyal,
 örömhír, fény nem marasztal
 pásztort, bölcsét — hűlt az alom,
 előírta a hatalom:
 útra fel! - bár út sincs, se cél
 és ragyogjon fent a pengeél
 hidegével fent a csillag -
 heródesi évet biztat.

Merényi Krisztián

Disznóvágás

Deres hajnalon
 megizzad az állat.
 Bujdosva menekül
 óljába zárva. Az öreg
 hentes kést szűrt a
 nyakába. Visítovza
 hörgött, s rúgott egy
 párat. Végül egész
 lelkét kiadta a pára.
 Felsíránkozott a
 disznómennyországba.

Istenkeresés

Domboldalon ballagok, sírok tiszta
 szívvel, és üvöltve kérlek én: mutakozz
 meg nekem. Bár az egünk most is kék, a
 zöld fű sem változik, csilingel a nagy
 harang ugyanúgy, mint szokott.
 Reménykedve bámulom a csillogó vizet,
 várom, hogy adjon nekem igazoló hitet.
 Egy kis fény a víztükkrén felragyogott
 vala. Hogy Isten volt? Nem tudom, vagy
 talán a tavasz? Nem bújik ki, nem jöhet a
 földi fényre 0. Nem lephet meg, fentről
 néz, engem, szenvedőt. Olyan, mint egy
 álom, mely nem tárulhat ki, nem léphet e
 rossz világra, még „rálép” valaki.

Világló szalmaszál*Ötvös Lászlónak*

Teliholdjával röntgenez december,
 fehérlenek a járdák hóbordái
 s a fenyőágak zúzosan fölül.
 Csontosult idő - így kell most kivárni
 újra karácsonyt és hinni, hogy fölül
 angyalkodni a pillákra egy pehely
 s hírelt halkán: van még jászolnyi hely,
 hol felvilágít a vak éjszakába
 bentről a csoda arany szalmaszála.

Régimódi tél*Regina Lumpickienének*

Fenyőágon hó -
 fehér kesztyűs kézfejet
 csókol a holdfény.

Erdélyi Z. János

Tükörben

Vélem szemben ülök.
 Irigylem azt, aki néz.
 Anyag és lélek nélküli kép.
 A fényes üveglapon
 át nem juthat a fény sem,
 s az érzéseknek is gátját állja a foncsor.

Én is nézem *őt-magamat*,
 aki engem néz.
 Töprengek:
 milyen is lehet annak,
 aki nincsen?
 Boldog bizonyára,
 hisz a nem-lét
 nem fáj,
 nem gyötri hiány sem -
 nincs vele gond.

Vélem szembe ülök.
 S onnan *túlról* is fürkészem magamat:
 hűsen csillog bennem a jég-úr,
 s *nem érzem az érzést*,
 ami engem amúgy -
 szemközti létem-lényem
 állapotából ítélve -
 szüntelen izzít.

Lassanként éledez bennem a valóság:
 játék vagyok én csak,
 a fény játéka -
 s önnön szememben a fény játékai szültek.
 hogy érzületlenül éljem
 másik-magam emberi létét -
léttelenül...
embertelenül...

Enyészet

Tátongó tekintetű
 színes üveg-szentek
 szemén át néz be
 festett ablakokon
 templom-mélybe
 a Nap.

Fonnyadt arcok
 áhítat-árkaiban
 múltba-merítkező gondolatok
 fakó foszlányai gyülekeznek,
 s imába szenderült kezek
 ráncos pergamenjeire
 a múlandóság szálkás jeleit rója
 opál-mosolyok
 fahéj illatú titka mögött
 az Enyészet.

Georg Trakl

Helian

(Helian)

A szellem magányos óráiban
oly szép jámi a napon
a nyár sárga falai mentén.
A fűben halkan csengnek a léptek; a szürke márványban
a pán fia még egyre alszik.

Esténként a teraszon barna borral mámorosodtunk.
Lombok közt pirosan izzik az őszibarack;
szelíd szonáta, víg nevetés.

Szép az éjszaka csendje.
Sötét síkságon
pásztorok s fehér csillagok jönnek elénk.

Ha beköszönt az ősz,
józan fényesség terjeng a ligetben.
Engesztelődve vándorlunk rőt falak mellett,
s tágult szemek követik madarak repülését.
Este az umákban fehéren gyülik a víz.

Tar gallyak közt ünnepel az ég.
A földműves kenyeret s bort hoz tiszta kezében,
s békésen érik napos kamrában a gyümölcs.

Ó, a drága holtak arca mily komoly.
De igaz pillantásuk örvendezteti a lelket.

A feldúlt kert csöndje hatalmas,
hol az ifjú novicius homlokát rőt lomb koszorúzza,
jeges aranyat iszik lehelete.

Kéklő vizek korát érinti a kéz,
vagy a nővérek arcát éj hidegében.

Halk és harmonikus a séta kedves szobák során,
hol magány van s juhar-zizegés,
ahol tán még a rigó is dalol.

Szép az ember s felragyogó a sötétben,
ha ámulva mozdítja lábát és kezét,
és a szemek csöndben fordulnak bíbor üregben.

Vecsemyekor a jövevény fekete novemberi romlásba enyészik
korhadt ágak alatt, lepra-lepte falaknál,
hol a szent testvér járt valaha,
tébolya lágy hűzengésébe merülten.

Az esti szél végső sóhaja ó, de magányos.
Olajfa sötétjében hajlik le halódva a fej.
Megrendítően hanyatlak az emberi nem.
Eme órában a látó szeme
csillagai aranyával töltekezik.

Harangszó süpped az estbe, többé fel sose hangzó,
fekete falak omladoznak a téren,
halott katona szólít imára.

Sápadt angyal,
atyái üres házába lép a fiú.

Lánytestvérei messzire mentek deresült öregekhez.
Éjjel az udvari oszlopok alján lelt rájuk,
szomorú zarándoklatból megtérőkre az alvó.

Ó, sárral, férgekkel teli hajzatuk hogy meredez,
amint köztük ezüstös lába botorkál,
s ők a kopár termekből holtan lépnek elő.

Ó, ti zsoldárok éjjeli tűz-zivatartan,
midőn a szelíd szemeket csalánáll csapdosták a cselédek,
üres sír fele ámuldozva behajlik
a gyermeki bodzavirág.

Sárgult holdak gurulnak halkán
a jövevény lázas leple fölött,
míg az a tél csendjére figyel.

Magasztos végzet mereng a Kidron árján,
hol egy szelíd teremtmény, a cédrus
virágzik az Atya kék szemöldök-íve alatt,
juhász tereli nyáját éj-legelőkön.
Vagy álom-szülte kiáltások,
ha az emberhez érc-angyal közelít a ligetben,
és a szent húsát izzó rostély szenesíti.

A sárkunyhók körül indázó bíbor szőlővenyigék,
sárga kalász csengő kötege,
méhek zümmeje, darvak repülése.
Este sziklaösvényeken találkozunk a feltámadottak.

Fekete víztükör veri vissza a leprások képét;
vagy sárfoltos köpenyűk tárják ki sírva
a balzsamos szélnek, mely a rőtes domb felől árad.

Karcsú cselédek osonnak az éjjeli utcán tétova lépttel,
felkeresni pásztor-szeretőjüket.
Szombaton este a kunyhókból lágy ének szava hallik.

Hadd éljen a dalban az ifjú,
a tébolya is, ősz szemöldje, halála,
az elnyugodotté, ki kéken nyitja szemét.
Ó, e viszontlátás milyen szomorú.

Őrületség fokai fekete szobákban,
vének árnya nyitott ajtó alatt,
midőn Helian lelke rózsaszínű tükörben nézi magát,
hó és lepra pereg le az arcán.

A falakon a csillagok kihunytak,
s a fény-rajzolta fehér figurák is.

A szőnyegből sírok csontváza mered ki,
ócska kereszték csöndje a dombon,
édes tömjénillat bíbor éjjeli szélben.

Ó, ti megtört szemek fekete odvakban,
hol sötétebb végzetén szelíd elborulásban
magányosan tűnődik az utód,
kék szemhéját borítja rá a csöndes Isten.

A halál hét éneke

(Siebengesang des Todes)

Kéklőn dereng a tavasz; lélegző fák alatt
sötét lény tart az estbe, pusztulásba,
fülve rigók lágy panaszára.
Némán sarjad az éj, vérvő vad,
s lassan a dombra hanyatlík.

Nyirkos levegőben virágzó almafagallyak inognak,
ezüstté oldódik kuszáságuk,
elhalván éji szemekben; hullócsillagok;
szelíd gyermekkori dal.

Fekete erdőben tündöklőn szállt le az alvó,
s hogy forrás neszezett a talajban,

ő halkán nyitotta fakó pilláit
havas arca fölé;

s rőt vadat üzött ki
barlangjából a Hold;
és sóhajtásokba halt a sötét asszonyi jajszó.

A fehér jövevény sugárzóbban emelte karját
csillagához;
s egy holt odahagyja az omladozó házat.

Ó az ember enyésző alakja: hideg fémekből összerakva,
elsüllyedt erdőknék, az állat végső vadonának
éje s rémülete:
a lélek szélcsendje.

Bíbor csillaggal teli fénylő sodrok vitték őt lefelé
feketéliő sajkán, s békésen
borult fölébe zöldellve az ág,
ezüst felhőből a mákony.

De profundis I.

(De profundis)

A halottkamrában éj lakik,
én őrzöm apám álmait.

Fehéren hull a gyertyafény
arcára, mely halott, kemény.

Virágillatban légy zizeg,
a szívem csöndes és hideg.

Az ajtón halk szellő neszel,
csengőn-csörrenve tárja fel.

Odakünn surrog a kalász,
menny sátrán izzó Nap tanyáz.

Gyümölcs roskaszt fát, bokrokat,
villódnak lepkék, madarak.

Parasztnép kaszál a mezőn
a csönddé mélyült délidőn.

A holtra keresztet vetek,
s a zöld felissza léptemet.

Éji jajszó

(Nachtliche Klage)

(1. változat)

Szétdőlt homlok fölött szép csillagokkal
sarjadt az éjjel
a dombon, midőn fájdalomba kövülve feküdtél.

Vadállat falta szíved a kertben,
tüzes angyal
zúzott mellkassal heversz köves talajon,

avagy éji madár az erdőn,
végtelen jajszó,
vissza-visszaterőn az éjjel tövises gallyai közt.

Passió

(Passion)

(1. változat)

Ha ezüst Orpheus holt-sírató
lantjához ér az esti kertben -
ki vagy te, nyugovó, magas fák alatt?
Zúgatja panaszát az őszi nád,
kéklő tó.

Jaj a bitoran lobogó
vézna Fiú-alaknak,
a fájdalmas anyának, ki kék köpenyébe
rejtj szent gyalázatát.

Jaj az újszülöttnek, bár halna előbb,
mint élvezhesse a bűnnek
égető, keserű gyümölcsét.

Kit siratsz úgy alkonyi fák alatt?
A nővért, sötét szerelmét
egy vad nemnek,
melytől a nappal arany keréken elsuhan.

O, bár kegyesebben jönne az éj,
Krisztus.

Mit hallgatsz fekete fák alatt?
A szél csillag-vacogását,
Isten-születést
és jászol mellett a pásztorokat.

Kéklő holdak
süllyesztették szőr-üregükbe a vakok szemét.

Holttestet keresel zöldellő fák alatt,
arádat,
az éjszakai domb
fölött lebegő ezüst rózsát.

A halál fekete partján
kószálva
a szívekben bíbor pokol-virág virul.

Sóhajtó víz fülé hajolva
nézd férjed: csupa lepra az arca,
s haja vadul röpköd az éjben.

Két farkas sötét erdőben,
kő-ölekezésben kevertük össze vérünk,
és reánk hullottak nemünknek csillagai.

Ó, a halál tövise.
A keresztúton egymásra sápadunk,
és az ezüst szemekben
tükröződnek vadonunk fekete árnyai,
iszonyú kacaj, mely szánkat összezúzta.

Tövis-lépcső merül a sötétbe,
hogyan fagyos lábból vörösebben
áradjon szerte köves talajon a vér.

Bíbor dagályon
ébred hintázik az ezüst álmú asszony.

De behavazott fa lett a férfi
a csontok halmán,
gennyedő sebből kileskelő vad,
majd újra néma kő.

Ó, kristályos nyugalom
lágycsillag-órái,
ott a tövis-kamrában
arcodról lehullt a leprás álca.

Éjente a lélek magányos húrja zeng,
sötét révületé,
az enyésző kertben vezeklő nő
ezüst lábainál;
és kék tavasz bont rügvet a túskeővényen.

Sötétlő olajfák alatt
a szeretők sírjából
kilép a reggel rózsá-angyala.

Passió

(Passion)
(2. változat)

Ha ezüst Orpheus holt-sírató
lantjához ér az esti kertben -
Ki vagy te, nyugovó, magas fák alatt?
Zúgatja panaszát az őszi nád,
kéklő tó.

Jaj a bíboran lobogó
vézna Fiú-alaknak,
a fájdalmas anyának, ki kék köpenyébe
rejtí szent gyalázatát.

Jaj az újszülöttnek, mert elébb hal,
mint élvezhesse a bűnnek
égető, keserű gyümölcsét.

Kit siratsz úgy alkonyi fák alatt?
A nővért, sötét szerelmét
egy vad nemnek,
melytől a nappal arany keréken elsuhan.

Ó, bár kegyesebben jönne az éj,
Krisztus.

Holttestet keresel zöldellő fák alatt,
arádat,
az éjszakai domb
fölött lebegő ezüst rózsát.

A halál fekete partján
kószálva
a szívekben bíbor pokol-virág virul.

Sóhajtó víz fölé hajolva
nézd férjed: csupa lepra az arca,
s haja vadul röpdöz az éjben.

Két farkas sötét erdőben,
kő-ölelkezésben kevertük össze vérünk,
és reánk hullottak nemünknek csillagai.

Ó, a halál tövise.
A keresztúton egymásra sápadunk,
és az ezüst szemekben
tükröződnek vadonunk fekete árnyai,
iszonyú kacaj, mely szánkat összezúzta.

Tövis-lépcső merül a sötétbe,
hogy fagyos lábból vörösebben
áradjon szerzte köves talajon a vér.

Bíbor dagályon
ébred hintázik az ezüst álmú asszony.

De behavazott fa lett a férfi
a csontok halmán,
gennyedő sebből kileskelő vad,
majd újra néma kő.

Ó, kristályos nyugalom
lágycsillag-órái,
ott a tövis-kamrában
arcodról lehullt a leprás álca.

Éjente a lélek sötét révülettel teli
magányos húrja zeng
a vezeklő nő ezüst lábainál
a kék csöndben
s az olajfák békéjében.

Erdélyi Z. János fordításai

Erdődi Gábor

A teljesség eredménye

(A magányos össze. Georg Trakl összes versei és kisprózaí írásai
Erdélyi Z. János fordításában. Fekete Sas Kiadó)

Rilkét egyik barátja, Nora Purtscher-Wydenbruch az „évszázad legérzékenyebb emberének” nevezte, ám kortársa, Georg Trakl osztrák költő teljes életművét elolvasván, őt még inkább nevezhetnők annak. Hisz sokkal esendőbb volt Rilkenél, kábítószerfüggő, skizofrén. Szerb Antal ezt egyenesen József Attila elcseszéséhez hasonlítja: ... De talán az ilyenfajta örületet nem is szabad körtani jelenségnek felfogni, nem szabad azt mondani, hogy Trakl azért írt ilyen verseket, mert örült volt. Hanem inkább azt kellene gondolnunk, Hölderlin, Trakl, és József Attila áldozatok voltak, megrongált, ellenállásra képtelen idegrendszerüket vak eszköznek használta fel, hogy kimondja önmagát, a titokzatos és örök emberi tartalom."

Trakl világát sok szempontból tekinthetjük széttört virágcserepnek, a mindenség széttörtségének, a halálközelség legmélyebb kifejeződésének, oly jellemzően megsejti, belülről megéli-megálmodja a nemsokára bekövetkező I. világháborúban valóban szétzúzott homlokú emberi figurákat, melyek a mi Mednyánszky Lászlónk szerbiai sebesült szájú alakjaira hasonlítanak:

Éji jajszó

(Nachtliche Klage)

2. változat

*„Szétdúlt homlokon szép csillagokkal
sarjad az éjjel
fájdalomba kövesük arc felett,
vadállat falta a szerelmes szívét,
tüzes angyal
bukik roncsolt mellkassal a köves talajra,
s újra fölszállván keselyű már.
Végtelen jajgatásban
vegyül össze tűz, föld és kék forrás."*

(Erdélyi Z. János fordítása,
A magányos össze c. kötet, 218. old.)

Itt egyszerre figyelhetők meg Trakl visszatérő emblémái, a szétdúlt homlok, felfalt szív, végtelen jajszó, kövesült arc...

Bibliai és XX. századi pokoli víziók ezek, egy olyan emberéi, aki öntudatlanul, személyisége vibrálásán át, az elemek szétzúzásával megteremtette az irodalmi expresszionizmust (melynek későbbi képviselői csak jóval később, a 2. világháború után ismerték el őt elődjüknek).

E széttört világban csak egy dolog tűnik egységessé, miszerint Trakl mintha egész költészetét egy versnek, egyetlen versként írta volna (variálta, élte költeményről-költeményre, képről-képre végig, míg egy totális, senkivel-össze-nem-téveszthető, elvarázsolt trakli világ, pusztulás-vízió nem jött létre. Ezt kiválóan sejtette meg előszavában Erdélyi Z. János, a fordító.

Ennek egységét, összes (mintegy 300) versét és lírai prózáját az eredeti sorrendben és magas színvonalon nyújtja most át nekünk Erdélyi Z. János, Trakl magyar átköltője.

Rondó (Rondel) című korai verse Erdélyi Z. János fordításában így szól:

*„Elcsordogált az arany nappal,
az esti színek, barna és kék:
halkká haltak a pásztorflöték
az esti színek, barna és kék
elcsordogált az arany nappal."*

A korábbi „A világirodalom gyöngyszemei” sorozatban megjelent változatban Hajnal Gábor fordításában ez így szerepel:

*„A nap aranya már lecsorgott,
kék s barna színe van az estnek,
pásztorsípok elcsendesednek,
kék s barna színe van az estnek,
a nap aranya már lecsorgott."*

Azt hiszem, már első olvasatra is érezhető a különbség - a magánhangzók változatos eufóniája, jó hangzása az új fordításban - „elcsordogált” - „e-o-o-á” a „lecsorgott” „e-o-o” ja helyett -, a „pásztorflöték” moztartos-rokokós szóhasználata (Tündérflöte, Tündérsíp volt a Varázsflügel)

la első fordítása Csokonainál). Ugyanakkor a korábbi, az- az Hajnal Gábor-féle fordításban feltűnik a „van” szócska fölöslegessége, költőietlensége.

Így hát ezúttal nemcsak egy teljes új Trakl-kötetet kap az olvasó, hanem helyenként egész mást is.

Most nézzük a nagyobb formátumú Trakl-verseket, szigorúan a mondhatóság, jói-hangzás szempontjából.

Vegyük például az egyénien mitologizált című, görögösen tán Nap-Istenre utaló *Helian*-t.

A vers eleje Erdélyi Z. János új kötetében így hangzik:

*„A szellem magányos óráiban
oly szép jární a napon
a nyár sárga falai mentén.
A fűben halkan csengnek a léptek; a sűrke márványban
a pán fia még egyre alszik.”*

E sorokat szinte hallani. Lépegetnek, dominánsan jambus-ritmusban, a sok „á” hang nagyban hozzájárul dallamosságához: jární, nyár, sárga, márvány, pán, magányos, órái...

A váltakozó sorú strófkákban az alliterációkkal e kellemérzés, pasztorális hatás szinte szimfónia-, illetve szonátaérzet még fokozódik:

*„Estéknént a teraszon barna borral mámorosodtunk.
Lombok közt pirosan izzik az őszibarack;
szelíd szonáta, víg nevetés.”*

Ezt az emelkedett magányt a szókapcsolatok még inkább hordozzák, úgy érzem, mint a korábbi, amúgy híres fordításban.

Az új fordítás:

*„A feldúlt kert csöndje hatalmas,
hol az ifjú novicius homlokát rőt lomb koszorúzza,
jeges aranyat iszik lehelete.”*

A régi fordítás (Lator László):

*„Hatalmas a feldúlt kertben a hallgatás,
mikor az ifjú novicius fejére barna
lombkoszorút fon,
jeges aranyat kortyol a szája.”*

Ugyanez az emelkedettebb hang figyelhető meg az új fordítás szóválasztásaiban máshol is:

*„Megrendítően hanyatlik az emberi nem.
Eme órában a látó szeme
csillagai aranyával töltekezik.”*

(Erdélyi Z. János ford.)

*„Megrendítő a fajta pusztulása.
A néző szeme megtelik ezen az órán
csillagai aranyával.”*

(Lator László ford.)

Természetesen több vélemény lehetséges, de érzésem szerint a „látó” szó biblikusabb és az „emberi nem” szókapcsolat nembelisége miatt szintén jobban ideillik.

Különösen érvényesnek érzem az elmondottakat a vers zárására:

Erdélyi Z. Jánosnál:

„...kék szemhéját borítja rá a csöndes Isten.”

A régi fordításban:

*....s kék szemhéját a szótlan isten lecsukja
fölötte.”*

Radnótiabbnak, teltebbnek és hetedfeles jambusként pontosabbnak is érzem a *borítja* kifejezés használatát és az egész szörendet — szép, hogy hátravetetten, a legvégére kitéten az *Isten* szóval van letéve az új fordítás. [Mint Radnótinál: „Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg” (*Nem tudhatom*)].

És emé új, Erdélyi Z.-féle szövegvariáns mindenütt ily hömpölygő, a szabad verses részei szintén belső összecsengésektől kondulók:

*„Harangszó süpped az estbe, többé fel sose
hangzó.”*

Szinte megtestesült kongás e sor! Szóval, Erdélyi Z. Jánosnak füle van a vers belső zenéjére, lüktetésére; nem fordít, hanem hangszerel. Így aztán értelmünket a rémületesnek tetsző képekben is előbb szépérzékünknel támadja meg, csak aztán a borzalommal. Ezt hívhatjuk a trakli „gyönyörű bomlásnak”, vagy „szép enyészetnek”.

Így a trakli líra egyik lényege szüremlik át érzékeink révén: Nem kerek a mondatok, nem egyértelmű, zavaró, hova is tartozik a „haldokolva” szó

„Szép az ember s kiragygó a sötétben,...”

indít s ekként folytatja:

...*ha ámulva mozdítja lábát és kezét,
és a szemek csöndben fordulnak bíbor üregben.*”

Vagy a „lány téboly” trakli emblémája is így szól nála:

„*Vecseryekor a jövevény fekete
novemberi romlásba enyészik
korhadó ágak alatt, lepra-lepte falaknál,
hol a szent testvér járt valaha,
tébolya lány hűrzengésébe merülten.*”

Mintegy bartóki számomra a XX. századi téboly lány, humánnummal való feloldása (ld. Bartóktól a *Concerto*). Persze, e lány, tébolyult hűrzengés Trakl orphikus témáit is sugallja, lásd másik nagy versét, a *Passió* címűt, ahol kortársához, Rilkéhez hasonlóan az Orpheus-Euridike-téma szintén kísért.

A *Passió* fordítása is szép lanthangon szól Erdélyi Z. Jánosnál, épen és gördülően:

„*Ha ezüst Orpheus holt-sírató
lantjához ér az esti kertben,
ki vagy te, nyugovó, magas fák alatt?*”

Valószínűleg Erdélyi titka a tiszta, érett, lélegzetszerű jambuslúktetés puritán betartása.

Ezzel szemben Hajnal Gábor fordításában az első versszakban nem követhető a mondat, a versmondat:

„*Ha ezüstlőn pengeti lantját Orpheusz,
halottat panaszolva esti kertben,
ki vagy te, ki ott pihensz magas fák alatt?...*”

A kettős „ki” véleményem szerint nem túl szép. De a mondattani probléma, a döccenő Hajnal Gábornál csak most jön:

„*Zúg a panasz az őszi nádas,
a kék tó,
haldokolva zöldelő fák alatt...*”

Erdélyi Z.-nél ugyanez:

„*Zúgatja panaszát az őszi nád,
kéklő tó,
halódva zöldelő fák alatt...*”

megint egészségesebb és teltebb. Mondattanilag és hangtanilag is (a „z”-k, „sz”-k, „a”-k, „n”-k lány zenéje mintha lanton pendülne itt).

A „kék vad” (Trakl egyik emblemikus figurája) is megenyhül e lány orphikus lant-zenére! A másik Trakl-embléma, a „jácint-haj” (jácint-homlok) is feltűnik itt:

„*Szembejön újra a szelíd holttest
a Triton-tónál
jácint-hajában szunnyadón.*”

Oly megható-megrendítő e vers, mint kortársa, Rilke *Orpheusz*, *Euridike*, *Hermész* című költeménye, melyet Erdélyi Z. János már szintén lefordított, így hát „rutinja” van az orpheuszi lantok pengetésében. A „lány téboly” itt „szelíd téboly” variációban szerepel (Hajnal Gábornál, mivel nem egyszemélyben fordította az összes Trakl, „szelíd örület” szókapsolat áll).

Apropó, a „Stille Nacht” „Karácsonyjé”-nek való fordítása ezen orphikus versben, úgy gondolom, Hajnal Gábor részérői igazi fordítói Leiter Jakab, félrefordítás.

Most álljon itt legalább egy nagy formátumú Trakl-vers teljes egészében, Erdélyi Z. János átköltésében:

Passió

(Passion)

3. változat

*Ha ezüst Orpheus holt-sírató
lantjához ér az esti kertben,
ki vagy te, nyugovó, magas fák alatt?
Zúgatja panaszát az őszi nád,*

kéklő tó,
halódva zöldellő fák alatt
s a nővér árnyát követve;
egy vad nem
sötét szerelme,
melytől a nappal arany keréken elsuhan.
Csöndes éj.

Sötét fenyők alatt
kő-ölelésben két farkas
keverte össze vérét; a palló fölött
elveszett a felhő aránya,
a gyermekkor türelme, csöndje.
Szembe jön újra a szelíd holttest
a Triton-tónál
jácint-hajában szunnyadón.
Csak széttörne végre a hűvös fű!

Mert leskelő kék vad követi egyre
e komorabb utakat
derengő fák alatt,
ébreszti-hajtja sötét összhang,
szelíd téboly;
vagy sötét révülettel teli
hűzzené szól
a vezeklő nő hús lábainál
a kővé vált városban.

(A magányos ősze c. kötet, Erdélyi Z. János fordítása, 92-93. old.)

Megjegyzem, e vers átültetésével többen próbálkoztak, de ezek egyik kötetben sem szerepelnek, köztük Báthori Csaba fordítása.

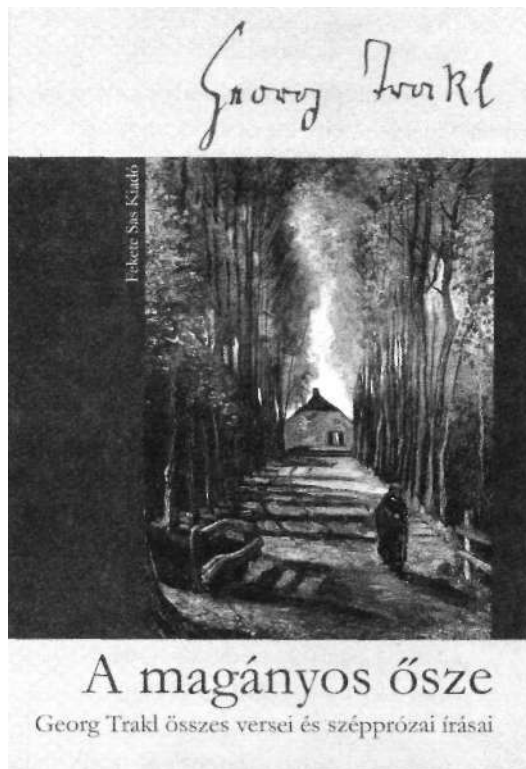
Ő így kezdi:

„Ha ezüst Orpheusz lantot megérint,
holtat panaszolva esti kertben,
ki vagy te nyugovó magas lombok alatt?”

(Báthori Csaba: Világnak világa c. Válogatott műfordítások kötet. Sodalitas Kiadó, Bécs, 1992, 189-190. old.)

Itt azonban máris több probléma merül fel. Először is nem akármilyen lantot érint, hanem lantjához ér!

Azaz sajátjához - értelem szerint. Vagy egy birtokos névmás, vagy egy határozatlan névelő legalábbis hiányzik. Másodszor is - Trakl-t ismerve - nem a fák, a lombok a „nyugovók” (nyugovó magas lombok), hanem egy „nyugovó valaki” elvont alakját szólítja itt meg, tehát vessző kéne „a magas lombok alatt” kifejezés elé!

Németül ugyanis ez áll:

*Wenn Orpheus silbern die Laute rührt
Beklagend ein Totes in Abendgarten
Werbist du Ruhendes unter hohen Baumen?*

Tehát a német szöveg alapján a *Ruhendes* személyre vonatkozik, nem a fákra! Semleges neme miatt nyilván az előtte lévő sorban álló *ein Totes*-ra, azaz a halott Orpheus-ra utal vissza!

Báthori Csabánál még ilyen sorok szerepelnek, például a 2. versszakban:

„...Aranyat
vesztgel felleg ösvényeken...”

A „veszteget” helyett Báthorinál a „vesztegel” szónak (*verlor*), ráadásul tárgyasetben e kifejezésnek - „aranyat vesztegel” - semmi értelme nincsen!

Máshol ezt olvashatjuk nála:

„*Kibukkan megint a gyöngye tetem
tritóni tónál...*”

Ez a sor viszont költőileg méltatlan az orpheuszi emelkedettséghez, oly suta és ihletetlen.

Vagy hallgassunk bele Báthori verszárásába:

„*Vagy csorogjon sötét elragadtatással
teli húrhang
megkövető nő hűs lábaihoz
kő kövön településen.*”

Sajnos itt az eredeti gyönyörű versből „kő kövön” semmi sem maradt. Se mondat, se értelem! Miféle településről van itt szó vajon?

„*Oder es tönt dunkler Verzückung
Voll das Saitenspiel
Zu den kühlen Füßen der Büsserin
In der steinernen Stadt.*”

azaz „kővé vált város” szerepel az eredetiben, A „Megkövető nő” szókapcsolat sem létezik, legálábbis ép magyar nyelven, úgy gondolom. Se „húrhang”, ami ráadásul nem „csorog”! (Úr hangjáról már hallottunk.)

A *halál hét éneke* című vers még az eddigieknél is szimfonikusabb költemény (hét tételes!). A lélek várának bartóki hét dala itt trakli variánsban szólal meg, vagy a bartóki 3. zongoraverseny éjszaka-zenéjének, a természet ős-varázsának és ős-rémületének kifejeződése. Itt a vers úgy, oly-derengve kezdődik, mint egy bartóki vibrato, nocturno:

„*Kéklőn dereng a tavasz, a lélegző fák alatt...*”

A pusztulás-téma is bartóki, a modern világ expresszionista, általános emberi képe:

„... *sötét lény tart az estbe, pusztulásba...*”

Trakl egyik feltalálója a modern nyelvi sűrítésnek. Ebben a költeményben trakli jegy például a sűrítést szolgáló fogás, a „mint” szócska elhagyása:

„*Némán sarjad az éj, vérző vad, ...*”

Az éj mint „vad” az atavisztikus trakli főelem megszemélyesítője. Variánsai nála a „szelíd vad”, „kék vad”, „vérző vad”, szinte a festő Rousseau, a vámos ösfélelmét mutatja. Költőileg a komplex metafora lesz mindennek eredménye, mely nálunk talán épp a német-osztrák expresszionizmuson nevelkedett József Attila, Radnóti, Dsida főelem- és éjszaka-verseinek részleteiben lelhető fel.

Erdélyi Z. Jánosnál e „mint”-szavacskák kihagyásával a szöveg szép-lüktetően, szinte zenei sorokként hullámszik, a szabad versbe időnként fél-hexametert, daktilusokat csempész, s így a stílus emelkedetté válik.

PL

„*Némán sarjad az éj, vérző vad,
s lassan a dombra hanyatlik.*”

Vagy:

„*Nyirkos levegőben virágzó almafagallyak inognak,
elhalván éji szemekbe, hulló csillagok,
szelíd gyermekkori dal.*”

Mozaikok és mégis összelüktetnek e sorok Erdélyi fordításában, sejtelmesen, modernül egymásba játszanak: az éji szemek, a hullócsillagok, vagy a gyerekkor? Csak találgathatjuk. De ez a sűrítőmennyben a szép. Ahogy a korai József Attila mondta: „expresszált”, „tömény” verset akar csinálni, mely nem magyaráz, hanem az olvasóban kell feloldódnia. Tán ez is, többek közt, Trakl „leckéje”. Mindenesetre az érzékkeverés: *nyirkosság, ezüst, kuszaság* mint tapintás; fény: *hullócsillagok*, hallás: *dal*. Az *Elégia, Külvárosi éj* típusú József Attila-noctürnökre is termékenyítőleg hathatott. (És így vissza, a Trakl-fordító Erdélyi Z. Jánosra is!?)

Radnóti maga is fordított Trakl-verseket, Dsidát pedig érzékenységeért, Trakl-fordításaiért magyar Trakl-nak is tartották (tartják).

Minden általános jegyen túl azonban egyéni még Trakl színhasználata is, melyet Erdélyi mémökként computeren megvizsgált és az előszóban, tanulmányában, illetve előadásain elemez. S nem csak az egyes színek használata érdekes itt, hanem sorozatok, grádicsuk, skálájuk:

Az utolsó versszak (7. ének)

*„Bíbor csillaggal teli fénylő sodrok vitték őt lefelé
feketéllő sajkán, s békésen
borult fölébe zöldellve az ág,
ezüst felhőből a mákony.*

(Azaz - Bíbor-feketéllő-zöldellő-ezüst.)"

Az ezüst tán a legkülönlegesebb trakli szín. Itt a kábítószerhasználattal, a mákonyos állapotú költővel, vízióival is összefügghet. Akár Gulácsy elvarázsolt színeit is ideképzeltethetjük. Ezek netán a kábulat színei? Vagy az áloméi? „Ezüst álmú asszony”. Tán túlvilágról, halálról van itt szó?

Vagy utolsó versünkben:

„... ezüstté oldódik kuszáságuk.”

Ez talán már az irracionális régiója Traklnál, úgy általában.

Ezt az ezüst varázslatot, orpheuszi hűrt és zenét minden más Erdélyi Z.-fordításból is megkapjuk. Terjedelmi okokból ezúttal csak 4-5 verset érinthetünk, de tán mindegyikük érzékelteti az új könyv minőségét.

Sokszor kell olvasni, egyáltalán olvasni kell és trakli szóval élve - De profundis - mélységesen átszemlélni általa. Ha erre még képesek vagyunk, nem ijesztő lesz Trakl világa, hanem sokkal inkább megrendítő, varázslatos és emberi.

Erdődi Gábor

Nők por-hüvelyébe...

Boros Júliának

Nők por-hüvelyébe
bújtam
alakjukat elviszem a sírig
Magvaváló szilva-formájuk
szép karcsu héjuk -
Hogy lelküket
nem kaptam meg
Hát Istenem
nem lehet mindent..
A születés teljességét
már nem ismételted meg!

Búcsú-sanzon

Tücsökzenés szerelmünket
megfojtották a szelek
Tested forró volt
Nem kell, ha nem
adtad a szived
Nem tudod hányadán
állsz életeddel
Csak csapongsz
mint a szelek
Csak csepp maradtál
nem a tenger
de cseppben is néha
a tenger látszik
s egy holdtöltére
elnyelt a szemed!

Thomas Hardy

A lecsúszott lány

(The Ruined Maid)

Omélia drágám, te kedves tünemény,
ki gondolta volna, hogy a városban lelek én.
Honnan eme csipkék, hogy lettél nagymenő?
„Nem tudtad, hogy lecsúsztam?” - felelte ő.

Rongyokban jártál, se zoknid, se lábbelid,
untad a krumplit ásni esteig,
s most csupa ék vagy, előkelő.
„Igen, így öltözik, ha lecsúszik, a nő!”

Otthon a csürben azt mondtad: „nem-e”,
„lássuk”, „szeressük”, meg „izé”, „fene”.
De modorod lett nagyvilági, megnyerő.
„Csiszolódik, ki lecsúszik” - felelte ő.

Kezed mancs volt s arcod kék-szintelen,
s most nyugöz bőröd, a finom selyem.
Kesztyűd pompás dáma-ujjadra nő.
„Henyél, ki lecsúszott” - felelte ő.

Rossz álom, vélted, a falusi lét.
Nem ízlett néked, csak nyögtél, de rég
nem vagy te mélabús, s fejed se fő.
„Ficáncol az, ki lecsúszott” - felelte ő.

Bár lenne köntösöm, mi büszkén átoson
tömegek közt, tereken városon -
„Maradj falusi lánynak. Ehhez születni kő.
Te nem tudsz így lecsúszni” - felelte ő.

Erdődi Gábor fordítása

Dylan Thomas

Zord szakmám, műveim

(In my Craft or Sullen Art)

Zord szakmám, műveim,
éjjelén rótt sorok,
midőn Hold lángja tombol,
szeretők ágya fehér,
dalol gyertyám - irok,
nem becsvágy hajt, se kenyér,
se pávázó varázs
elefántcsont-tornyomból,
de díjam legyen jámbor:
szivek őrizzék rímeim.

Nem a gőgösért irok ím,
kitől tombolhat a Hold,
ó szélfűtt papirhalmom,
se tornyos holtakért,
kiket zsoltár s csalogány vigyáz,
de kiknek karja nász
és esztendőknék gyásza,
s kik elfeledték már a zord szakmám, rímeim.

Erdődi Gábor fordítása

Dylan Thomas

Szent Tavasz

(Holy Spring)

Ó

Szerelmes-ágyamból
 Midőn ama Időtlen Ispotály még egyet lépett, hogy csitítsa
 a gyámoltalan, kiterített testet
 És útjai s a roncsok
 a szögesdrótos, ágyúzó tengeren át sereggé lettek
 és mind sebünkbe tépett, házainkra rontott,
 Felsekerek, hogy üdvözöljem a háborút, mely nem az enyém, csupán
 ama sötétlő harc, mely adta fényességemet,
 hogy gyóntatót hívjak s bölcsőbb tükröt jaj nekem nincsen
 hogy felizzak, ha immár a Mennyköves Isten-éjnek vége lett
 S vagyok oly magánnal sújtott, miként a Napban tündöklő, Teremtő Isten.

De

Dicsértessék a szent, Mindenek Tavasza
 Gábel s a lángoló bozót midőn a reggel örömmé sarjad
 a síralomvölgyi máglyákból
 s kihül a siratófalon milliók könnye-vigasza,
 0 felszerkenő tékozló
 Napom, Atyám, remegsz csecsemők tisztító lángjától
 De áldva légyen jégverés, vad zúrzavar,
 mely háborog még - csak egy bizonyos - megállok és énekelek
 védjen bárcsak emberi hajlék magzatburka,
 áldott méhű s jaj beomló házú szent kikelet -
 jöjjön bár ama Végső Óra,

Erdőei Gábor fordítása

William Butler Yeats

Megbánás indulatos szavakért

(Remorse for Intemperate Speech)

Butákhoz szóltam hasztalan,
majd kinőttem hamarosan,
cseréltem szerepem,
publikum lón, de nyugtalan
fanatikus szívem.

Hívtam a jókat, s ehelyett
csak liberális közhelyek
s gyűlöletből, im, sport leszén.
De nem érheti szó, se tett
fanatikus szívem.

Mindünk Írthonból érkezett.
Ily kis helyen nagy gyűlölet
megrokkantott a kezdeten.
Anyám méhéből, im, kikelt
fanatikus szívem.

(1931)

Politika

(Politics)

*„Manapság az ember sorsa politikai
értelemben mutatkozik meg.”*

(Thomas Mann)

0, hogy tudnám, hisz ott áll az a lány -
figyelmem függeszteni ma
terád, római, orosz
avagy spanyol politika?
Bár világlátott ember,
és tudja mit beszél,
politikus ő,
tudja, honnan fúj a szél;
s amit beszélnek, tán igaz,
hogy háború, hogy borzalom.
De bárcsak volnék újra ifjú,
s e lányt fűzné körül karom.

Na és?

(What Then?)

Iskolatársa tudta mind,
nagy ember lesz belőle és
tudta ő is s élt eszerint,
gürcölt át húszas évein;
„Na és?” szólt Platón szelleme: „Na és?”

Eloolvasták minden sorát,
lett hírneve, nem is kevés,
volt elég pénz, elég barát,
barát, ki tudja igazát;
„Na és?” szólt Platón szelleme: „Na és?”

Minden álma valóra vált -
asszony, gyermek, ház, kerítés,
termőföldjén szilvafa állt,
kit Poéta, Tudós csodált;
„Na és?” szólt Platón szelleme: „Na és?”

„Ím kész a mű” - s én: öreges,
s mit szült fiúi tervezés,
ti bénák - utam egyenes,
egy-két dolgom tökéletes;
de zúgott Platón szelleme: „Na és?”

(19.36)

Erdődi Gábor fordításai

Bodrogi Péter

A költő esdeklése

(Erdődi Gábor Yeats-fordításkötetéről)

A cikkirő esdeklése

Verseskötetről írni nehéz. Nehéz, mert a vers megfoghatatlan, megfogalmazhatatlan, önmagát definiáló műfaj. Mindenkinek mást jelent, mást üzen, mindenkiben mást mozdit meg, tehát mindenkire másképp hat. Ebből következik, hogy nem egyszerű feladat olyan kritikát írni, mely a többség véleményét reprezentálja, így minősíti magát az irodalmi művet. Fordításkötetről írni még nehezebb. Az ember (már csak ilyen) még kevésbé képes lapszélre tolni abból a tényből fakadó szubjektivitását, hogy mennyire kedveli az eredeti mű szerzőjét. Versfordításokról főgok szólni.

Yeats

William Butler Yeats (1865-1939) Nobel díjas, író költő. Ezt minden bizonnyal legtöbbien tudják. Munkásságának kevésbé ismert elemeivel azonban (angol szakos egyetemista létemre - szégyen gyalázat) én is csak az ezen ismertető megírásához elengedhetetlen, e témába vágó, nem csekély mennyiségű szakirodalom tanulmányozása közben ismerkedtem meg. A rendkívül összetett személyiségű és szerteágazó érdeklődéssel bíró Yeats olyan hatalmas életművet hagyott hátra az utókorra, olyan bonyolult, kultúrafüggő szimbolikát, hogy nem lévén Yeats kutató nem vállalkozhattam teljes, átfogó elemzésre. Két - szigorúan fordítástechnikai, nyelvi - szempont szerint vizsgáltam végig a kötetet és ezek alapján próbáltam tanulságokkal szolgálni a leendő olvasók számára. (1) Milyen pontosak a fordítások, jobbak avagy rosszabbak-e a már forgalomban lévő „klasszikusoknál”. (2) Mennyire hűen adják vissza az eredeti szöveg ritmusa, hangalakot, mennyire „dallanak” magyarul, (a „dallanak” szó egyébként a fordítótól származik, ez is nyelvi leleményességének bizonyítéka. Most lássuk, ki ő.

Erdődi

Gábor költő, fordító. Eddigi pályafutása alatt több, neves, főként orosz (Jeszenyin, Mandelstam)

és angol tollú szerző (Dylan Thomas, W. B. Yeats) műveit ültette át magyar nyelvre. A költő esdeklése c. válogatott Yeats fordításokat felsorakoztató kötete 2001-ben látott napvilágot az Új Mandátum Könyvkiadó gondozásában.

A kötet

A viszonylag egyszerű kivitelű, hagyományos tipográfiával készült, A5-ös formátumú kiadvány mintegy 120 oldalon keresztül próbálja végigvezetni az olvasót a nagy író költő lírai életművében. A legszebb, világirodalmi szempontból legjelentősebb szikrák felvillantására vállalkozván nagy fába, mondhatni erdőbe vágta fejszéjét Erdődi. A könyv - a Yeats életútját és korát bemutató rövid bevezető után - öt fejezetbe rendezve, időrendi sorrendben tárja a kelta mágus költészetét az olvasó elé.

A kelta homály dalai, balladáit és a Rózsa dalok

Az első rész a fiatal Yeats korán kiforrott zsenialitására tesz tanúbizonyságot. Yeats-et preraffaelita festő apja olyannyira vallástalanul neveli, hogy már ifjú korában érdeklődni kezd minden misztikus, távoli, irracionális dolog iránt. Erdődi Gábor fordításai, a szerző egyedi képalkotásának alapos ismerete révén remekül sikerültek. Ez utóbbi elengedhetetlen a szimbolika átültetéséhez. Nagyon jól ráérezett a hangulatvilágra, amelyet ezek a versek eredetiben sugároznak. A fordítások sok esetben „virágosabbak” a mára gyökeret verteknél, s hívebben visszaadják az eredeti hangulatot. Vegyünk egy népszerű, klasszikusnak számító, Szabó Lőrinc (továbbiakban Sz. L.) fordításában ismertté vált darabot, a fejezet reprezentánsát.

Innisfree

*Indulok én s megyek most, Innisfreebe megyek,
5 kunyhót rakok, fala sár lesz, s nád és sás a tető:
Lesz méhkasom, s kilenc sor babot is ültetek,
S csak nekem zümmög a mező.*

*Ott majd megbékül a szívem, mert békét hoz fehér
Fátylával a reggel, amelyhez a tücsök citeráz;
Az éjjél csupa derengés, csupa izzás a dél,
S az est csupa szárnycsattogás.*

*Indulok és megyek most, mert éj-nap a parti
fővény
S a víz játéka ringat, a tavi muzsika;
Ha megállok a járdán, vagy az utca közepén:
Szívemben csobog a dala.
Szabó Lőrinc fordítása*

Innisfree tavi szigetén
(The Lake Isle of Innisfree)

*Felserkenek én immár s Innisfree-be megyek,
sárból-ágból magamnak kunyhót építék én,
lesz ott kilenc bab-indám s kaptárban méh-sereg,
s csak én: zümmös tisztás közepén.*

*Lesz békém egy kevéske, mint lassú csönd, lehull,
csöppenti reggel fátyla, s ott tücsök-szó se rest,
hol pislá fény az éjjél, s a dél bíbora gyúl,
s száll zöldike-szárnyon az est.*

*Felserkenek én immár, hisz nappal s éjein
tavam csobogni hallom halk hangon partokon,
megállok zajos úton vagy szürke szélein,
s a szív csobog s én hallgatom.*

(1888)

Erdődi Gábor fordítása

Már a cím is hívebb az eredetihez (szó szerint: Innisfree tavi szigete). Az első sor is pontosabb Erdődi fordításában. Yeats a „felkelni, felemelkedni” jelentésű „arise” szót használja, nem véletlenül. A tékozló fiú régies, biblikus nyelvezetén szólal meg. Hazavágyik Írországba, szülőföldjére. Költői pályafutásának indulását is beleírta ebbe a versbe. Miért indul és megy most? A kettő nem ugyanaz??? Menjünk tovább... Második sor. Az angol eredeti nyersfordítása: „és egy kis kunyhót fogok oda építeni sárból és gallyakból”, tehát nem mondja meg a költő, hogy miből lesz fal és miből tető... Sz. L. továbbgondolja a leír-

takat, ez nem jó. Erdődi megmarad az eredeti szövegnél. Viszont újító készségéről is tanúbizonyságot tesz a negyedik sorban. Zümmös tisztás - no comment, tessék gyönyörködni. A belső rímet már meg sem említem. A második versszak is érdekes tanulságokkal szolgál. E. G. fordításából - „mint lassú csönd lehull” - az angol eredeti - „dropping slow” - köszön vissza. A reggel fátyla tehát nem „hoz”-za a csöndet, a békét, hanem csöppenti, ejti (drop - cseppen, hullajt). E költői képnek nyomát sem találjuk Sz. L. fordításában. A többi ömlesztve: E. G. „Száll zöldike-szárnyon az est” kontra Sz. L. „S az est csupa szárnycsattogás”, az angol eredetiben Yeats a „linnet's wing-zöldike szárnya kifejezést használja. Végül, de nem utolsó sorban: harmadik versszak második sora fele angolul: „I hear lake water lapping with low sounds by the shore”, E. G. „Tavam csobogni hallom halk hangon partokon” vagy Sz. L. „S a víz játéka ringat, a tavi muzsika”. Melyik adja vissza inkább az eredeti hangalakot, hangrendet? Hová tűnt Sz. L. fordításából az alliteráció? Véleményem szerint, e költemény esetében Erdődi „megnyerte” a VERS-enyt. Vagy inkább az olvasó - én nem tudom, döntse el mindenki maga. Amit talán felesleges is említenem, mert az olvasó bizonyára érzi, nagyon dallamosra sikerült az új átültetés. Nem véletlen talán, hogy Huzella Péter ezzel együtt öt Erdődi Yeats fordítást zenésített meg.

A középső korszak

verseit a második, harmadik és negyedik fejezet tartalmazza. Itt szerepelnek olyan nagy költemények, mint a két nagy Bizánc mű (Hajózás Bizáncba, Bizánc), a Coole-i vadhattyúk, a Második eljövétel vagy a Húsvét 1916, hogy csak a legismertebbeket említem. A Második eljövétel című versből fogok kihálaszni néhány mondatot, hogy lássa az olvasó miről beszéltem, amikor a dallamosság, a mondhatóság került szóba. A vers mindenekelőtt zene, és ez nem csak az én véleményem. Lássuk hogyan gondolja a fordító! (1) első sor: Ferencz Győző (F. Gy.) - „Mind tágabb körökben kering, s ha szól már”, E. G. - „Forgás és forgás táguló csavarban”. Az eredeti sor: „Turning and Turning in the widening gyre” - szó

szerinti egyezés, csak magyarul dallamosabb! Erdődi sorának hangalakja mintha valóban kavargást idézne. A sok mély magánhangzó szinte begyömészöli az ember torkába a gombócot. (2) Az angol eredeti nem rímes vers. F. Gy. pedig szerintem túlerőlteti a rímélet. Szól már - Solymár. Oly kár! Ezt versíró emberként mondom.

Yeats kései lírája

az utolsó előtti, ötödik fejezetben kapott helyet. Erotikus húrokat is megpendít, ezt lehet hogy egy „megfiatalító műtét” eredményezi nála. Hogy felcsigázzam a kedves olvasók érdeklődését, minden kommentár nélkül idézném az egyiket.

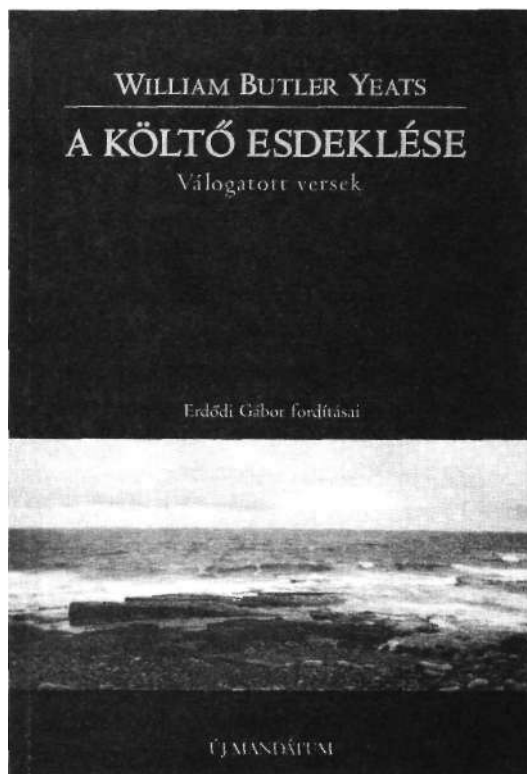
*A hölgy második dala
(The Lady's Second Song)*

*Miféle férfi jövel
heverni lábaid között?
Sebaj, hisz nők vagyunk,
mosdj, édesítsd tested, csipőd.
Szár az illatszert rejt szekrényem,
mehintem a lepedőt.
Uram, irgalmazz nekünk.*

*Úgy szeret majd a férfi,
mintha test nem is volna.
Úgy szereti majd testedet,
lélektől se zavarva.
Mindkét elemet megtöltve,
a teljességhez tartva,
uram, irgalmazz nekünk.*

*Lelkem, tanulj szerelmet,
mi keblemnek jól állhat,
s kezem-lábam tanulja,
mit tud a nemes állat.
Nézzen a lélek, érintsen a test,
melyik az inkább áldott?
Uram, irgalmazz nekünk.*

(1936)

Az utolsó fejezet

Yeats szimbolikájával foglalkozik. Tulajdonképpen egy egyedülálló Yeats-szótár (inkább jelképtár) ez. Hasonló „lexikont” Dylan Thomas fordítás-köteteiben is találunk. Hagyományt próbál teremteni, igyekvése mögött nem csak a buzgó filosz-lélek, de egyben a tanár is áll. Az ír rózsa, a tűz, a víz, a szél, a hatytyú és más motívumok jelentésrétegeibe merül alá és kimondatlanul is buzdítja az olvasót, búvárkodjon bátran. Egy dolog róható fel Erdődi-nek, szerintem rövid ez a fejezet. De ez lehet, hogy inkább dicséret.

Végül...

A kötet még kapható, érdemes keresni. A fordító Yeats prózájával is foglalkozik, nemsokára az is megjelenik. Kíváncsian várom.

Bodrogi Péter

Vázlat

Belémcsapott - ez közhely,
 Eltalált nyila - szintén,
 Első látásra? - Több kell!
 (Neki is talán mint én.)

Odaadnék - ez közhely -
 Mindent csak neki. Bátran
 Meghalnék érte. - Több kell!
 (Neki is talán nálam.)

Kívánom őt - ez közhely -
 Bárcsak itt lenne velem,
 Csupán egy éjjel. - Több kell!
 (Neki is talán, s nekem)

Szeptember elején

Alkonyul.

Itt ülök, fakó sehol,
 És hallom
 Felsóhajt a part,
 Ahogy a tajték száraz ölébe nyúl.
 A víz
 szélmart,
 csipkés kövekre hajol.

Megvonaglik a domb

Távol hörög az ég
 Ívbe feszül a bős
 szürkeség
 Behorpad a burka
 (már tudja...)

Csíz!

Az ősz bezörget az ablakon,
 Beront,
 éj könnyezve búcsúzik a nyártól,
 Amaz fákkal integet

Én is elmegyek...

Borsos Roland

Egynyári agónia

Puffadt, nyári napon
 ablakomba ül a város,
 elhúzza a függönyt az ág,
 s rajta a galamb
 csendben marad,
 fél,
 pislog egy kicsit.

Elnagyolom magam.
 Máskor meglátlak egy sarkon,
 befordulsz,
 s fordul velem az utca minden
 füstje-köve.

Szintelen a nap, halk szélsuhogással
 foglalják el az árnyak az utcát,
 én is elhúzom a függönyt,
 s rajta a galambfolt
 riadva oszlik el.

Bánosi György

lopott mézes csemegém

érintésed nyáresti szél
halk hárfá-futam dallamod
szelíd vagy mint az őzikék
s szerelmes mint a hajnalok

tavaszi vágyé illatod
csóкод édes mint friss szeder
tenger táncol a szemedben
míg hívogatsz és rejtezel

hitem megszegve loptalak
szégyen sápasztja lelkemet
ám körül leng a tisztaság
ha veled titkon vétkezek

A kétféle állapot

néha napokra elvesztem magam
besötétedik a hajam
tompá zajjára mosódik
az időtlen hömpölygés
és sodródok mint betekozódott ostromos
a szélben

aztán ülök
egy ezüst-remegésű szobában
alakom a tükörben kirajzolódik
a színek kigyulladnak
és feldereng
talán mégis több folyik itt
mint játék

Владимир Высоцкий

А люди всё роптали и роптали

– А те, кто сзади нас, уже едят!..

Им объяснили, чтобы не ругаться:
– Мы просим вас, уйдите, дорогие!
Те, кто едят, ведь это – иностранцы.
А вы, прошу прощенья, кто такие?

Но люди всё роптали и роптали,
Но люди справедливости хотят,
Говорят: – Ну, как же так,
Ну, ёлки-палки, ведь мы и в очереди,
Мы и первыми стояли,
А те, кто сзади нас, уже едят!

Им снова объяснил администратор:
– Я вас прошу, уйдите, дорогие!
Те, кто едят, ведь это – делегаты,
А вы, прошу прощенья, кто такие?

Но люди всё роптали и роптали,
Но люди справедливости хотят,
Говорят: – Ну, как же так,
Ну, ёлки-палки, ну, в конце концов,
Ну, разве так можно, ну, сколько можно, а?..
Ведь мы и в очереди... мы и первыми стояли,
А те, кто сзади нас, – уже едят!

1966

Vlagyimir Viszockij

De az emberek mind csak dúltak-fúltak...*

- Utánunk jöttek, s előttünk esznek!...

Magyarázzák, hogy jobb, ha hazamennek:

- Kérjük, mind távozzanak innen! - mondják,
Azok ott külföldiek, akik esznek, -
És Önök, már elnézést, de kicsodák?

De az emberek mind csak dúltak-fúltak,
Hiszen ők az igazságban hisznek, -
Kérdezik - hát hogy van ez?
Az ördögbe is, mi voltunk itt elsőnek.
Sorban álltunk, ők nem vártak, -
Utánunk jöttek, s előttünk esznek!

Ismétlik újra a helybélieknek:

- Kérjük Önöket, távozzanak! - mondják.
Hisz azok kiküldöttek, akik esznek, —
És Önök, már elnézést, de kicsodák?

De az emberek mind csak dúltak-fúltak,
Hiszen ők az igazságban hisznek, -
Kérdezik - hát hogy van ez?
Az ördögbe is, a mindenségig,
Hogy miket kell még az embernek megérni!
De hát a sorban mi álltunk elsőnek, ők nem vártak, -
Utánunk jöttek, s előttünk esznek!

1966

Viczai Péter fordítása

Владимир Высоцкий

В темноте**

Темнота впереди, положи!
Там стеною – закаты багровые,
Встречный ветер, косые дожди
И дороги, дороги неровные.

Там чужие слова,
Там дурная молва,
Там ненужные встречи случаются.
Там сгорела, пожухла трава
И следы не читаются в темноте ...

Там проверка на прочность – бои,
И туманы, и ветры с прибоями.
Сердце пугает ритмы свои
И стучит с перебоями.

Там чужие слова,
Там дурная молва,
Там ненужные встречи случаются.
Там сгорела, пожухла трава
И следы не читаются в темноте ...

Там и звуки и краски не те,
Только мне выбирать не приходится –
Очень нужен я там, в темноте!
Ничего, распогодится.

Там чужие слова,
Там дурная молва,
Там ненужные встречи случаются.
Там сгорела, пожухла трава
И следы не читаются в темноте ...

1969

* A fordításokat Farkas Tibor lektorálta.

** A verset Viczai Péter és Marosi Lajos fordításában is közöljük.

Vlagyimir Viszockij

A sötét

Várj, ott arra sötétség honol!
Záporosó, a napnyugták vörösek -
Ellenszél, sűrű eső néhol,
És az utak, az utak göröngyösek.

Ott mások a hírek,
Szavak, szóbeszéddek,
Ott minden rosszat sejtet, balul üt ki.
A fű kiégett, színét veszti,
És a nyomokat is rejti -
A sötét...

Ott az embert próbára teszik,
Sűrű köd honol és vad szelek dúlnak,
A szívek is ritmusuk veszti,
Össze-vissza vernek, rúgnak.

Ott mások a hírek,
Szavak, szóbeszéddek,
Ott minden rosszat sejtet, balul üt ki.
A fű kiégett, színét veszti,
És a nyomokat is rejti -
A sötét...

Ott mások a hangok és színek,
De arra visz az utam, nincs választás -
Várnak rám a sötétben - kellek!
De sebaj, lesz még változás.

Ott mások a hírek,
Szavak, szóbeszéddek,
Ott minden rosszat sejtet, balul üt ki.
A fű kiégett, színét veszti,
És a nyomokat is rejti -
A sötét...

1969

Viczai Péter fordítása

Vlagyimir Viszockij

Homályban

Várj, homály van elől, s egyre nő!
Körbezár - ott a nap tüze rőtörös,
Arcba fűj, zuhog ordas eső,
És a sok kusza út rögös.

Ott a szó csupa más,
Ott a hír nyavalyás.
Ott a szembejövő kezéd elveti.
Ott kiszárad a fű meg a sás,
És a mély nyomot is fedi
a homály...

Ott lemérnek a kézitusák,
Meg a köd, meg az északi szél jege.
Szúr a szív, veri tévritmusát,
Kalapál, s ki-kihagy vele.

Ott a szó csupa más,
Ott a hír nyavalyás,
Ott a szembejövő kezéd elveti.
Ott kiszárad a fű meg a sás,
És a mély nyomot is fedi
a homály...

Fura ott az a hang, az a fény,
Ámde nem tudok más utat itt belül -
A homályban ott jól jövök én!
De sebaj, hisz az ég derül.

Ott a szó csupa más,
Ott a hír nyavalyás,
Ott a szembejövő kezéd elveti.
Ott kiszárad a fű meg a sás,
És a mély nyomot is fedi
a homály...

Fordította: Marosi Lajos

Владимир Высоцкий

Vlagyimir Viszockij

Татуировка

Tetoválás

Не делили мы тебя и не ласкали,
А что любили, так это позади.
Я ношу в душе твой светлый образ, Валя,
А Лёша выколол твой образ на груди.

И в тот день, когда прощались на вокзале,
Я тебя до гроба помнить обещал,
Я сказал: – Я не забуду в жизни Вали.
– А я тем более, – мне Лёша отвечал.

И теперь реши, кому из нас с ним хуже,
И кому трудней – попробуй зазбери:
У него твой профиль выколот снаружи,
А у меня душа исколото снутри.

И когда мне так уж тошно, хоть на плоху, –
Пусть слова мои тебя не оскорбят, –
Я прошу, чтоб Лёша расстегнул рубаху,
И гляжу, гляжу часами на тебя.

Но недавно мой товарищ, друг хороший,
Он беду мою искусством поборол, –
Он скопировал тебя с груди у Лёши
И на грудь мою твой профиль наколол.

Знаю я, друзей своих чернить неловко,
Но ты мне ближе и роднее оттого,
Что моя, верней – твоя татуировка
Много лучше и красивше, чем его.

Nem osztoztunk rajtad, s becézés nem járta,
És hogy szerettünk, a múltba hull alá.
Én lelkemben hordom vonásaid, Válja,
Ljosa meg mellére tetováltá rá.

Aznap, hogy búcsúztunk ott az állomáson,
S megígértem, holtig rád emlékezem,
Azt mondtam: - Míg élek, Válja lesz az álmom.
- Na meg az enyém! - felelt Ljosa nekem.

És most dönts el, inkább melyikünkben éget,
És kinek nehezebb tűrnie baját:
Őbelé kívülről szurkálva a képed,
Nekem meg a bensőmet lyuggatta át.

Mikor fáj a szívem, mintha halni vinnék, -
Szavam ne sértsen, hisz neked nem hibád, -
Meggérem, hogy Ljosa húzza szét az ingét,
És én nézek, nézek órákig terád.

De nemrég egy társam, barátom elmúlt,
S bajomra művészeti gyógyírt talált, -
Ő lemásolt téged a Ljosa melléről,
És mellemre rólad profilt tetovált.

Tudom én, nem való leszólni a társat,
De hozzád simít, dicsfényt vet hajad köré,
Hogy az én, vagyis - a te tetoválásod
Sokkalta szebb s igazabb, mint az övé.

(1961)

Fordította: Marosi Lajos

Marosi Lajos

Viszockij hatvanöt éves lenne, de nem anyyi

Aki belelapoz a frissen megjelent emlékkönyvbe, megítélheti. A szokványos számítás szerint, aki 1938. január 25-én született, az most töltené be... De Vlagyimir Vizsokij esetében szinte semmi nem szokványos. Nagy tehetség bontakozott ki egy tehetéstől felfő világban, ezért írt hétszáz dalt, ezért állt meg a szíve többször, mint másoknak (utoljára 42 éves korában), ezért dobogtatja meg milliók szívét ma is, hazáján kívül is. De nem szokványos kedvelőinek, kutatóinak, fordítóinak az a köre sem, amely ezt a százhusz oldalas könyvet elkészítette. Egymás munkáját jól ismerő, tisztelő emberek ők huszonegyen.

A könyv szerkesztője, az alapvető tanulmány szerzője és a versrészletek nagyobb részének fordítója Viczai Péter. *Viszockijról* című terjedelmesebb írásában először részletesen ismerteti a színész-költő-énekes életrajzát. Az önmagában is élményt jelentő leírás olyan kulcsfontosságú részleteket tartalmaz, amelyek ismerete nélkül a versek olvasója vagy fordítója tévútra juthat. Vegyük például a Bolsoj Karetnij című dalt, amely sokak számára az első találkozás Vizsokijjal. A magyar olvasó - nem ismervén a címadó moszkvai utcát - azt gondolhatja, hogy budapesti analógiára bukkant: nálunk a Gyorskocsi utcában van olyan intézmény, ahol a vagány fiúkkal foglalkoznak. A versbéli főhős ifjú élete tele volt bajjal, fegyvert rejtegetett, és most éppen nem tartózkodik abban a bizonyos utcában. Kész a téves interpretáció. Szerencsés esetben emberünk az Emlékkönyvet olvasva rádöbben, hogy Vizsokij a Bolsoj Karetnijon lakott, ott járt iskolába, és életre szóló szép emlékek főzték oda. Ettől a vers sorai új értelmet nyernek. Viczai a továbbiakban átfogó képet ad Vizsokij művészetéről, első sorban dalairól és azok hatásáról. Többek között a *Nem szeretem* című, saját fordítású verssel jellemzi V. V. költészetét:

Nem szeretem, ha szavam vágják félbe,
Vagy teljesen elnémitják torkom,
Nem szeretem, mikor hátulról mellbe,
De azt sem, ha szemből lőnek agyon.

Győlölöm a pletykák összes formáját,
A kételyt, a méltóság tüskéit,
Vagy ha a dolgok visszáját mutatják.
Vagy vasat üvegen húznak végig.

Nem szeretem a gögös biztosságot,
Akkor inkább a bizonytalanság,
Bosszant, hogy a becsület megváltozott,
Mely nem más, mint rágalom és gázság.

Mikor látom a sok kisiklott sorsot,
Szánalmat nem érzek, mert utálok -
Mind az erőszakot és gyávaságot,
Egyedül Jézus Krisztust sajnálok.

Győlölöm magam, mikor gyáva vagyok,
Bosszant, ha ártatlanokat ütnek,
Nem szeretem, ha lelkembe taposnak,
Még kevésbé, mikor beleköpnék!

Győlölöm a színteret, az arénát -
Hol az igaz is értékét veszti,
És bármivé változzon is a világ,
Mindezt sosem fogom megszeretni.

A dolgozat - és az egész könyv - értéke többek között, hogy a tárgyismerettel a személyes élmény, sőt sokak élménye ötvöződik. „Tudományos kutatásaim során - írja -, amelyeket elsősorban magyar egyetemi és főiskolai bölcsészhallgatók körében több éven keresztül végeztem és jelenleg is folytatok, kiderült, hogy a mai fiataloknak ugyancsak imponál Vizsokij költészete, gondolkodásmódja. ...Mindenkinek valami más tetszett meg Vizsokijban, de ... szinte senki nem volt közömbös a művei iránt.”

Majoros Pál írásában (*Viszockij a magyar kulturális események tükrében*) a Taganka Színház itthoni vendégszerepléséről, a Hamlet fogadtatásáról van szó, majd a szellemi és érzelmi visszhangról: magyar szerzők, fordítók, előadóművészek, valamint irodalomtanárok és hallgatóik tevékenységéről. A szerző megadja a Vizsokij-koncerteket tartalmazó lemezal-

bumok címét. (A gondos forrásmegjelölés egyébként az egész kötetet jellemzi.)

Nyusztyay László hozzászólása (Viszockij, *a változások előfutára*) olyan témát vetett fel, amelyről szívesen olvastam volna még többet: a költő nyelvi játékeit, az argó, a szleng alkalmazását, a ragozási „csavarásokat”, a helyesírási normák eltorzítását mint a különbözni vágyás és a hivatalos magatartással való szembenállás megnyilvánulásait. Csupa olyan dolog, ami külföldiek számára nem könnyíti meg a művek megértését. „Amíg nem ismertem a Viszockij-dalokat, azt hittem, hogy tizenhat éven át tartó orosz tanulmányaim elegendő tudással láttak el ahhoz, hogy ezen a nyelven bármit megértek. Viszockijnak sikerült bebizonyítania az ellenkezőjét” - vallja be. A szerző utal a dalok zenei sajátosságaira is, találón jellemzi ezeket.

Gönczöl Lászlóné és Viczai Péter bátor vállalkozásba kezdett *Az orosz nép Vlagyimir Viszockij költészetének tükrében* című dolgozatával, már csak a terjedelmi korlátok miatt is. Ha az Emlékkönyv rövid írásainak az a funkciója, hogy rámutassanak a kutatási irányokra, a téma gazdagságára, hogy ízelítőt adjanak az archívumokban, könyvtárakban és hallgatói közösségekben folyó munka eredményeiből, akkor üdvözlöm e téma fölvetését. A könyv egyik legígéretebb és legfontosabb fejezete ez, mely túlmutat az irodalmi jelentőségen. A szerzők Jevtusenkóra hivatkoznak, aki szerint Viszockij „ízig-vérig orosz ember volt, igazi orosz jellem”, ezért művei híven tükrözik népének gondolkodásmódját, viselkedési szokásait, az orosz lélek megnyilvánulásait. Jevtusenkónak igaza van. De azért mégis felmerül itt néhány kérdés. Vannak-e egy népnek jellemvonásai? Különböznek-e ezek a nyelvtől, a mindennapjaitól, az ünnepeitől? Nem zárható ki a megközelítés, hogy jellemvonásaik az egyéneknek vannak, az pedig már szociológiai feladat, hogy meghatározzuk, milyen arányban fordulnak elő az egyes vonások hordozói a népességben belül. Én remélem, hogy a két szerző által feltett kérdésre adható irodalmi válasz. A jelen írásban azonban inkább kutatók, történészek véleményére és klasszikus orosz írókra támaszkodnak, s csak kismértékben Viszockijra. A konkrétan felsorolt tulajdonságok közül néhányal egyetérték (ilyen az ellentmondásosság, a nemzeti - nagyhatalmi? - büszkeség, a segítő-

készség, a jóságosság, a közvetlenség), másokkal pedig nem (ilyen a brutális kegyetlenség, az örült munkaszeretet, a lustaság, hanyagság). A versek szereplői típusok, jól megírt, az orosz társadalomban reálisan létezett vagy létező emberek csoportjait képviselik, de aligha az orosz népet. Megpróbálok Viszockij-versekre alapozva megnevezni néhány talán jellegzetesen orosz tulajdonságot. (Bár lehet, hogy nem is egy-egy vonás, hanem ezek aránya jellemzi a népet.) Büszkeség, nagyságtudat, egyszerűség, szívósság, hiszékenység, tekintélytisztelet, közvetlenség, érzelmesség, összetartozás, közösségiség, a nemek közötti viszonyban nagyfokú szemérmesség, az alkoholhoz való sajátos viszony, türelem, szolidaritás, hőskultusz. A barátságot külön említem, mert ez a szóban forgó cikkben is nagy hangsúlyt kap. „Viszockij... a legdrágább kincsnek a világon a barátságot tartotta. A szerelmi, házastársi kapcsolatnál is többre becsülte az igaz baráti viszonyt” - írják a szerzők. A kötetben egy visszaemlékező, Lilija Vohmina tanúsítja, aki személyesen ismerte a költőt: „Vologya nagyon rendes ember volt, igaz barát, aki tisztelte az embereket és élete végéig hő maradt barátaihoz” (Viszockij, *az élő legenda*). Ezek után meglepő Gönczölné és Viczai magyarázata, hogy az egykori Szovjetunióban az érvényesüléshez, de még a kurrens áruk beszerzéséhez is barátokra volt szükség. Ez igaz, de erre ott voltak a prijatyelek vagy a znakomijok! - Viszszaterek a nyelvre, mert ez kétségtelenül közös az egy nemzethez tartozókban. (Még a más rétegnyelvet beszélőkben is.) A nyelv szemlélete, alapszókinccse, de akár az embereknek az anyanyelvhez és a más nyelvekhez való viszonya is jellemzi a nemzeteket. Jó példát hoznak a szerzők a nyelvi kedvességre: a tárgyakat is becéző szavak sokaságát. Másik példájuk a pohárköszöntő. Nekem úgy tűnik, hogy ebben a tősztkultuszban és -műfajban egyrészt jelen van a bensőséges és a patetikus iránti hajlam, másrészt az önigazolás szándéka, hogy nem csak úgy iszunk, minden alap nélkül. A cikkben felvetett problémakört érdemes tovább tanulmányozni.

Görcsné Muzsai Viktória *In memoriam V. Viszockij: avagy egy legenda utóélete* c. írását azzal a megfigyeléssel indítja, hogy a mai középiskolások nagyon keveset tudnak Oroszországról. Amit mégis, az

így vagy úgy, de sematikus. A sajtóhírek szenzációhajászak. Ezzel szemben „Viszockij dalai a valóságos, hús-vér emberek dalai. Az erős, a fáradt, a bátor, a jó embereké. Így folytatódik az élet, a közös sors, az emberiség közös ügye. Így öröklődnek apáról fiúra a legfontosabb gondolatok, tapasztalatok.” A cikk bemutatja az Észak-dunántúli Régió Orosztanári Egyesületének (ÉDROTE) sokrétű tevékenységét, amellyel Viszockij hírét és dalait eljuttatja a magyar fiatalok egy bizonyos részéhez. Így ír a közös tervekről: „Esetleg az egyesület keretein túllépve az irodalom, a történelem, a művészet iránt fogékony diákokat, a témára érzékeny magyar és történelem vagy más szakos általános és középiskolai tanárokat megszólítva folytatjuk a megkezdett munkát.”

Lovass Ildikó *Zsenik kortársa lehettem* címmel írt megnyerően személyes hangú visszaemlékezést két nagy színészről: egy oroszról és egy magyarról. Az olvasó már tudja, hogy a Taganka színház Budapesten is előadta a Hamletet. Mégis érdemes idézni Lovass Ildikó élményét: „Már a nagyon modernül hangzó Paszternák-fordítás is meglepett, semmi klasszikus porosság, frissen, modern trikóban, újszerű volt minden. S ahogy az a gitáros kis férfi, fekete öltözékben, rekedt hangon énekelt, ahogy az egyetlen díszlet, az élő, hatalmas függönymonstrum mozgott, bennünk akadt a lélegzet, úgy figyeltünk. Így csak Latinovits hatott ránk, ... mondták sokan a szünetben.” De Latinovits Zoltán akkor már nem élt, 1976-ot mutatott a naptár.

Lovass Gyöngyvér „későn született”, nem láthatta a színpadon egyiküket sem, de Viszockij hangfelvételeinek hatására tanult meg oroszul. *Mielőtt csillag lett* című írásában beszámol az első magyar, Viszockijra emlékező monodrámáról, bőven idézve azokból a dalokból, amelyeket erre az előadásra írtak magyar szerzők. Részlet a *Befejezetlen requiem c.* dalból: Szétrobbant szívvel, mozdulatlan, / itt vagyok köztek, és hallgatók. / Gyertek, gyertek, lehet örülni, / nézzétek, szép halott vagyok. (Siposhegyi Péter verse.) A másik jelentős magyar nyelvű produkció: Hobo Földes László saját fordításában éneklő V. V. dalait. Ezek egyszerre vologyasok és hobósok. Hobo Viszockij-műsoráról külön írást is tartalmaz az *Emlékkönyv*, Varga Mihály tollából (*Éljenek a szabadok!* - *Hobo szellemidézései* címmel. A másik két megidézett: József Attila és Jim Morrison.) Kár, hogy

Hobo Viszockij-fordításaiból csak izelítőt kapunk.

Bazsó Zoltán részleteket ismertet *Vlagyimir Tucsins Mészáros Márta filmrendezővel készített interjújából*. Az Oroszországot jól ismerő rendező nemcsak személyes ismerőse volt előbb Marinának, majd Vologyanak, hanem Mészáros filmje volt az egyetlen, amelyben ők ketten együtt játszottak. A közös epizód létrejöttének körülményei jellemzőek Vladyra és Viszockijra, kettejük kapcsolatára. A történet olvasása olyan élményt nyújt, mintha filmet nézne az ember.

Cs. Jónás Erzsébet *Viszockijtól Hobóig és tovább...* című írása azt a jelenséget veszi szemügyre, hogy a különböző korosztályhoz tartozó olvasók saját társadalmi tapasztalatuk különbözősége miatt eltérően értelmezik a dalokat. „Viszockij ma a fiatal magyar közönség körében nem a politikai kiszolgáltatottság élettérzésére válaszol, hanem azokra a lelki, fizikai próbatételekre, amelyek sajnos már nem csak hírből ismerősek az új nemzedékeknek. A drogra, az italra, a hajléktalanságra, a munkanélküliségre kárhoztatottaknak segít élni, valamint a város forgatagában is magányosan tévelygők kérdéseire segít választ adni dalaival.” Ezzel egyetérthetünk egy olyan közegre vonatkoztatva, ahol a dalokat ismerik és értik. A magyarországi hatást nagyban korlátozza, hogy kevés verset fordítottak le magyarra. A szerző nem tehet mást, mint hogy fordítók munkáit hasonlítja egymáshoz. Csakhogy így öszemesódik két dolog: az eltérő fordítás és az azonos fordításon alapuló eltérő értelmezés problémája. A vers címe, amelynek két fordítását a tanulmány szerzője bemutatja: Búcsú a hegyektől. Az egyik változat „a 80-as-90-es évek élményein érlelődött”, a másik „napjainkban született”, a harmadikat e sorok írója teszi hozzá. (Itt csak a refrénnek jut hely.)

A nyersfordítás:

*Úgyhogy hagyjátok a felesleges vitákat!
Én magamnak már mindent bebizonyítottam -
A hegyeknél jobbak csak a hegyek lehetnek,
Amelyeken még nem jártam (vagy: nem jártál).*

Az egyik műfordítás:

*Minden balga vitát elvethetünk,
Hisz imaként vezesse életed,
Nem találhat hegynél szebbet szívünk,
Csak győzöttnél még messzibb bérceket.*

A másik műfordítás:

*Hagyd a béna vitát, szava túl sok!
Bizonyos vagyok én afelől,
Nincs a csúcsoknál jobb, csak a csúcsok,
Sosem-járt utakon, legelől.*

A harmadik műfordítás:

*Félre az értelmetlen vitákkal,
Hisz igaz és mindennél szentebb,
Hogy a megmászott kedves hegycsúcsnál -
Csakis a megmászatlan, mely szebb.*

Nem vitatom, hogy más korban másra rezonál az olvasó lelke, de az azonos korszakban, hasonló körülmények között született fordítások is különböznek egymástól, mert a fordítók személyiségének, sosem azonos szókinccsének, stílusának hatását nehéz kiküszöbölni. A felhozott példában valószínűleg több hatás működött egyidejűleg. Mindenesetre az összehasonlító elemzéseknek ezt a típusát hasznosnak tartom.

Szabó Imre *Viszockij ve-lünk él* c. cikkében elmondja, miért alakult meg az ÉDROTE, milyen szerteága-zó tevékenységet folytat, mit tesz az orosz nyelv tanítása és az orosz kultúra népszerűsítése ügyében. Az egyesület felvállalta a Szovjetunió „rettegve szeretett” dalnokának népszerűsítését is.

Katus Elvira és Viczai Péter *egyetemi és főiskolai hallgatók Vizsokij költészetéről* szóló dolgozatait mutatják be: Barabás Juditét, aki V. V. költészetének beszélt nyelvi sajátosságairól értekezett (s amelynek fontos gondolata, hogy V. költészetében a zsargon is drágakövé válik), Barna Gáborét, aki *Vizsokij és Morrison életfilozófiáját* is feldolgozta, valamint Rakovics Róbertét, aki *Vallásos témák Vizsokij költészetében* címmel készítette el szakdolgozatát. A két utóbbi írásból részletet közöl az Emlékkönyv. A vallásos téma felkutatása nagy vállalkozás, amelynek eredmé-

nyeit nem tudom megítélni, de két félmondata mellett nem mehetek el szó nélkül. „Az idő előrehaladtával ... V. költészetében egyfajta lelki fejlődés, ... Istenhez való közeledés figyelhető meg” — írja a szerző. Félő, hogy egy bizonyos eredmény reménye árt a kutatói objektivitásnak. A másik gondolat: „Ezeket a verseket V. az egyetemes emberi (keresztény) értékeknek szentelte.” Ugye itt nincs szó az egyetemes emberi és a keresztény azonosságáról? - Rakovicsnak *Árva dalok* címmel még egy cikke szerepel a kötetben: arról, hogy a filmekhez írt dalok többsége miért maradt le a filmszalagról.

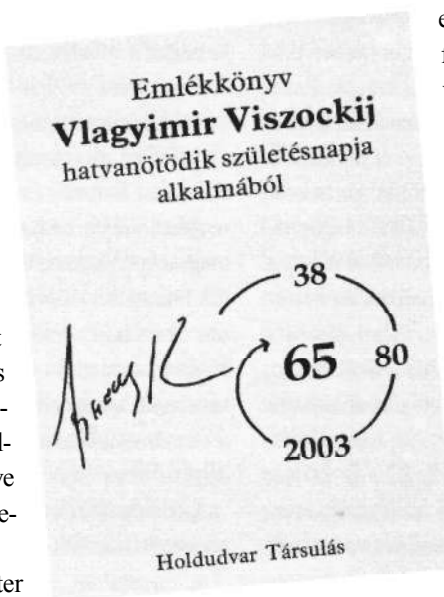
Bakonyi István és Viczai Natália arról ír, *Miért népszerű ma is Vizsokij*. A fő témák: élet-halál, háború-béke, szeretet-gyűlölet, igazság-igazságtalanság örök aktualitásúak - mutatnak rá a szerzők. A „mi lenne, ha ma is élne?” kérdésüket nem lehet a szokásos könnyedséggel történelmitlennek nevezni, mert elkerülve a fikció csábítását, (Radnai Péter volt moszkvai tévétudósítót idézve) sorolják, mi mindenről dalolhatna Vologya napjainkban.

Az Emlékkönyv két tudományos értekezés tömör bemutatásával zárul. Az ismertetés ismertetését elkerülendő, csak a diszsertációk címét írom ide. Az egyik magáért beszél, a másik talányos. Viczai Péter kandidátusi dolgozata: *A szerzői dal feldolgozása az orosz nyelvi foglalkozásokon a magyarországi filológusképzésben - Vlagyimir Vizsokij művei alapján* (Bazsó Zoltán mutatja be).

Valerij Komarov egyetemi doktori dolgozata: *Gyötörnek az emlékek és furdal a lelkiismeret* (Haller László és Viczai Péter ismerteti).

Jó szívvel ajánlom, hogy lapozzanak bele - nem tudják letenni.

Az Emlékkönyvhöz hazánk két korábbi moszkvai nagykövete írt előszót, illetve utószót: Nanovszky György és Keskeny Ernő. A könyvet a Holdudvar Társulás adta ki Győrben, a budapesti Orosz Kulturális Központ és az ÉDROTE felkérésére.

Gáspár Ferenc

Dinnyék és kecsuák

Nem dolgozom ügyvédnek, zöldségesnek, átverős hentesnek, butikosnak, becsapós taxisnak.

Már egy jó fél éve építkeztünk, a mesterek szemmel láthatóan jól érezték magunkat a házunkban, ahol malterszag, síttpor terjengett. Csípős paprikát ettek parasztkolbásszal, vagy tepertőt lilahagymával. Állva ettek, az ablakpárkány volt az asztal. Máskor meg jókat beszélgettek. Mint most.

Hát akkor kinek dolgozol?

Az összes többinek - válaszolta Manócska, a vízvezeték-szerelő, és keze fejével megtörölte az orrát. Fintorgott is hozzá, nyomatékna.

Nem értik meg a mesterembert. Nem tudnak lesülyedni a szintünkre... Nem, ez nem jó szó!

Felemelkedni - mondtam.

Ez az! - örült Manócska. Felemelkedni! Köszönöm Kalmár úr! Ez a jó kifejezés! Nem gondolkodnak kreatívan! Erről van szó.

A hentes sem? - kíváncsiskodott mosolyogva József úr, a burkoló.

Húst vágni mindenki tud.

Azért ha csak zsírt kapnál, meg bőrt, te sem örülnél - vélte Manócska. - Kérsz két kiló bélszint és kapsz helyette körmöt. Mondjuk.

Azért az nem úgy van. Te is tudod.

Szóval ilyen jókat beszélgettek a mesterek minálunk. Időnként késő estig. Manócska ugyan nem jött minden nap, volt amikor megígérte, aztán nem jött.

Megijedtünk Kalmár úr - mondta a telefonba, amikor föl hívtam. A telefon ugyan köpködött, hörgött, időnként elment a hang, időnként meg visszajött, de ezt a mondatot azért megértettem. Bár először azt hittem, mégsem. Manócska ugyanis azért annyira nem volt manó méretű, hogy olyan könnyen megijedjen. Időnként egy - két gázpalackot is fél bírt kapni a vállára, azzal sé tált, kimérten persze. Biztosan ő is ismerte azt a mondatot, hogy a kapkodás ördögtől való dolog. Jómagam egy nagy svájci botanikus virágnyelv szótárában találkoztam vele - tudniillik a mondással, és annyira megnyerte a tetszésemet, hogy legszívesebben fölírtam volna a készülő kéménybe, de nem tudtam, mert annyira lassan készült. Gulliver ugyanis, az ördögi kőműves csodaszép kéményt varázsolt a házunk tetejébe, de hát.

tudja Kalmár úr, jó munkához idő kell, ráadásul pusztá kézzel simogatta, szeretgette a kéményt ez a Gulliver. Sapkája lett neki, mármint a kéménynek, messze földről a csodájára jártak. Nem tudom mire hasonlított legjobban: középen kis bevágás ékesítette, vastag volt, és oldalt kiálló peremére előszeretettel ültek le a rigók egy kicsit tollászkodni. De nem is erről akartam beszélni.

Hanem hogy Manócska megijedt. Ott jártunk maguknál Kalmár úr, mondta. A fiammal együtt. Manócska fia a segéde volt, minden segédjét fiannak nevezte. Ez egyszerű volt és praktikus, nem kellett neki a nevek megtanulásával bajmóldnia. Ott jártunk, de annyi ember dolgozott ott maguknál, hogy megijedtünk, és hazamentünk. Megértően bólogattam, és még mondtam is valamit, de szavam borzasztó recsegés-ropogásba fűlt, Manócska mobiltelefonja ugyanis többször beleesett a malteros vödörbe, ennek következtében a működése, hogy úgy mondjam: akadozott.

Nem felejtettem el magukat Kalmár úr, majd holnap kinézek. Akkor már nem lesz ott az a sok mester.

Másnap vártam a Manócskát, a sok mester tényleg megcsappant valamelyest, hiszen az ügyes kezű lakatos, aki a feleségem által megálmodott vastáblákat kovácsolja majd az ablakainkra, meg az enyhén görbített rácsokat, szóval ő már tegnap föl mérte a föl mérni való, s otthon krampácsolta a műhelyében. A villanyszereplők sem jöttek, kicsit lógott az eső lába, talán azért. Gulliver szokás szerint már hajnalban ott volt, összeszorított fogakkal simogatta a kéményen a hasadékat. József úr szintén megérkezett, s bár mielőtt munkához látott volna, lerángatta Gullivert a tetőről, pillantson rá az autójára. Gulliver ugyan morgott - nem szívesen hagyta abba a hasadék simogatását -, de tudta, Kristóf úr addig úgysem nyugszik, míg ő le nem mászik a tetőről megcsodálni a megcsodálnivalót. A megcsodálnivaló egy a motorházban alumínium dróttal felfüggesztett kis műanyag edényke volt, amibe mindenféle rugókat és csapágyakat dobált bele valaki, látszólag rendezetlenül.

Ilyen csak három van az országban - jelentette ki olyan büszkén József úr, mintha megütötte volna a lotó ötöst.

Nem hiszem - csúszott ki a száján Gullivernek, de meg is bánta rögtön, ám akkor már késő volt. József úr,

ha nem hittek neki, másfél órás szónoklatba kezdett a fogyasztói társadalom álságairól, arról, hogyan titkolják a nyamvadt kapitalisták a benzin fogyasztását csökkentő ketyeréjüket, mert az olajlobby mindent és mindenkit megfertőz és beföd, na, ezért van csak három az országban, ezt nem gyártják, csak kísérleti stádium, de nekem itt van, látod Gusztikám, és ezért fogyaszt az autóm harminc százalékkal kevesebbet.

Nem hiszem - mondta Gulliver Guszti, de meg is bánta rögtön.

Mi az, hogy nem hiszed, ez tíz liter fogyaszt százon, pedig két és fél tonna a súlya, és negyven éves darab, mégis pöccre indul! Most azonnal induljunk el Fehérvárra, tele van a tank, utána megtankolunk, fogadjunk, nem lesz tíz liter fölött a hiány. Fogadjunk?

Inkább elhiszem, Józsikám, vissza kell mennem a tetőre, vár a kéményem, ha nem simogatom meg még lekonyul a malter, tudod most egész friss, nem hagyhatom kiszáradni.

Ez a te szerencséd, Gulliver Guszti, mert nagyon sok pénzedbe kerülne a hitetlenkedés - válaszolta József úr, ám Guszti ezt már nem hallotta, vagy nem akarta meghallani, mindenesetre gyorsabban száguldott fel a tetőre, mint a József úr autója. Guszti egyébként csak Száguldó Traktornak nevezte József úr autóját, és kiröhögte a háta mögött.

Persze, pöccre indul - kacagott. Pöcc-pöcc.

ÉN meg vártam a Manócskát. Fél tízre ígérte. Tizenegykor meguntam a várakozást és rácsörögtem. Úton vagyok, mondta a Manócska, ne aggódjon Kalmár úr, jövök. És tényleg úton volt. Nem úgy, mint a bádogos, akit bevittek a rendőrök, mert tévedésből lopott bádogot szállított az autóján. Nekem nem mondták, hogy lopott a bádog, szabadkozott, és még egyszer-kétszer meglátogatott bennünket. Aztán teljesen eltűnt.

Gullivernek szoltam, hogy intézze ő vele az ügyeket, mert ő - mármint Gulliver az egyetlen mester, aki hajnaltól napnyugtáig kint van a háztetőn. Simogatja a kéményt és közben ellenőrizheti a mestereket.

Aztán egy szép napon megint hiába vártuk a Manócskát. Elpusztult a kutyám - zokogott, mikor másnap előkerült. - Kalmár úr! Egészen depressziós vagyok miatta. Már dolgozni sem tudok.

Kellemetlenül érintett a dolog, mert Manócska nemcsak vizet szerelt, hanem gázt és fűtést is. Már erősen november végét mutatta a naptár, s bár gyönyörű őszi

idő volt, éjszakára mégiscsak lehült, a falak - no meg a kémény! - nedvesek, jó lett volna már fűteni.

Jövő héten beköltözhet Kalmár úr, vigasztalt azért Manócska, csak nem mondta meg, melyik jövő hétre gondol. Sokszor hallottam még ezt a jövő hetet, közben a hó is lehullott, eljött a Mikulás, meg a karácsony, aztán az újév, lassan már farsangidő volt, s még mindig nem lehetett beköltözni. A fűtés ugyan újév napján megindult, de Manócskának most a vérnyomása kezdett ingadozni, s nem szerelte föl sem a konyhát, sem a fürdőszobát. Meg kandallózott. A kandallózás hirtelen jött rá, mint a tájfűt és kiszámíthatatlanul. Előfordult, hogy szokás szerint bejelentkezett szombat délelőtt fél tízre, aztán csak valamikor kedd délután került elő.

Kandallót kellett építsek Pécssett - motyogta szerencsétlen arccal. Muszáj volt. De most teljes erővel itt dolgozunk magánál a fiammal együtt. Legyintettem. Már nem tudtam hinni. A teljes erő délután háromig való turkálást, kapirgálást jelentett, aztán beszélgetést. Akkor pillant rá Manócska az órájára. Szentséges ég, már fél öt! Akkor ma nem dolgozom többet - mondta elégedett képpel, gyorsan összerámol, és elinal.

József úr viszont elég rendszeren jár mihozzánk. Csak akkor nem jön, ha elromlik a pöccre induló autója, vagy valamelyik gépe. Amivel a csempéket vagdossa. Egyébként minden reggel kilenckor megjelenik.

Itt egy igazgatói ötös - nyújtja parolira a markát, és ilyenkor rendszeren fél órás mesélés következik. Kivéve, ha kecsuázik: akkor másfél. József úr nem bírja a kecsuákat, szerinte mindegyiket le kellene lőni, föl kéne akasztani, visszaküldeni őket Dél-Amerikába. Vagy bezárni őket a Margitszigetre egy évre való vetőmaggal, s azt mondani nekik, hogy aki beugrik a Dunába, hogy kiússzon, azt lelővik.

- Egy hét alatt megennék az összes vetőmagot, beugranának a Dunába, s mindet lelőnék,

- Miért jó ez magának? - kérdezem.

- Nem csak nekem jó, hanem mindenkinek. Nekem volt kecsua beosztottam. Mondtam neki: „idefigyelj, te kecsua!” „Miért mondja nekem József úr, hogy kecsua?” „Miért - kérdeztem vissza - ha megy az úton egy magyar meg egy kecsua, akkor csak azt tudom mondani, hogy ott megy egy magyar meg egy kecsua. Vagy nem vagy kecsua, te kecsua?”

Eleinte zavart ez a nagy kecsuázás, még rosszat is álmodtam miatta, aztán megszoktam. Olyan ártatlan kép-

pel és mosolyogva mesélte József úr, hogyan ölné meg a kecsua kisbabákat még a mamájuk hasában, hogy nem tudtam elhinni - komolyan gondolja. Vagy elhittem, de tudomásul vettem a megváltoztathatatlant. Néhanyszor megpróbáltam ugyan ellentmondani neki, hogy a kecsua is ember, meg nem minden kecsua olyan, meg ilyeneket, de József úr megingathatatlan kecsuagyűlő volt. Annyit mondta, gyűrte ezt a kecsua dolgot, hogy egy idő után már Gulliver Guszti is rákezdte a kecsuázást. Egyszer például a Guszti fölfogadott két kecsuát árkot ásni. Jól ástak a kecsuák, de egy idő után elszemtelenedtek. Kiabálni kezdtek, hogy főnök, éhesek vagyunk, és Gulliver Guszti sietve eltrappolt nekik a boltba felvágótért, (két zsömlé, paprika). Gondolta, kevesebbet nyagatják, ha rögtön ugrik, és aztán nyugodtan visszamaszhat szeretett kéményéhez. Már nem a rést simogatta, kicsit lejjebb tartott, de ez is majdnem olyan nagy élvezetet okozott neki, mint a hasadék lapogatása.

Főnök, szomjasak vagyunk, kiabáltak úgy öt perc múlva a kecsuák, és Guszti loholt sörért. Estére aztán kifakadt. Csúnyán kecsuázott.

- Nem értem ezt a Gusztit - mondta Manócska, aki egészen véletlenül benézett aznap este. - Olyan jól ástak a kecsuák. Elviszem őket, dolgozzanak nálam. Manócskát a felesége nevezte el Manócskának. Egyszer még álmodt is látott. Manócska jött felé, hóhéruhában, bárdal a kezében. „Nem ismered meg Manócskám?” - kérdezte a nej az álombeli kandallóst. Ám Manócska szigorúan válaszolt: „A munka az munka!” - és felémelte a bárdját.

Ez az álom rosszat jelent! - figyelmeztettem Manócskát, mikor elmesélte nekem. De Manócska csak legyintett. Azt hiszem, engem sem tartott komoly, kreatív embernek, ha nem is sorolt az ügyvédek és a becsapós hentesek közé...

Szóval az építkezés elég lassan haladt, bár barátaim biztattak, hogy ez semmi, ők sokkal tovább építkeztek, ne csüggedjek. Én nem tudtam, miért kell nekem örök életben építkezni, az isten biztosan ver valamiért. Nem bántam nagyon, már megszoktam. A feleségem imádott építkezni. Most is azt mondta, hogy te csak ne aggódj Kabóca - így nevez engem az én imádott oldalbordám, nem holmi egyszerű tücsöknek hív, hanem egyenesen a nagy mediterrán tengerpart ciripelőjének nevével magasztal -, ne aggódj, majd én tárgyalok a mesterekkel, és ott leszek mindig.

Nem aggódtam, tudtam, hogy nem lesz ott, mert dolgozik, nekem kell tárgyalnom, sített hordanom, szigetelnem, maltert kevernem, festenem, és így tovább, mert én úgymint ráérek, azt az egypár nyavalyás novellát összekörmölhetem két betonkeverés között, ha szorgalmas vagyok.

Nem vagy elég szorgalmas, Kabócsám - mondja az oldalborda, én meg csak bólogatok, aztán fölmászok az állványzatra festeni. Anyósom szerint sem vagyok szorgalmas, ha valaki író, az éjjel-nappal ír, nem vakarózik, úgy, ahogy én. Már eladtuk a lakásunk, kellett a pénz az építkezésre, ezért lakunk most itt az anyósomnál. Neked a legjobb, mondja a párom, saját szobád van. Tényleg nekem a legjobb, bár én nem szeretek építkezni, mégis saját, külön szobám van az anyósomnál. Meg sem érdemlem, tudom én azt. Igaz, hogy csak cselédszoba, annak is leválasztott, és hallani a szekrényen át a többiek horkolását, de külön szoba. Csupán éjjel szoktam összefutni az anyósommal a mellékhelyiség előtt. Ő sem bírja ki reggelig...

Hamarosan eljött a húsvét, de a ház csak nem akart elkészülni. Manócskát pedig elhagyta a felesége, most ezért volt depressziós. Romokban van az önbizalmam, Kalmár úr. Egy hetven éves pókkal nyaral Ibizán. Ha csak rágondolok... És megtöri az orrát a keze fejével.

József úr is lassul mostanában. Nem mintha eddig gyors lett volna. De úgy tűnik most minden alkalmat megragad, csak ne kelljen burkolnia. Szerintem unja. Nem csoda, jó néhány évtized burkolása van a háta mögött. Meg kíváncsi is. A többi mesterek munkájára, no meg az életükre. A történeteikre. Érthető, annyi itt az érdekesség! A bádigos például lelépett az előleggel, amit Gulliver Gusztitól kapott (ő ugyanis mindig ott van a tetőn és jól látja a mestereket), cserébe ugyan itt hagyott néhány használt símaszkot meg egy bádogból készült macskát. Azt mondta, jó lesz szélmacskának. Mikor fölhívtam telefonon, a bádigos ordítva közölte, hogy utálja a ronda, szakállas kecsua barátom (ezalatt Gulliverre célt, aki még véletlenül sem volt kecsua), és lecsapta a kagylót.

- Gyerekkoromban mindig a dinnyecsőznek járó dinnyéket loptam el. Azok voltak a legnagyobb dinnyék a dinnyeföldön - meséli József úr, és természetesen most sem burkol. A nap szépen süt, a rigók már jóllakottan ücsörögnek a kéménypadkán, az egyik meg is tisztel, mialatt elképzelem az óriás dinnyéket, amilyen-

neket még sosem hordott a hátán a föld, csak József úr biciklijé, mert azon szállította el a zsákmányt.

- Pedig előre megmondtam, hogy meglopom, mégsem kapott el. Hatalmas ember volt a csősz, nagyobb még a Gulliver Gusztinál is. Ha elkapott egy-egy tolvaj kecsuát, gúzsba kötötte, és csak legurította a homokdomb tetejéről. A járandóság dinnyéket pedig megjelölte egy kis körrel a gyümölcs közepén. A bicskájával vészte bele. Azok voltak a legszebb, a legnagyobb dinnyék. Én megjelöltem helyette néhány hitványat, s elvittem a szépeket.

- Na és hogyan? - próbáltam kihámozni a lényegét.

- Mindig tartottunk nyulakat. Fogtam két kisebb deszkát, meg két nyúlöröt. A nyúlöröt a deszka alá tettem, és a két fülével megkötöttem a lábamon. A homokon aztán semmi sem látszott. Úgy sieltem rajta, akár az Alpokban a turisták.

Mosolyogva bólogattam. József úr érezte magát a legjobban minálunk, igaz újabban Manócska is, mert nyár derekára néhány munka azért csak elkészült, nem volt nagy krampácsolás, nem kellett félennie a sok mestertől. Csak az a depresszió! Csak az ne volna!

A pénzünk viszont teljesen elfogyott, lassan kölcsönökből élünk, a ház viszont tényleg nagyon szép lesz, ha elkészül. (Egy ház nem készül el soha. Utolsó előtti simítás van, csak utolsó nincs - mondják a kocsmában a többi építkezők.) Gulliver Gusztinál is lemászott a kéményről, kicsit könnyezett ugyan, de már nem talált több simítani valót. A kémény nélküle is rém peckesen állt, mostanában még többen csodálják. Aztán egy szép napon József úr is elkészült, befejezte a burkolást, vártam, hogy végre beszálljon az autójába, a Száguldó Traktorba, és végre eltűnjön, és be is szállt valóban, de aztán még eszébe jutott, hogy búcsúzóul megjavít valamit, mindegy, hogy mit, csak ne burkolás legyen. A kaput próbálta megemelni, hogy könnyebben nyíljon, ám ez valamiért nem sikerült neki, talán kevés volt a neki-veselkedés. Visszaült hát az autójába, és akkor mégsem indult pöccre a negyvenéves, én kezdtem megjijedni, hogy örökre itt marad, és életem végéig hallgathatom József úr szájából a gaz kecsuák gyalázását, valamint az ő zseniális kalandjait. És nemcsak, hogy szegények leszünk egy nagy házban, de még együtt kell élnünk a József úrral is, aki ugyan már réges-rég elhatározta, hogy egyszer majd elrepül az őserdőbe, hogy személyesen leszámolhasson az ottani kecsuákkal, de egyelőre

mégiscsak marad, mert bár neki van a legnagyobb kutyája otthon, és a legtöbb akváriuma az egész városban, és a legnagyobb paradicsomokat és a legerősebb paprikákat is ő termeli az országban - „azt senki sem bírta megenni, annyira erős volt, már azon gondolkoztunk az asszonnyal, hogy kidobjuk, amikor átjött a szomszéd, és szó nélkül és kenyér nélkül megevett egy fél üveggel, és akkor én azt mondtam neki, hogy ha megeszti a másik felét, akkor adok neki ingyen kettőt, és megette, és elvitte az ajándék kettőt, és visszajött a feleségével, és azt mondta: ilyen jó erős paprikát ő még sohasem evett, és közben még a szeme sem rebbent, na ehhez mit szól Kalmár úr, és akkor megvette az összes üveg erős paprikámat, ha jól emlékszem ötven üveg volt, mert mi sohasem adjuk alább, de megették két hét alatt, mert nekem a szomszédaim sem akármilyenek” - szóval, hogy hiába van mindenképp neki a legnagyobb és a legkülönlegesebb, de legjobban mégis itt érzi magát nálunk -; ettől féltem, de azért mégiscsak elindult a Traktor, igaz József úr utoljára még kért egy kis benzinpénz térítést, hiszen olyan sokat kellett idejárni, mihozzánk.

Végül nagyon szép házuk lett, s a mesterek - fájó szívvel ugyan - de odébbálltak. Hát persze. Hiszen olyan jól érezték magukat minálunk. Kár, hogy nem győztük a rezsit meg a rengeteg egyéb költséget, és eladtuk a házukat, ami oly sokáig épült, és oly szép lett, hogy messze földről a csodájára jártak. Kifizettük hát az összes tartozásunk, meg a kölcsönt a banknak, így hát most nincsen semmink. A feleségem újból az édesanyjánál lakik, én viszont itt, a híd alatt. Nem kesergek, megbékéltem a sorsommal. Néha meglátogat egy-két kecsua. Igazán barátságosak, a múltkor dinnyét hoztak nekem. Hatalmas zöld labda volt, biciklin kellett idetolni. Ha süt a nap, egészen boldognak érzem magam. Nem találkozom többé a mesterekkel. Kiülök a Duna partjára, és nézem, hogy úszik el a dinnyehéj.

Kostyál László

Az Ómagyar Mária-siralom új magyar megfogalmazásban

A 21. század fordulójának képzőművészetéről bátran kijelenthetjük, hogy az minden korábnál sokrétűbb, mondhatni színesebb. Körvonalazódik persze a posztmodern követő korszak nagy trendje, ezen belül számos irányzat is kitapintható, még több azonban az ezekhez nem, vagy csak részben sorolható, szuverén alkotói világ. A művészet korunk problémáira mind összetettebb módon, gyakran nehezen, csak komoly előtanulmányokat követően dekódolható megfogalmazásokkal reflektál. Mégsem ebből fakad azonban az a hiányérzet, amely a kortárs galériákat járva előbb bizonytalan benyomás formájában, majd egyre határozottabban és növekvő mértékben alakul ki bennünk. Okát kutatva rá kell döbbenünk, hogy a baj a kérdésfelvetéssel van. A művészek többsége vagy nem lép túl a hírlapírói szintű problémákon, vagy pedig bizonytalan, többértelmű csomagolásban mer csak olyan alapvető kérdésekkel foglalkozni, mint tisztesség, erkölcs, transzcendencia, élet és halál stb.

Az európai művészetet az elmúlt ezer évet összességében tekintve - bár az évezred közepétől folyamatosan csökkenő mértékben - a keresztény szellem dominanciája jellemezte. Ennek - a felhangok által tönkre nem tehető-lényege a felfelé, vagy ha úgy tetszik, az emberi szférán túlra irányulás. Az európai civilizációnak e máig ható vonása volt az, ami segített neki megteremteni a lehetőséget a többi kultúrával szemben a vezető pozíció kivívásához. Paradox módon e lehetőség megragadása és valóra váltása együtt járt egy olyan mértékű szekularizációs folyamattal, amelynek révén éppen a civilizációs offenzíva szellemi-lelki alapjául szolgáló értékek kerültek megkérdőjelezésre és jelentős részben elutasításra. Globalizálódó világunk ennek eredményeképpen vált multikulturálissá, a mindennapok embere pedig az eszmék reménytelennek tűnő kavalkádjában mindinkább rádöbbenni kényszerül riasztó lelki-szellemi támasznélküliségére.

A keresztény szellem és a keresztény művészet persze nem halt meg. Sokan világnézeti okokból utasítják el, esetleg reménytelenül archaikusnak ítélik, mások még tovább mennek, és egyszerűen kizárnák a kortárs művészet köréből. A művészek jelentős része csupán formai hagyományt lát benne, az avantgárd előtti „régiekhez” való kötődési pontot.

Ők kiüresedett, toposzá vált formai megoldásait legfeljebb alkotásaik forrásaként használják fel, amivel művészetük identitása igazolható. Egy gyakran visszhangzó felfogás szerint egyszerűen kívül esik a mai valóság körén, és miután a modern kor kérdéseire nem ad választ, pusztá létét is ellentmondásnak látják, így nem is vesznek róla tudomást. Pedig e szellemiség ma ugyanúgy, mint évszázadokkal ezelőtt, képes korszakos alkotások létrehozatalára.

2002 szeptemberének első felében volt látható a Kecskeméti Képtárban az I. Kortárs Keresztény Ikonográfiai Biennále, amely több száz mai művésztől kért alkotásokat a kereszt - keresztrefeszítés témakörre. A beérkezett munkák között számos igen magas színvonalú, erősen elgondolkotató alkotás is akadt. Elemzésük nem lehet jelen írás feladata, a kiállítás általános konklúziója azonban jól megfogalmazható módon egy széles körben elterjedt téves nézetet tükröz. A keresztény művészet e megközelítésben ugyanis nem szellemi töltést jelent, csupán formai elemekre koncentrál. Ebből következően a „keresztény” kifejezés önmagában távol került eredeti, „krisztusi” értelmétől, kiüresedetté, felszínessé vált. A kiállításon egymás mellett jelentek meg a mélyen ihletett és a keresztet csupán évszázadokon átívelő civilizációs jelként értelmező alkotások. A két minőség nem összevethető, mint ahogy nem hasonlítható össze a speyeri székesegyház és a budapesti Halászbástya csupán román stílusjegyeik alapján. A kiállítás szervezése hibás módon, csupán formalista megközelítésből indult ki, s ezzel éppen azt degradálta, amivel számot kívánt vetni. Ha ez lenne a keresztény művészet, akkor - horribile dictu - akár a horogkereszt vagy a nyilaskereszt is hozzá lenne sorolható. Nem véletlenül (és nem minden célzatosság nélkül) hangsúlyozta a tárlat megnyitóján Erdélyi Zsuzsanna néprajztudós, hogy két, találkozási pontjuknál merőlegest bezáró módon a földre fektetett deszka még nem képez keresztet. A keresztény értelemben vett kereszt a megváltást eredményező krisztusi kinszenvedés szakralizáló kisugárzásának következtében jön létre. A keresztény művészet csak akkor kaphatja meg e jelzőt, ha ebből a szakralizáló kisugárzásból tükröz vissza valamennyit, más megfogalmazással élve: ha az isteni szféra felé irányul. A keresztény művészet lényege - közvetve vagy közvetlenül

- a krisztusi megváltás felett érzett örömből és hálaadásból fakad.

A keresztény művészetnek két ága lehet: az ars sacra, vagyis az egyházi művészet, valamint a tágabb értelemben vett, olykor az egyház(ak) dogmatikus kötöttségeinél szabadabban, szubjektívebben megnyilvánuló, de feltétlenül a keresztény hittől ihletett művészet.* Az első a tanítást őrző egyház művészete, a második a művészi individuumé. A két ág egymásra van utalva, egymás nélkül hamarosan elbizonytalanodnának. Az egyik tartalmi, a másik formai oldalról dominál a másik felett, s fejt ki rá hatását. A kortárs művészetnek (már amennyiben e fogalom mögött valóban pontosan körvonalazható tartalom rejlik) mindkettő fontos része, azonban míg az ars sacra kötöttségeinél fogva a paletta szélén helyezkedik el, a tágabb értelemben vett keresztény művészet (jobb híján nevezzük így) összekötő kapocs közte és a rá hatással lévő egyéb művészeti irányzatok között.

Az utóbbi értelemben vett keresztény művészet figyelemre méltó alkotással gyarapodott a közelmúltban Budaházi Tibor *Ómagyar Mária-siralom* című grafikai sorozata, és a róla készült pompás album révén. Az alkotás eredetije néhány hónapja a Göcseji Múzeum képzőművészeti gyűjteményét gazdagítja. A tizennégy lapból álló együttes ékes bizonyítéka egyrészt annak, hogy az ősi tartalom és korunk formavilága nem összeegyeztethetetlen, másrészt a *Passió* tartalmának - hiszen erről van itt szó - korok felett álló, egyetemes emberi értékeinek és időszerűségének. Budaházi már számos munkájával bizonyította e szellemiség felé érzett elkötelezettségét, ezek közül is kiemelkedik a zalaegerszegi Mindszenty József Általános Iskola és Gimnázium kápolnájába készített, mindeddig kevésbé méltatott üvegablak-együttese, amivel a művész egy számára korábban ismeretlen területen is sikeresen megállta a helyét. Az *Ómagyar Mária-siralom* szinte folytatása az iskolai szentélybe készített négyrészes szentportré-galériának. Esetében többről van szó, mint a legkorábbi összefüggő magyar nyelvemlék pusztai illusztrációjáról. A festő Mária panaszát gyakorlatilag a keresztút jeleneteire „konvertálta”, azonban nem annak teológiai szabatos tizennégy állomására. Azok közül csupán a szöveghez konkrétan csatlakozó és számára különösen sokat jelentő néhány mozzanatra - Jézus Pilátus előtt, Pilátus kézmosása, Töviskoronázás, Keresztvitel, Keresztfrefeszítés, Golgota, Levétel a keresztről - szorítkozik, közülük néhányat több szempontból, több lappal

is körbejár. Ezekhez csatlakozik a Mária gyermekével kompozíció, valamint a tragikus és a diadalmas kereszt.

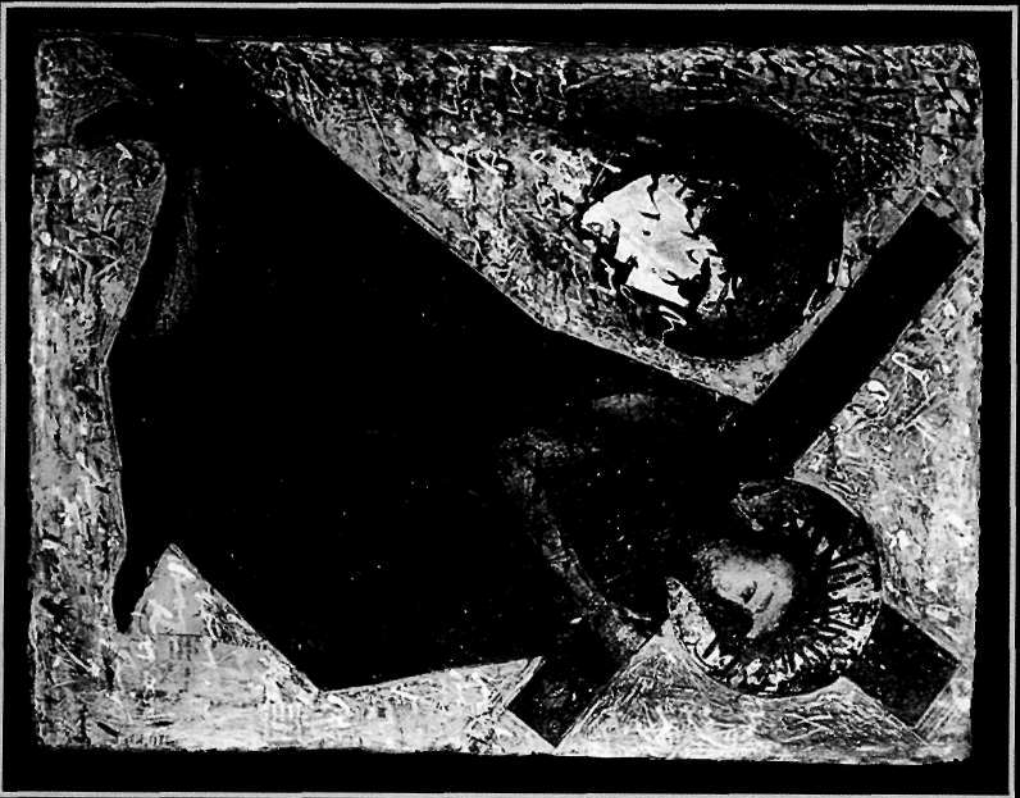
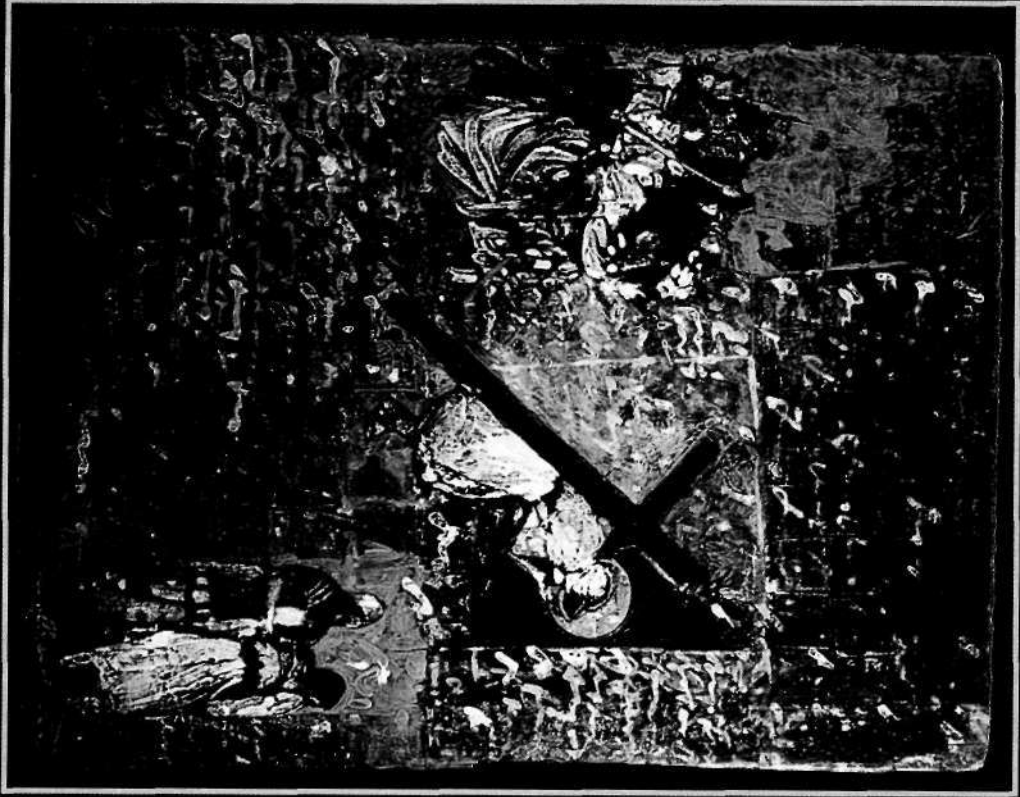
E sorozaton Budaházi tudatosan redukált színvilággal: feketével, fehérrel és okkerrel dolgozott. Ez lehetővé tette számára az egyértelmű szellemi polaritás kifejezését, a jó és a rossz, a világosság és a sötétség, a fény és az árnyék erős kontrasztokkal való elkülönítését. A lapokból áradó, katartikusan expresszív hatásnak azonban csupán egyik forrása a színhasználat, a másik a szinte konstruktívan szigorú komponálásmód, amit több esetben még a háttér rácsszerű mustrájával is hangsúlyoz. E kompozíciók szigorhoz erőteljes formai redukció és a folthatásnak a képi építkezés alapjául történő felhasználása járul. Az emberi alakok, mint képi motívumok belső tagolása minimális, a festő csupán a mozzulat vagy az arckifejezés lényegére koncentrált. A háttérben - az első és a két utolsó lap kivételével - minden esetben feltűnik a művész kedvelt megoldása, a kalligrafikus, kézírásos mustra. Az írás - miután nem olvasható - alá van rendelve a képi ábrázolásnak, így az nem a szöveg illusztrációja, viszont a határozott, kellemes hatást keltő betűk nyomatekösítják tartalmát. Az ódon iratokat idéző „betűkörnyezet” ugyanakkor az egyes ábrázolásokon elbeszélte események mély történelmi beágyazottságára, emellett általánosan érvényes voltára is utal.

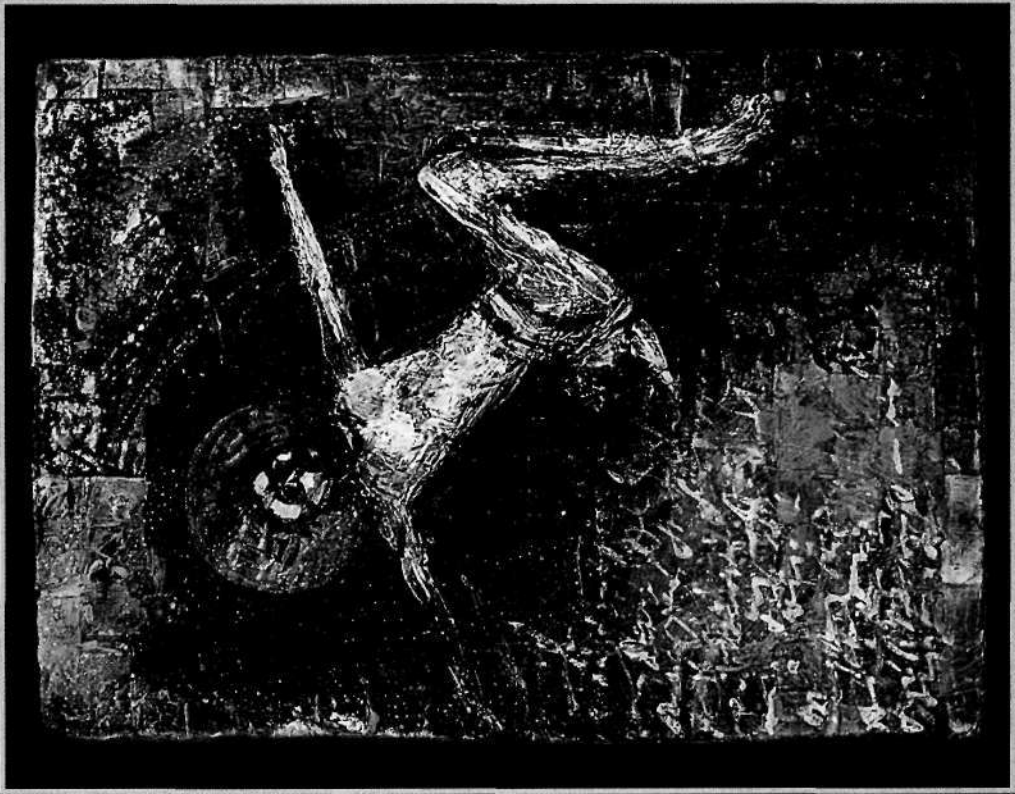
A sorozat keretét a kereszt képezi. Igen, a kereszt, pontosabban a kereszték, hiszen az első és az utolsó lapon sem szerepel más, mint csupán egy üres, szürkésfehér pályával körbetekert kereszt.** Az alfa és az omega, a kezdet és a vég egyaránt a kereszt. Szinte egyforma a kettő, mégis egészen más, s a másság nem egyébből, mint a háttér színéből ered. Az első kereszt fekete alapon jelenik meg. A szegyenfa ez, a halál fája, az ember legnagyobb tragédiájáé. Az elutasított Megváltó kinszenvedésének helye, ahol az ember szellemi éjszakájába bevilágító fényt elnyelte a sötétség. A teremtmény elvesztette Istenét, s egyedül maradt a reménytelenség homályában. Ez a világ különböző pontjain újra és újra megácsolt kereszt az ember örök szegylene. A másik kereszt aranyló okker háttér előtt tűnik fel. Az isteni fény hajnali napsugárként ragyogja be a földi sötétséget, s lényegíti át a keresztet a krisztusi diadal fájává. Ez a kereszt összeköti az eget a földdel, s aki ezen szenvedett, és arról biztosította övéit: „ha fel emeltetem a földről, magamhoz vonzok mindeneket”, fel-tamadott, aminek révén ígéretére pecsét került. E kereszt kétezer éve a keresztény egyházak egyetemes szimbólum-

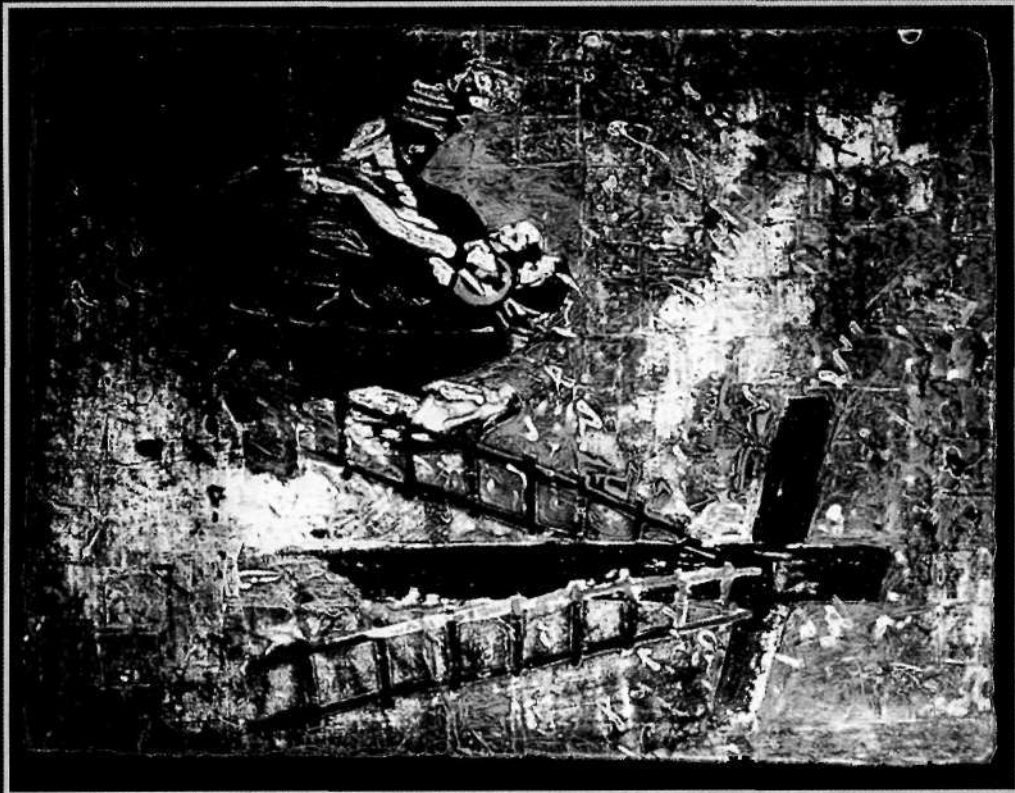
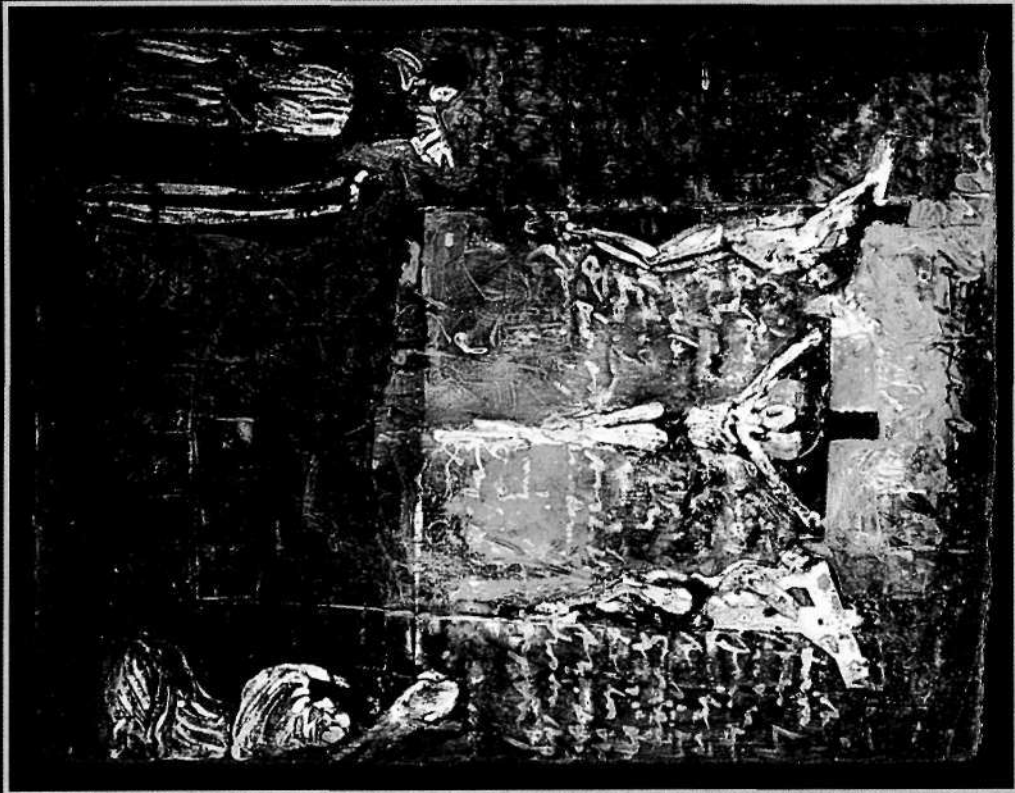
* A kérdéskört részletesebben tárgyalja Bánhegyi Miksa az *Ars sacra c. tanulmányában* (in: *Szent Művészet. Tanulmányok az ars sacra köréből. Szerk. Cs. Varga István. Bp. 1994. 11-30.*) 4

** A grafikai sorozat képei a következő sorrendben találhatók meg lapunkban: 1. a külső borítón, 2.-3. a külső borító belső oldalán, 4.-11. -ig a műmelléklet oldalain, 12.-13. a hátsó borító belső oldalán, a 14. a hátsó borítón.

ma. A húsvéti diadal jele pozitív végkicsengése a sorozat egészének. Budaházi eltér vele ugyan a szövegtől, hangsúlyoztuk azonban, hogy az együttes nem illusztráció, s a művész optimista felfogása szerint a nagypénteki „elvégeztetett!” felkiáltásnak szükségszerűen a húsvéti allelujában kell végződnie, hisz a megváltás műve így vált teljessé.

A két, ellentétes töltésű keresztnek a sorozat keretként való felhasználása megfelel az Ómagyar Mária-siralom alaphelyzetének: Mária a nagypénteken este keresztre feszített, halott fiát siratja. A történet keretének még csak egyik részét - a tragikus keresztet - látja. Az utolsó előtti lap az eseményeket végigélt Fájdalmas Szűz arcképét mutatja. Orcája zöldesszürkére fakult (a zöld egy árnyalata kizárólag itt jelenik meg a sorozaton) a szenvedés súlya alatt. Megszentelt voltát glória jelzi a feje körül, ez azonban nem képes eloszlatni a háttér sötéttségét. Érzéseinek érzékeltetésére nem volt szükség arcvonásaira, csupán arcszínére. A fiát veszítő anya, gyermekét veszítő szülő gyásza a letragikusabb emberi érzések közé tartozik. A Szűzanya fájdalmának az ad ezen is túlmenő, transzcendens dimenziót, hogy tisztában volt fia küldetésével, és az emberi gyarlóságnak az ő elutasításában megnyilvánuló mélységében.

Gyászában az anyai bánat mögött a világ reménytelen bűnössége felett érzett sötét szomorúság is közrejátszik.

A további lapok közül három Mária szemszögéből mutatja az eseményeket. A másodikon ősi, keleti ikonográfiai motívum felelevenítéseként kereszt alakú kosárban tartja kisdéd gyermekét, a kosár formájával utalva a fiú küldetésére. A hetedik lapon a kereszt súlya alatt térdre eső, fekete (!) ruhás Jézus mögött anyja viaszfehér arca tűnik fel - s képez kompozíciós ellenpólust a kereszt diagonális irányú hosszá szára által kettéosztott képmező túlsó felén térdelő Jézus alakjának sötét foltjával. A körülöttük lévő zürzavart és tömeget Budaházi rendhagyó módon, a részben nyomdatechnikával készült, részben kézzel írt szöveggel kitöltött háttér révén érzékelteti. Az érzékletes megoldás révén a lapot a két arc uralja: a kétségbeesésében csaknem holtta váló Máriáé és a tragikus útján következetesen végighaladó Jézusé. Utóbbi nem néz hátra, de mintha tudná, hogy anyja e kegyetlenül nehéz órán is ott van mögötte, és ugyanúgy kiissza a keserű poharat, mint ő maga. A kilencedik kép már a jézusi „elvégeztetett!” kimondásának pillanatát mutatja. A monumentálisra - szárai kiérnek a képmező széléig - nagyí-

tott keresztnek a sötét háttér előtt világít a Megváltó fehér teste, sugárzó glóriás feje már előrecsuklik. Mária a kereszt mellett áll, sápadt arcát felemeli, pillantása a fiú homályosuló tekintetébe kapcsolódva próbál meg áthatolni a fájdalom, az értetlenség és a reményvesztettség falán, s megérteni a megérthetlent. A két, rútságig egyszerűsített, egymás felé forduló arc a kereszt egész tragikumát magán hordozza. Az őket övező két, aranyló glória révén képezik a kompozíció hangsúlyos pontjait, melyek azonban itt még csak viselőjüket, s nem az őket körülvevő sötétséget tudják beragyogni.

A többi lap részben a hagyományos ikonográfiai sémák felhasználásával, részben azok újrafogalmazásával készült. A *Jézus Pilátus előtt* jeleneten (harmadik lap) így nem az egyik vagy a másik címszereplő áll középen, hanem a Jézust vádoló, kitért karú főpap. Jézus baloldalt állva hallgatja a rágalmakat, míg a dölyfösen ülő Pilátus a képmező jobb szélére került. A főpap lendületes mozdulata összeköti a vádlottat és bíróját, akik ennek révén kapcsolódnak egymáshoz, s lesznek kevésbé hangsúlyos kompozíciós elhelyezésük ellenére a jelenet fő szereplői. A középen kitért karral álló törvénymagyarázó már előre vetíti a Jézusra kért ítéletet is. A következő lapon - *Pilátus kézmosása* - a római helytartó merev, érzéketlen tartásban mossa le kezéről gyengesége szennyét. A látat tartó szolga testét egy ajtónyílásként értelmezett függőleges egyenes metszi, s fokozza le egyben figurája jelentőségét is. Pilátus szálfegyenes alakja éppen ellentétes az ő alázatos tartásával: a hatalmat és a gőgöt jelképezi. A részben kalligrafikus, részben nyomtatott betűs háttér mögött a vád és az ítélet kettőssége sejthető.

A *Jézus megcsífolása* lapján (ötödik) a Megváltó lehaltott fejjel, megadó alázattal ül, felsőteste a képmező nagy részét kitölti. Tartása különös méltóságot kölcsönöz neki, mely töviskoronáját valódi diadémmá, a kezébe nyomott nádszálat igazi jogarrá nemesíti. A bal felső sarokban egy öt gúnyoló katona arca és keze rajzolódik ki, szavai írásfolyamként veszik körül Jézust, aki azonban tudomást sem vesz róluk. Ő az előtte álló útra koncentrálna atyjához beszél. Az evilági gúnyolódás testét megcsífolhatja ugyan, lelkéhez azonban nem emelkedhet fel.

Az első *Keresztvitel* ábrázolása (a másodikról már szóltunk, ez a hatodik lap) középkori kódexillusztrációkat, iniciálékat idézi, amíg azonban ezeken az ábráiban a szöveg illusztrációja, addig itt a történet leírását asszociál, de gyakorlatilag olvashatatlan írás gazdagítja

a figuratív ábrázolás tartalmát. A tömeget féken tartó katonák, a magányos keresztvivő és az előtér katonával beszélgető asszonya környezetét a kézírásos sorok képezik, a kompozíciót így a három csoport egymáshoz való viszonya határozza meg. Jézus alakja szögletes mezőbe, középre került, jelezve, hogy a világ immáron kivetette magából. A kivettetés gondolatát viszi tovább a Keresztrefeszítés lapja (nyolcadik). A földön fekvő kereszt csupán átlós irányú sötét folt, melynek a rászögezett Jézus sápadtan fehér teste rajzolja ki a formáját. Alakjából a totális kiszolgáltatottság és elhagyatottság sugárzik, amit alakjának egyedüli képi motívumként való szerepeltetése hangsúlyoz szinte harsogó erejűvé. A diagonális komponálás telitalálat, hisz ennek révén lehet az alakot a legmonumentálisabbá tenni, ugyanakkor érzékelteti a fekvő testhelyzetet is.

A három *Golgota*-ábrázolás közül az első a két alsó sarokban megjelenő gúnyolódók és siratók antagonisztikus kettőse, a második Mária, a harmadik a római százados szemszögéből tekint a felállított keresztekre. Az első és a harmadik (a sorozat kilencedik és tizenegyedik lapja) szoros rokonságban áll egymással. A mindkét lapon sötét képmezőt mintha egyedül a középső keresztből áradó fény világítana meg. A latrok kíséretével halálba alázott Krisztus végső kintzását ironikus gesztusokkal tetéztet közönnyel szemléli a két farizeus, kétségbeesett főhásszal a két összetört asszony. Egy világ választja el őket egymástól, illetve ... egészen pontosan: a középső kereszt. A másik lapon a római százados csaknem háttal állva szemléli a keresztben csüngő élettelen testeket, kirajzolódó arcélén a Krisztus halálakor bekövetkező jelek hatására kialakult releváns felismeréssel: „ez az ember valóban Isten fia volt”. A sötét megrettenést tükrözi alakja, melyet felismerése, s ez által a Megváltó elvettetésében közrejátszókéntének súlya keltett benne. Az általa is érzett reménytelenség fogalmazódik meg a *Levétele a keresztről* hagyományos ikonográfiai megoldásokat felhasználó jelenetében, amelyet követően Isten Bárányának teste - úgy gondolták - végleg a föld alá került. A halott krisztustestet élőhalottak viszik, az üres kereszt feketén magasodik, s készül mindent összezúzva rázuhanni a bűnös világra. A már említett, a fény kihunyását gyászoló Mária-ikon (tizenharmadik lap) sötétségébe szinte belerobban az utolsó lapon a csodálatos ragyogásával a sötétség utolsó zugait is el-tüntető második kereszt, melynek révén a vereség keltette totális csőd ragyogó diadallá változik. A diszharmonikus

költemény végén leütött harmonikus akkord ez, amely befejeződése után is tovább cseng fülünkben, győzelmi himnusszá alakítva a gyászindulót.

Aktuális-e ma ez a tartalom, s aktuális-e a Budaházi által hozzárendelt forma? Az első kérdésre - amennyiben elfogadjuk, hogy vannak valamennyi korban aktuális, vallási jellegtől vagy ideológiáktól függetlenül az emberi lét lényegét vagy legmélyebb kérdéseit feszegető témák - feltétlenül igennel kell felelnünk. A másodikra is részben válaszoltunk már, de hozzá kell tennünk, hogy a festőnek sikerült megtalálni a kortárs művészet eszköztárából a hagyományos tartalom kifejezőerejének fokozására legalkalmasabb megoldásokat. Hangsúlyoznunk kell azonban: nem arról van szó, hogy - a bibliai példabeszéddel élve - a régi ruhára új folt került volna, amely csak kiszakítaná, még csúnyább lukat hagyva maga után. A művész a hagyományos tartalomhoz alapvetően hagyományos eszköztárat és formakincset használt fel, ezen belül persze különböző korok és kultúrkörök hagyományából merített. Egyaránt felhasználta a bizánci ikonoknak a lelkiség elmélyítését elősegítő, lényegre koncentrálni rajzos absztrakcióját és a környezetet legfeljebb csupán jelző térfelfogását, a középkori kódexek hasonló szellemű, illusztratív dekorativitását, valamint a barokk freskóknak és keresztút-sorozatoknak a monumentalitás érdekében torzított perspektíváját és az előbbiekre is épülő formai megoldásait. A kortárs művészet technikai megoldásai közül mindezekhez a színredukciót, a háttér rácsszerű mustrájában is megnyilvánuló konstruktív képszerkezetet, a folt-hatást, a kalligrafikus és nyomtatott betűdekorációt valamint az érzékletes faktúrákat adó részletmegoldásokat társította, melyeknek révén sorozatát ízig-veérg mai alkotásnak érezzük. Egyfajta demonstrációként is értelmezhetjük, amelylyel Budaházi jogosan követel hangsúlyos helyet a keresztény művészetnek a kortárs művészeti ká-valkádban.

Borbás György

Krebsz István képeinek kiállítása az újonnan megnyílt zalaszentgróti Kávészó Galériában

(Galériaavató a Batthyányak barokk kastélyának
udvarán felújított kiskastélyban¹)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Polgármester Úr!

Köszöntöm mindnyájukat Zalaszentgrót város új büszkeségének, a Kastély Galéria avatásának és ünnepélyes megnyitásának alkalmából. Talán nem tűnik ünneprontásnak egy kis múltidézés, önbizalmat és lokálpatriotizmust erősítő történelmi visszpillantás. *Wlassics Gyula*, a Zalából indult kultuszminiszter, 1895-1903 között állt a kultusztarca élén. A Parlamentben nagytetszéssel fogadott programbeszédében - amelyben a hazai képzőművészeti akadémia létesítését sürgette - hangzottak el a következő mondatok:²

„Hanem nekünk közönséget is kell nevelnünk, (Igaz! Úgy van!) és e célra meg is ragadok minden rendelkezésre álló eszközt, azért hoztam be a művészeti intézetekbe (Nemzeti Múzeum, Országos Képtár szerk.) a fölolvasásokat. Ismétlem, műértő és műpártoló közönséget neveljünk, mert az mégsem lehet, hogy a magyar művész kizárólag csak az államra támaszkodjék, az állam küldje ki külföldre a művészeket, az állam hozza vissza, vegye meg a képét, egy szóval: mindig csak az állam legyen az, mely a művészetért tesz, áldoz, működik. A magyar társadalomnak, a magyar közönségnek e tekintetben való nevelése meg fogja hozni a jó eredményt, mert ha egyszer érzi, hogy a művészet szükséglet, fogja keresni a műtárgyakat, és akkor a művészet föllendül.”

A szavakat tettek követték. Ezekben a prosperáló években, a millennium idején épült fel az új *Műcsarnok* és a *Szépítőművészeti Múzeum*; létesült a legendás *Nagybányai* és az ugyancsak híres, idén százéves *Szolnoki Művésztelep*.

Majd aztán másfélszáz év múlva, az 1960-as, 70-es években, az ország gazdasági és szellemi életében pezsdülést hozó időszakban az előbbre tartó városok, települések ismét műtermesházakat építettek, művészeket telepítettek le, művésztelepeket létesítettek. Ekkor telepedett le például a zalai megyeszékhelyen *Németh János* keramikus, *Brád András* divattervező, *Dús László* festőművész, *Szabolcs Péter* szobrászművész.

Azonban nem múltak el nyomtalanul, az egykor átkelelőhelyéről, malmairól, és a csáfordi, aranyodi, nektárt termő domboldalairól híres, hajdani mezőváros, az ekkoriban járási székhely, a több évtizedes Csipkerózsika-álmából ébredező Zalaszentgrót nagyközség lakóinak életében sem. A település többre törekvő értelmisége és vezetői jó érzéssel, bölcs előre-

Megnyitó

látással ekkor kezdeményezték például a zeneoktatás meghonosítását, majd zeneiskola megalakítását. Idevonzották és megtelepítették a Béri Balog Ádám

Megnyitó

Gimnáziumot, felépült az akkor modernnek számító, új művelődési ház és könyvtár; helyreállították a település büszkeségét, a szépséges Batthyány-kastélyt. Jó nevű orvosai, tanárai, testnevelői, népművelői, színvonalas amatőr együtteseivel gazdagították a telepü-

lés hírnevét, pl. az oktatásban akkoriban újdonságnak számító tudásszintfelmérések úttörő kezdeményezésével, vagy szereztek országos hírnevet amatőr rádiósai. Talán a sportéletnek is legfényesebb éveit követték. Végül az erőfeszítések nyomán 1984-ben méltán nyerte vissza városi rangját Grót, az ország 100. városaként.

Az urbanizáció, a városi életmód további gazdagodását, kiteljesedését a helyreállított Korona kávézó, az évről-évre megrendezett, rangos nyári színtábor eseményei, legutóbb pedig a termálfürdő megépítése és birtokbavétele, aztán a helytörténeti múzeumi ki-

Múlt idő

állítás berendezése jelentette. Azonban valami mégis hiányzott, mind ez ideig váratott megvalósítása.

Úgy gondolom, a mai napon ezúttal a Batthyány birtok megboldogult hajdani tulajdonosai is örülhetnek sírjaikban, akik talán nem közismerten a művészetek bőkezű támogatói voltak. Erre vall pompás szépséggel, 1787-ben megépített vidéki barokk kastélyuk. Vagy ide kívánczok, hogy azon a bizonyos szombat éjszakán *Batthyány Ádám* a szentgróti várban híres vendégével, *Zrínyi Miklóssal* a hadi helyzet mellett bizonyára a poézisről is elmélkedhetett. De a szentgróti birtokot felleltározató Batthyány Ignác jáki apát, majd egi nagyprépost, később erdélyi püspök, létesítette a gyulafehérvári, 18 000 kötetes könyvtárat, a Batthyáneumot. A család ikervári tagjai pedig az 1900-as évek elején a szombathelyi premonstrei gimnáziumnak adományozták, a Zala György alkotta Aradi vértanúk szobrán szereplő 12 kivégzett mártír portréjának dombormű-medalion másolatát.

Azonban természetesen, igazi örömmel, jogos büszkeséggel a város művészszerető közönsége ve-

heti birtokba a mai napon ezt a szépen és igényesen kialakított *Kávézó Galériát*. Jóllehet tudjuk, hogy a Művelődési Házban eddig is számos rangos kiállítást rendeztek. Mától azonban megnyílik a lehetősége, hogy megfelelő környezetben és szakmailag optimális feltételek mellett, méltó körülmények között találkozhatson Zalaszentgót város, és idelátogató vendégeinek közönsége a kiállított műalkotásokkal. Köszönet illeti mindazokat, akik megálmodták, megtervezték és megvalósították a művészetek barátságos otthonát. Lám, Wlassics Gyula művészetpártoló elhivatottsága, lelkesítő buzdítása, száz év múltán a fiatal zalai kisvárosban is beteljesülhet. Mától képző- és iparművészek, fotósok, kortárs hazai és külföldi, testvérvárosi alkotók műveinek, illetve művészettörténeti közelmúltunk alkotásainak bemutatására nyílik lehetőség.

Külön öröm számomra, hogy a galériaavató kiállítást Zalaszentgrót város tehetséges művésztanárnak, *Krebsz Istvánnak*, a ma már jónevű, festőművészenek műveiből rendezték meg. Ha szabad személyes emléket idéznem, szívesen emlékszem a művész hat évvel ezelőtti, a zalaegerszegi Balaton kávézóban történt sikeres bemutatkozására, ahol én ajánlhattam a közönség figyelmébe műveit. A szentgrótiak számá-

A nagyjátzsma

ra bizonyára ismerős a festő életútja. Néhány állomását talán mégis hasznos lesz felidézni. A vérbeli gróti ifjú a Béri Balog Ádám Gimnáziumban végzett. Már eközben találkozott *Dús László* szakkörében az alkotás izgalmával és örömeivel; *szerezett* alapvető jártasságot a rajzolásnak, a festészet kifejező eszközeinek, a színek kimeríthetetlen gazdagságának alkalmazásában Majd a Pécsi Tanárképző Főiskola rajzszakán

Soltra Elemér volt a mestere. A pályakezdő tanár kezdetektől bekapcsolódott a pedagógusok kőszegi nyári továbbképző művésztelepének életébe. Ennek a tizenhárom évnél is több éveiből születtek a történelmi város, ódon, *óvárosi hangulatokat idéző* képek. Közben folyamatosan festett; érthetően, parancsoló szükséglet volt számára a műterem. Az aranyodi domboldalban építette meg csodálatos műtermét. És hát természetesen következtek a bemutatkozások: a

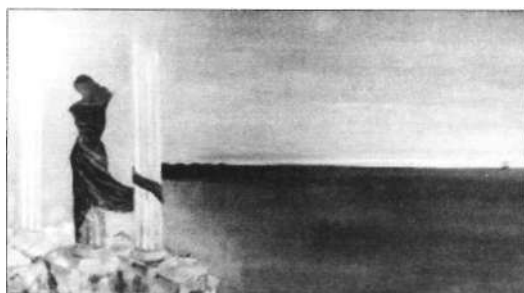
Arc-kép-csarnok

közös telepi vernisszásokat a szülővárosi és a megyeszékhelyi egyéni kiállítások követték. Művei eljutottak a fővárosba is. A Mednyánszky Teremben, és a Ferihegyi Galériában történt sikeres bemutatkozások méltán keltették fel a Képkor Galéria érdeklődését. Azóta képei országsszerte eljutnak a galériákba, a közönség széles köréhez.

A gyorsan eltelt hat év után őszinte, mély kíváncsisággal készültem a mai találkozásra, hogy felmérhessem milyen utat tett meg, hol tart festészetében Krebsz István. A látottak alapján elmondhatom valóban termékeny, az akkori, a hat évvel ezelőtti értékeket megőrző, egyben tartalmában, kifejező eszközeiben számomra megannyi újdonságot közvetítő kollekció fogadott. Kézenfekvő, hogy az akkori anyagból itt is szereplő velencei sorozatból a színpompás *karneváli emlék*, a *lagúnák* hangulatát idéző, a kékek gazdag világából építkező képek és a repülés, a lég-hajó utazói számára kínáló látványélmény konstruktív szellemű kompozíciói kínálkoznak elsőként megemlítésre. Az alkotó természetesen nem lett hűtlen a tájképhez sem. Felfogása szerint a hangulati na-

turalizmus megragadására törekszik, például a *Mosoni Duna-ág* pusztuló, romló, a festőnek azonban kimeríthetetlen témát kínáló világa, vagy a kiszáradt folyómeder megcserepedett anyag felületeinek, fakturális színjáték orgiájának vászonra vitele közben. Egyelőre csak a városi televízió nézői találkozhatnak rendszeresen a szülőváros, a gróti óváros hangulatát idéző nagyméretű pannóval a stúdió háttéréként.

Igazi meglepetés számomra azonban a gondolatíságtól korábban sem idegenkedő festő legújabb övrjében a kedvelt kékekre hangolt nagyméretű, az emberi létkérdésekkel, szorongásokkal, morális gondjainkkal, egyéniségünk, önazonosságunk keresésével, kutatásával foglalkozó képek sorozata: a címadásában is jellemző Arc-kép-csarnok, a sakk-tábla feltördelt terében életre kelő A nagy játszma, vagy a Kékszakállú herceg vára alaptörténetét idéző, az érzéki csalódásra is építő szürrealisztikus

Penelope fátyla

kompozíció. Vajon hogy állunk elkötelezettségeinkkel, fogadalmakkal, miként éljük meg a hűség megtartó, gyakran katarzisa kényszerítő rabságát, hogyan éljük meg apró árulásainkat, kínzó elárultatásainkat: a kiállítás talán legszebb egyben legerőteljesebb alkotásának központi szereplője, a címadó *Penelope* az Égei-tenger csodálatos erejű kékségének valószínűtlenségbe távolodó horizontja előterében áll.

Leonardo (Utolsó vacsora), *Grünewald* (Kálvária), *Rembrandt* (Levétel a keresztről), vagy éppen a *Munkácsy-trilógia* narratív Krisztus ábrázolásai után *Az előadás előtt* című képén Krebsz István puritán, tömondatokba fogalmazott mementőt a Megváltó elárultatásáról, a Krisztus-gyilkosság felkavaró tragédiájáról.

A szabadság, szabadosság napi leckéje gyakran sodorhat valamennyiünket választásra, állásfoglalásra - szembesülhetünk a nyitott kalitkát körül ülő madárkák és az ablakon túl az ég kékjébe fűrődő, szabadon szárnyaló, merész röptű társaik finom, lírai színekkel megfestett *Cím nélkül* kompozíciója látán.

Krebsz István keresi, megéli, számunkra is átélhetővé varázsolja a szépség utáni vágyakozást. *Krúdy Gyula* színes fantáziája és napjaink világa, *Charlie* és a *Tátray-band* által közvetített élmény ötvöződik a *Hold szerelme*, alakjainak koloritjában is telitalálat lírai együttesében.

Az alkotó megfogalmazza, kétségeink közepette hitellessé teszi a szeretetre, a harmonikus kapcsolatokra törekvő mai valamennyiünk számára a rideg, sivár, uniformizált, szorongató betonrengeteg világában virágot fakasztó Flóra istenasszony derűs, törékeny alakjában a kínálkozó örömök elfogadását, tartalmas emberi kapcsolatok erőt és hitet adó, nyíltszívű megélését. (*Cím nélkül*)

Krebsz Istvánnak további sikeres alkotói éveket kívánva, a galéria jövőbeni működéséhez, kiteljesedéséhez pedig *Szinyei-Merse Pálnak*, a Majális festőjének gondolataival ajánlom figyelmükbe ezt a nagyszerű, nyugodtan mondhatni szép kiállítást.

„...nehogy az én intencióm valamiképpen félremagyaráztassék, a leghatározottabban kijelentem, hogy én eme tervezetemmel nem szándékozom egy speciális festészeti iránynak kedvezni, sőt inkább azért kívánom szabaddá tenni a tanrendszert, hogy a legdivergensebb is szabadon kifejlődhessék, s — kötelességem kijelenteni, hogy én minden festészeti irány jogosultságát elismerem, bárminő legyen is az, s csak azt kívánom, hogy a művész hu maradjon a természethez. Ama irányzatok ellen azonban, amelyek a természetet kicsinylőleg lenézik, s mesterkedéseikkel gyarló műveikben annak javításán, szépítésén fáradoznak, s a világgal el akarják hitetni, hogy az ő mesterkedésük az igazi művészet, küzdeni fogok mindig, mert a természet szépsége oly utolérhetetlen, hogy azokat a legnagyobb művész is legfeljebb megközelíteni képes, de túlszárnyalni nem.”

Jegyzet

1. Elhangzott Krebsz István festőművész kiállításának megnyitóján, 2002. szeptember 17-én.
2. *Wlassics Gyula művészeti programja* Műcsarnok 1898. december 4.
3. Nyílt levél dr. Wlassics Gyula, vallás- és közoktatástügyi miniszterhez. - Irta: Szinyei-Merse Pál, orsz. képviselő Pesti Napló 1897. január 24. p. 1

A fotókat Zavilla András készítette.

Bakonyi Erzsébet

Angyal mélyvörösben

Útra készen állt az Angyal. Magára öltötte ruháját, és mielőtt elindult a nagy útra, végigmérte magát még egyszer a tükörben. Ezúttal nem a távolságra gondolt, hanem a bátorságára, mert nem kis bátorság kell ahhoz, hogy egy nő 50 éves fejjel mélyvörös nehézselyemből készült angyalruhát öltson magára, kiegészítve hozzáillő szárnyakkal, hogy élete első igazi farsangi bálján vegyen részt! Nem a velencei vagy a riói karneválra kell gondolni, hanem egy egyszerű alapítványi bálra, ahol a betegek az orvosokkal és az ápolókkal együtt évente egy alkalommal összejönnek szórakozni. A tombolasorsoláson összejött pénzből ilyenkor valamiféle segédeszközt vásárolnak. A rendezők ez évben kitalálták, talán a maguk vigasztalására, hogy lehetőleg jelmezben érkezzenek a bálozók. Legalább lesz ok a humorizálásra, és nem kell egymás búskomor tekintetébe belesüppedni. Nóra, a nálánál két évvel fiatalabb barátnője unszolására ment bele a bolondos ötletbe. Meg kellett tennie, hiszen csak tőle tud kölcsönkérni, ha családi háztartása összeomlik. Manapság ez mindennapos nála. A barátnője, Zita sem áll sokkal jobban nála. Egyetemista lányát ő is egyedül neveli. Vállalkozása sem hoz nyereséget, a családi öröksége, az eladott balatoni nyaraló ára jelent neki pillanatnyi anyagi fellélegzést. Az éveken keresztül tartó spórolás gúzsba kötötte a lelkét, az örlő évek aránytalanul meggyűrtek testét, nem tud ellazulni, felszabadult lenni. Most 50 felé közeledve, utolsó nekirugaszkodásként nyilallt belé az internet által nyújtott nagy ötlet, az ismerkedés. Ő is kipróbálta. Egyszerre több ismerősre talált a hálón. Külföldi, fővárosi, vidéki, sanyarú sorsára panaszzkodó, házasságban élő nő férfii és nőtlen egyaránt. A férfiak fényképet is küldtek, de ő nem küldött egyiknek sem. Néhány férfi, többórás utazást vállalva felkereste, virággal, ajándékkal. Aztán még néhányszor felhívták, és elmaradtak. Most ismét van egy új ismerős a láthatáron. Csinos férfi, jó alakú, kisportolt testű, három-négy évvel idősebb nála. Külföldön üdült a családjával három hétig, s úgy ígérte, hogy a hétvégén eljön Zitához, s elmegy vele a farsangi bálba. Természetesen hoz magával álarcot, és Zita házában találkoznak a bál előtt. Ezen a találkozón vesz részt Nóra is. Ilyen búskomor angyalt még nem látott a világ! - állapította meg magáról a tükör előtt. A barátnője kigyóbúvívolónak öltözik. Mindketten a turkálóban vették maguknak az alkalmi

ruhát, a kellékeket házilagosan állították össze. Nóra úgy érezte, rá kell hangolódnia szerepére, belebújít a ruhába, kifestette szemhéját, szemöldökét, sötétvörös árnyalatú púdert ecsetelt az arcára. Kazettái között matatott, sem teste, sem lelke nem kívánta a karneváli hangulatot. A Kék Duna keringő dallamai szólaltak meg a magnóból. Le-föl járt az előszobában. Csak a fiam be ne toppanjon! - mormogta magában, mert rögvest azt hinné, hogy megbolondultam. Amikor újra a tükör elé ért, hangosan mondani kezdte azt a versikét, amit arra az esetre talált ki, hogyha felkéri egy álarcos lovag, az alkalomhoz illően tudjon válaszolni:

*Éji vándor röpke árnya,
jösz-e hozzám
találkára?
Hangod vágyom én.*

*Jöjjön a fény, repítsen az éj!
Mennyei óceánon angyalok
hínték szét
szavaid
szelíd
énekét."*

Úgy gondolta, ez méltó válasz lesz a felkérésre. A strassz kövektől csillogó fekete maszkot szeme elé tette. Ő sem ismert magára. Elkomorult az arca, hiába szólt a háttérben a táncra hangoló zene. Csípőre tette a kezét, kihúzta magát. Megfeszült derékka, farkasszemet nézett a tükörből rátekinő idegenre, a mélyvörösbe öltözött angyalra.

„Nekem magával az Istennel kell ma találkoznom, s nem egy éji vándorral, egy földi halandóval, mert rajtam már csak az Isten segíthet!" - kiáltotta hangosan. „Nézz rám, Isten! Nézz meg jól! Nézd meg ezt a nyomorúságot, ami körülvesz. Azt nem mondom, hogy kilátástalanságot, mert a kilátástalanság küszöbét már átléptem rég! Gyere be a konyhába. Ha enni kérsz, nem tudlak megkínálni, mert a hűtőszekrény üres. Hideg vizet nem tudsz inni, mert rossz a csap, és el van zárva. Tudod milyen sokba kerül egy csaptelep? De van néhány szem krumpoli a szekrényben. Megsütni nem tudod, mert két éve rossz a gázsütő. Ha WC-re akarsz menni, vigyél a fürdőszobából vi-

zet, mert nem működik a víztartály. Tévé sem tudsz nézni, mert túl rózsaszínben mutatja a világot. A másik tévével a gyerekek szobájában ne is próbálkozz! Füstöl, durrog, ha bekapcsolod. Azt tudod, hogy a fiam katona, és ha hétvégén kimenőt kap, az első szava az, hogy mi a kaja? A második meg, hogy szia. Munkanélkülüként vonult be a seregbe. Előtte egy multi cégnél dolgozott, naponta három órát töltött utazással. Fél év kellett ahhoz, hogy megkapja azokat a rohadt papírokat a munkanélküli segélyéhez. A lányom 20 éves. Dolgozik, de pénzt alig keres. A szegénység nem jár egyedül. A nyomor a betegség édestestvére. Műtetre kellett mennem, s ehhez pénz kell, tudod! A barátnőmtől kellett ismét kölcsönkémem, lestül a bőr a képemről, mert még mindig tartozom. Sajnos, rajtad kívül nincs kinek panaszkodnom. Nem hallgat meg a kutya sem! Ha kimegyek az utcára, mások panaszait hallgatom. Hogy lehet ilyen szerencsétlen ez a város?! Hu, de elment az idő!"

A falióra 4 órát mutatott. Magára kapta hosszú szövetkabátját, és indult a barátnőjéhez. Úgy beszéltek meg, hogy jelmezben fogadják az ismeretlen lovagot. Bizott benne, hogy a kígyóbüvölőnek öltöző Zita a messziről érkező férfit elbűvöli, mire beérek a bálba. Izgatottan fogadta a barátnő. Most szolt ide mobilon, negyed óra múlva itt lesz! Addig teszek fél kávét. Röpke fél óránk lesz a beszélgetésre, s indulnunk kell a bálba - magyarázta kapkodva.

- Jól van, én majd megkínállak benneteket a kávéval, és tévézgetek, amíg ti élvezitek a találkozás örömét. Ha úgy látom, hogy a terhetekre vagyok, kibontom szárnyaimat és hazarepülök.

Hosszan berregett a kapucsengő. Zita kiszaladt ajtót nyitni. Nóra a nappali bejáratánál maradt. A pesti férfi szemmel láthatóan meglepődött, kényszeredetten vigyorgott az álarca mögött. Visszafogottan indult közöttük a beszélgetés, váratlan, kipukkanó nevetéssel tűzdelve. Üdítő, kávé, szendvics került az asztalra. A fehér, hosszú szárú rózsákat Nóra vázába helyezte, majd félrevonult tévét nézni. A férfi bevonult átöltözni a fürdőszobába, hogy varázsló képében jelenjen meg a hölgyek előtt, és bálba vigye őket. Hosszú ruhájukat felemelve, óvatosan lépdelt le a lépcsőn. Kinyílt előttük az ezüstmetál színű Ford ajtaja. Bekapcsolták a biztonsági öveket. Megszólalt a férfi mobiltelefonja. Arca gondterhelte vált.

- Mi történt? - kérdezte a Varázslót a Kígyóbüvölő.

- A barátom telefonált, anyám infarktussal kórházba került, azonnal vissza kell utaznom Pestre...

Czene Csaba

Karácsonykor

Kifakult
tél volt,
zord, reménytelen.

A fagy karmai között
az idő
permete
szitált.

Üres markát
mutatta
a tél,
megszázszorozta kínjaim.

Karácsonykor
rebbenő palástjával
betakart
egy angyal
és puha ujjával játszott
lelkem
húrjain...

Kara Kocsis Gabriella

Lepketánc

Becsukom magam mögött az iskola kapuját. Végre! A szeptemberi kezdés minden évben kimeríti az embert. Szeretem az iskolaszagot, szeretem a gyerekeket, a zsi-bongást, de ma különösen nehéz napom volt. Zsong a fejem, jobban, mint ez az egész ház a kapu mögött, ki kell járom, ki kell takarítanom magamból ezt a fáradságot.

Gyönyörű idő van szerencsémre, lágy őszi napsütés, felhő egy szál se. Fölmegyek a kastélyba, sétálok egyet a parkban, bemegyek a könyvtárba, ott, a márványteremben hatalmas a csend, az kell most az én fejemnek.

A sétálóútcán nyoma sincs a nyári forgatagnak. Hallatszik ugyan még német szó, de a járdaszegélyekről eltűntek az árusok, utcazenészek, normális napi forgalom zajlik, csak tán a lépések lassúdtak meg a napsütésben.

Lassan rakom a lábamat én is, egyiket a másik után, egyiket a másik után; simán lépdelek, élvezem, hogy nem kell minduntalan kitérnem az idegenek elől. Magas sarkú cipőmet óvom, el ne vásson a gyaloglástól, úgy lépkedek, ráérősen, ahogy kislány koromban még Jókaitól tanultam: talpam külső szélét teszem le először, azután középre gördülök, onnét a sarkamra ereszkedem. Hogy ez milyen járást eredményez, soha nem tudtam, magamon kívül senkit nem láttam menni ezen mód, de ha Jókai így írta szépnek az asszonyok járását, utolsó nem lehet, és főleg, kíméli a cipősarkamat.

Már a kastély előtti széles járdán tartok, amikor mégiscsak ki kell térnem valaki elől.

Idétlenül öreg úr jön velem szemben, kopott öltönyben, kalaposan, aprókat lépve, hozzám képest szinte egyhelyben toporog.

Balra térek, ő is arra vált. Jobbra térek, így is követi az irányt, talán nem lát jól a vastag, fekete keretes szemüvege mögött.

Megállok, hogy elmenjen mellettem, amerre akar. Megáll ő is. Csodálkozva nézem, de mielőtt bármit gondolhatnék a dolgról, kalapját elegánsan megemeli, és megszólít:

- Milyen szép maga, kedvesem!

Meglepődöm, nem azon, hogy szól hozzám, hanem amit mond. Szép? Soha nem tartottam szépnek magamat, mint ahogy, azt hiszem, mások sem, teljesen átlagos kinézetem van. De asszony vagyok, jólesik a dicséret, önkéntelenül is hátralépek:

- Köszönöm. - S elmosolyodom.

Részemről vége a találkozásnak. Lépnék tovább, de az öregúr nem hagy. Kezét elveszi a hóna alatt szorongatott könyvcsomagról, tovább beszél:

- Magának épp olyan szép a járása, mint szegény feleségemé volt. Tudja, meghalt már húsz éve, de most, ahogy magát megláttam, mintha ő jött volna szembe velem. Ő volt ilyen szép, mint maga, kedvesem.

Mit felelhetnék erre? Mégse mondhatom, hogy ha valóban az ő régholt asszonyára hasonlítok, nagyon szép nem lehetett. Hát csak állok mosolyogva, várom, hogy megemelje a kalapját és tovább menjen.

- Magának van férje, kedvesem?

Bólintok.

- Boldog ember lehet. Tudja, valaha én is boldog voltam. Nagyon boldog. Majd nem ötven évig éltünk együtt az én Mimikémmel, és az utolsó napon is éppúgy szerettem őt, mint az elsőt.

- Boldog lehetett az ön Mimikéje is - mondom, hogy valamit szóljak végre -, egy asszony akkor boldog, ha szeretik.

- És maga? Maga is boldog, kedvesem?

Meglepődöm a hangjából áradó izgatottságon. És megint nem tudom, mit válaszoljak. Mondjam, hogy nem? Megszomorítanám. Ha igent mondanék, ez így nem lenne teljesen igaz.

Mégis az igen mellett döntök. Ennyit elbír a lelkiismeretem, s úgy látszik, jól teszem, mert öreg szemében csillogást látok, magam is szinte meghatódom.

Leveszi szemüvegét, akitor meglátom szeme sarkában a könnyeket. Egyik szemében úgy összegyűlt, kicsordulni készül a könnycsepp.

Zakója bal zsebéből elegáns, monogramos zsebkendőt szed elő, hosszasan törölgeti arcát, szemeit, közben mondogatja:

- Öreg szemek, öreg szemek... Látja, kedvesem, megöregedtem. Elmúlik az élet. Mit gondol, mennyi idős vagyok?

- Hetvenöt - mondom, mert nyolcvannak gondolom.

Vidáman fölnevet, toporogni kezd, két kezével csápol, hóna alól csúszni kezdenek a könyvek.

- Úgy ám - mondja -, hetvenöt. Tegyen hozzá húszat!

- Lehetetlen - rázom a fejemet -, kilencvenöt évesen nem így néz ki az ember.

- Na, jó - enged meg a hangja, - nem kilencvenöt. Hárommal kevesebb,

- Hihetetlen - mondom.

Jólesik, hogy megint megnevettetem. Ahogy toporog körülöttem, és kezeit emelgeti, valahogy az a lepke jut eszembe, amit legkisebb fiam hozott be egyszer a szobába, míves szárnyai fakultan, tépve lógtak, egyhelyben verdesett az ablakfüggönyön, megállt, remegett, újrakezdte a helybetáncolást, egyszer csak lehullott az ablakpárkányra, s ottmaradt.

Kilencvenkettő, gondolom megrendülten, míg vele nevettek, mikor fog lehullani.

- Tudja, kedvesem - lép közelebb -, elmúltam hetven éves, hogy meghalt az én Mimikém, hirtelen, váratlanul. Tizennégy évvel volt fiatalabb nálam, és én még az utolsó napon is tudtam őt szeretni. Ha érti, mire gondolok.

Már ott van szorosan előttem, bizalmasan megérinti a kezemet, ez azért túlzás. Hátralepek, s érzékelnem kell, ott van könyökömnél a házfal; egész beszélgetésünk alatt ő egyre előbbre, én egyre hátrébb lépegettem, már nincs hová hátrálnom.

Tényleg túlzás.

Ismerőst látok, X-nét, megy a kastély felé, idebólint.

Zavarba jövök, mit gondolhat rólam, ilyen öreg emberrel bizalmas közelségben. Oldalt lépek, hogy távolabb kerüljek tőle.

Megérti, elmosolyodik, már nem áll olyan szorosan mellém, de kezét nem veszi le a karomról.

- Tanul még? Vagy dolgozik?

Elképedek. Negyven évvel vagyok fiatalabb nála, hogy nézhet diáknak! Nagyon rossz lehet a szeme, hogy szépnak lát, s ennyire fiatalnak.

Ebben a pillanatban órájára néz:

- Negyed három múlt, na, még van félóráz az autóbusz indulásáig. Persze, ha van kedve, beszélgethetünk tovább, később is mennek buszok.

- El tetszik fáradni - féltem, ebben a korban nem lehet órahosszat egyhelyben állni.

- Van kedve leülni velem? A kastélyparkban vannak padok.

- Köszönöm, inkább mennék.

Sajnálkozás önti el az arcát:

- Ó, siet, igazán sajnálom! Akkor csak ezt hallgassa meg, ezt muszáj meghallgatnia!

- Kérem - mondom, nem bírok ellenállni könyörgő? hangjának.

Néz rám, elakad a lélegzete, sokadszor ismétli meg:

- Hogy milyen szép maga, kedvesem!

Elfelejtette tán, mit akart mondani, öreg, gondolom, nem csoda.

Bosszantani kezd a nézése, mozdul a lábam, hogy köszönjek elkapja a karom megszorítja, s belekezd:

- Az én Mimikémnek éppolyan szép járása volt, mint magának, kedvesem. Kitől tanult meg így jární?

- Jókaitól - felelem, s mosolyognom kell megint, ahogy ránézek.

- Ó, ó, szóval Jókaitól. Emlékszem, egyik könyvében leírta, hogyan járnak a férfiak, sarkukra lépve, és hogyan járnak a nők. Sajnos, mára elfeledték, manapság a nők is olyan keményen sarkukra lépnek, mint a férfiak, őket utánozzák.

- A férfiak meg elnöiesednek - viszonozom -, hosszú haj, fülönfüggő, és mintha a szerepüket se tudnák igazán.

- Tudja - mondja szigorúan -, Isten nem ilyenek teremtett bennünket. Elkorcsosul a világ, mindkét nem a másira akar hasonlítani.

Elégedetlenül gesztikulál a kezével, aztán hirtelen hangoztat:

- Na, de erről majd más alkalommal vitázunk. Nem ide akarok kilyukadni. Tudja - s itt egészen ellágyul az arca -, én a feleségem járásába szerettem bele. Hallgat kicsit, lát-szik, egészen belemerült az emlékeibe. Hamarosan folytatja azonban:

- Falun tanítóskodtam abban az időben, nem szégyeltem, bizony, falusi tanító voltam. Származásom ellenére. Nem voltam már fiatal ember, elkerültem a harmincat is, még mindig nem akadtam olyan leányra, aki igazán tetszett volna nekem. Egyszer aztán, épp a jegyzőékhez tartottam, ez itt volt a Balaton-felvidéken, fiatal házaspár lakott a jegyzőlakban, jól összepasszoltunk, mentem szóval egy esti kártyapartira, és ahogy nyitom a kertkaput, gyönyörű lány jön velem szemben, nem is járt tudja, szinte ringott a levegőben. Megemltem a kalapom, ő bólintott szívélyesen. Ő ment kifele, én meg néztem utána. Igen erősen nézhettem, mert a kapu előtt megbotlott egy kiálló gyökérben, és megkapta hamarjában a kapufélfát, hogy el ne essen. Én akkor odaugrottam, megsegítettem, pedig nem kellett volna ám, mert semmi baja nem esett. De hát alkalom volt az ismerkedésre. Levettem a kalapom és bemutatkoztam, ő hasonlóképpen. Nahát, abból a kártyapartiból nem lett semmi, de ebből az ismerkedésből hamarosan esküvő lett.

Nevetett, s szinte megszépült az arca. El tudtam képzelni őt fiatalon, délcegen, elhittem, hogy azonnal megfogta Mimike szívét, ott a kapuban már tudták, hogy örök időkre összetartoznak. Milyen szép, révedeztem, boldognak lenni nagyon szép.

És hiába jöttek a nehéz évek, szegénység, háború, katonai szolgálát, fogság - mindez részletesen elbeszélve, ők hűségesek maradtak egymáshoz.

- Tudja, kedvesem - már megint ez a kedvesem, bizonyára így szólította Mimikéjét, s most, hogy engem hasonlónak lát hozzá, nekem is ez a megszólítás jár -, nem volt ez mindig könnyű. Sokat voltunk távol egymástól, és hát, ugye, fiatalok voltunk. Egyszer, a háború alatt, különösen nehéz volt nekem. Úgy fordult a dolog, beszorultunk egy faluba az oroszok elől. Hideg volt, tél volt, rettenetesen fáztam a pajtában. Befogadtak volna, de a tisztaszobában egy ezredes felesége volt elszállásolva, és több hely nem volt, a család a konyhában feküdt szalmán összezsúfolódva. Az ezredesné megszánt engem, mert látta, milyen állapotban vagyok, és befogadott a szobájába. Egy ágy volt bent, nem is fért el több, tele volt a poggyászaival. Na meg fegyverekkel. Hát, lefeküdtünk, háttal egymásnak. Tudja, kedvesem, nagyon szép volt az ezredesné, Margitnak hívták, ma is emlékszem, beszélgettünk, jól megértettük egymást, várta az urát. Jól megértettük egymást lefekvés előtt, na de utána... hát bizony, nehéz volt.

Ágaskodik erősen, kezét egyre magasabbra emeli, toporog újra, elröppölne talán, ha tudna.

- Gyönyörű asszony volt, másképp volt szép, mint az én Mimikém, de nagyon szép volt. Az az éjszaka ... tudja, könnyebb lett volna tán még a pajtában is! Én akkor olyan erős voltam, de olyan, nem tudom, érti-e, mire gondolok, és az ezredesné biztosan várt tőlem valamit, mert nyugtalanul sóhajtozott, de én! Én akkor is hű maradtam az én...

Néz rám erősen a fákókék szemével, föl tudom-e fogni, mit jelentett akkor számára a hűség. Látja rajtam, megértem, sőt, csodálom érte, s megnyugszik.

Lassan egy órája állunk itt, gondolom, és nem értem, mi tart itt emellett az öregember mellett. Néha szórakoztat, néha bosszant, hogy bír ennyi idősen órányi időt egyhelyben állni. Vagy inkább toporogni, mert egész idő alatt ide-oda rakosgatja a lábait.

Aggódni kezdek érte, autóbusha rég elmehetett, és ő csak áll itt, megfélekedve az időről. Az élmény, hogy benem újra megtalálni véli rég elvesztett asszonyát, olyan ha-

talmas, majdnem olyan boldog, mintha az igazi Mimikét látná, lehet, össze is téveszt vele olykor.

Osztozni próbálok a boldogságában, láthatja rajtam, mert most megint egészen közel jön hozzám:

- Megkérem én magát valamire, kedvesem.

Nocsak, gondolom, csak nem randevúzni akar velem?

- Meg is szidom magam azonnal a profán gondolatért. Lelkendezve meséli, hogy azokban a régi időkben, amikor nem lehettek együtt, az Esthajnalcsillagra nézve gondoltak egymásra. Most tőlem kéri, én is ezt tegyem.

- Ígérje meg - követelözik, hangja szinte remeg izgalomában -, este kilenckor fölnezz az égre. Én is fölnezzek, és a nézésünk találkozik majd, és a szívünk is egymásért dobban. Megígéri?

Megígérem, hogyne, ennyit igazán megtehetek, hadd legyen boldog még egyszer, ahogy most mondja.

- Biztosan megteszi? - erösködik, és én újra és újra bólintok rá.

Látom rajta, indulni készül, de hogy teljesen biztos legyen a dolog, hozzáteszi:

- Mert ha nem néz föl arra a csillagra, én meg fogom érezni, és nagyon szomorú leszek.

Bizonyosságot láthat a szememben, mert megnyugszik. Köszönésképpen megfogja a kezemet, megcsókolja, és engedélyt kér, hogy a homlokomat is megcsókolhassa. Ezt a lovagot!

Elváltunk, én lépegetek a kastély felé, pedig már nem fogok bemenni a könyvtárba, elment az idő. Lehet? legszebb járássomat veszem elő, érzem, követ a szemével, és nagyon vigyázok a kapunál a kiálló gyökerekre.

Három nap múlva X-nével futok össze a városban.

- Láttalak - szól oda -, az öreg/Kerc/ay-val beszélgetél. Mit magyarázott neked olyan lelkesen?

Piros lesz az arcom, úgy érzem magam, mint akit rajtakaptak, hogy adhatnám ki az öreget?

- Tulajdonképpen ki ez a/Kerc/ay? - kérdezem, s tényleg kíváncsi vagyok a válaszra.

Vállat von:

- Tudós ember, én se ismerem túlságosan. Idejár a könyvtárba kutatni. Azazhogy járt. Meghalt tegnapelőtt, benne van az újságban. Na, szia, sietek!

Állok a járdán a napsütésben, furcsa szúrásokat érzek az orromban. Hát, ez a lepke is lehullt. Beborulhat.

Molnár László

Egy göcseji betyár: Kisgyerek Jóska

A betyár szó hallatán vagy láttán valamennyiünk képzeletében a végtelen pusztá, a szilaj paripán lobogószárú fehér ingben és gatyában vágató romantikus alak jelenik meg, akinek kalapján árvalányhajat lenget a vágta keltette szél.

A betyárok tetteiről, viselt dolgairól szívesen emlékezik a nép. Dalaiban, meséiben a betyárokkal kapcsolatban is szabadságvágyát testesíti meg. E miatt válik aztán idealizálttá, romantikussá a betyár alakja. Mivel a ponyvairodalom is hálás témát talált a betyártörténetekben, ezért széles körben terjedtek. Főleg az országos híru betyárokról van sok adat, a helyi, kisebb közösségek által ismertekről alig-alig.

Mulató betyár - sótartóra karcolt dísz

Szűkebb hazánknak, a mai Zala megyének, ezen belül Göcsejnek nem voltak született betyárjai. Betyárok által itt elkövetett bűncselekmény, erőszakoskodás persze számtalan akadt. Megfordult itt Sobri, Savanyu, a Patkó testvérek vagy az utolsó bakonyi betyár, Oroszlán Pali, aki egyenesen Göcsejbe tette át székhelyét, miután otthon forró lett lába alatt a talaj.

Az, hogy nem alakult ki betyárság talán a sűrűbb településhálózat, a zártabb emberi közösségek miatt lehetett. Talán erősebb volt az erkölcsi tartásuk, bár szegénységük, keserves életük indokoltta tette volna ebbéli tevékenységüket.

Ezért tartom jelentősnek, hogy sikerült rábukkanni egy valóban e tájhoz tartozó betyárra, Kisgyerek Jóskára. Az ő életének azon szakasza, amelyben betyárkodott is bizonyosság az előzőekben leírt zárt közösségektől való távolságtartásra.

A szakirodalomban nem találunk rá vonatkozó adatot. Gönczi ugyan említi Somogyi betyárvilág (Kaposvár, 1941) című munkája 191. oldalán: „Kisgyerek Jóskáról is van szó, kiről azonban semmi adatunk nincs.” Közöl továbbá egy róla szóló dalt is a 207. oldalon:

*„Kisgyerek Juóska fölű a lovára
Azon rojtos hiét szie gatyá
Azon rojtos hiet szie gatyá
Libeg, lobog rajta*

*Nyisd ki ruzsám, nyisd ki,
Ablakod fuktyát,
A Kisgyerek Juóska mast vezetű
Szürke paripáját.*

*Fujd e juó szie, fujd e
Hosszi útnak porát,
Mast vezetű a Kisgyerek Juóska
Szürke paripáját.”*

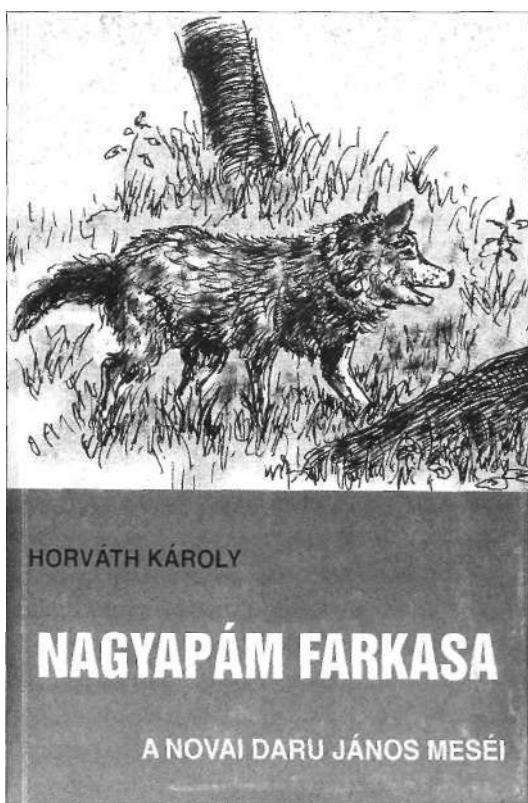
Horváth Károly népzene kutató is lejegyzett egy dalt Cseretalakoson 1957-ben - mint írja a nekem átadott kottán, amiért utólag is hálával gondolok rá - egy 70 év körüli személytől, akinek a nevét a kotta átírásakor nem tudta elolvasni, de további adattal ő sem tudott szolgálni. Íme a dal szövege:

*„Engem hívnak Kisgyerek Jóskának
El akarnak vinni katonának
Göndör hajam le akarják vágni
Nyolc, tíz évet köll ott leszolgálni.”*

Ugyancsak említi Kisgyerek Jóska nevét Horváth Sándor tanító a Zalamegyei Újság 1942. február 7-ei számában közölt Szentpéterföldre története című írásában: „Itt betyárkodott Bene Vendel, Kisgyerek Jóska, Mógor. Itt hévizálgatott (tétlenkedett, henyélt) Szalmás Ferkó, itt nyargalászott Patkó Pista is.”

Mivel nem jelöli meg forrásait, bár érdekes dolgokat ír, írásait nem lehet bizonyító erejűnek elfogadni. Még a bennünket érdeklő betyár esetében leírt sommás kijelentése sem segített a kutatásban: „Kisgyerek Jóskát meg Egerszegen akasztották fel másodmagával a püspökmajor udvarán.”

A történetet valószínűleg hallotta, és a kor divatját követve közre adta azt. Ilyen nevű hely, mint azt Németh József irodalomtörténész volt szíves közölni velem, Zalaezerszegen valóban létezett a mai Zrínyi Gimnázium helyén, illetve környékén, de az ott történt akasztást ő is kizártak tartja.

Ami adaton végül elindulhattunk, azt a családi hagyomány örízte meg számunkra.

Kisgyerek Jóskáról jőmagam a középiskola befejezése után halottam először, amikor egykori tanárom, a már

említett Horváth Károly biztatására Pákán summás dalokat gyűjtöttünk.

Egy ilyen dalgyűjtős délután során mesélt róla nagyapám. Akkor a történet nem érdekelt különösképpen, ezért nem is vettük szalagra. A történet aztán nem is, de a betyár neve a tudatom mélyén megőrződött. Még a pördeföldi betyár-csendőr csata történetének megírásakor sem jutott eszembe, csak évek múlva bukkant fel újra - egy távoli rokon említette, közös ösünnként - kényszerítő erővel több év kutatómunkára ítélve.

Végül sok évi fáradozás után sem tudtam felderíteni teljes életét. Amit megtudtam, azt most közreadom. Mindez az említett „hagyományokból” állt össze. Bár ez a hagyomány is kusza, nehezen követhető. Néha - mint az a kutatás során többször előfordult - a történetet csak elnagyoltan ismerik, a neveket is rosszul tudják. Mivel mégis ezek alapján sikerült megtalálni végül az álnév mögött a valódi személyt, álljon itt most a család által ismert történetek füzére.

Először a novai Daru János visszaemlékezéseit közlöm, időben ugyanis ő állt legközelebb az eseményekhez. Mivel őt személyesen nem ismertem, öccse pedig semmit nem tudott mondani, ezért a történeteket Horváth Károly Nagyapám Farkasa (A novai Daru János meséi) (Zalaezerszeg, 1995) című kötetből vettem át.

A Kisgyerek Jóskáról

A Kisgyerek Jóska híres betyár volt itt a környéken. Rokonsgába is keveredtünk. Mikor még betyárkodott, akkor itt az Alsóhegyen bujkált. Itt ismerkedett meg a nénémel, aztán később elvette.

Amikor ez az eset történt, Murarátkán laktak a majorban, a grófnál dolgoztak. Nagy, erős ember volt, nem lehetett kifárasztani.

Az egyik szeményei búcsúra mentek el a feleségével. Iszogattak, beszélgettek ezzel-azzal, egyszer csak odaállít hozzájuk a Budai Zsiga. Ez olyan orvvadász volt. Nem szerette a munkát, csak inni szeretett nagyon. Ha ivott, akkor mindjárt elővette a kését, aztán mindenki inkább kitért előle. Ez a Zsiga itt a búcsúban belekötött a Jóskába. Kérdezte tőle a bátyánk, hogy mondd meg, mi a bajod? De az csak szidta, meg azt hajtogatta, hogy az a szarvas, tudod? Akkor már tudta a bátyja, hogy honnan fúj a szél. Ez a Zsiga egyszer lelőtt egy szarvast és egé-

szen az út szélén fejtette, amikor arra ment a Kisgyerek Jóska. Aztán csak úgy jóindulatúan mondta neki, hogy beljebb is húzódhatnál, hiszen itt szem előtt vagy, akárki följelenthet, vagy jöhetnek a pandúrok. Hát ez bökte Zsiga csőrét. Még őt figyelmezteti valaki? Erre célzott ott a búcsúban, amikor a szarvast említett a bátyjának. Zsiga már akkor pityókás volt, ilyenkor aztán hajtotta az ital meg a vére. Csak nem akart elmenni az asztaltól. Rákiabált tücsköt, bogarat. Később már annyira megvadult, hogy föltörülködött és azt kiabálta, hogy máma még vért iszok. Láta a nénje, hogy bolond ez a Zsiga, szólt a Jósának, hogy menjenek haza. De öbenne se káposztalé folyt ám, egy-kettőt jól odamondott a Zsigának. Ez még jobban fölbőszítette. De a néni csak mondogatta az urának, hogy menjenek szépen haza, nem szeretne semmi kellemetlenségbe keveredni. A bátyja hallgatott a nénje szavaira. Megitták a borukat, aztán elindultak. Ez a hülyeforma Zsiga meg utánuk állított. Futott a faluban, elővette a kését, kiabált, már akkor mindenki őt figyelte. Az egyik ember a háza elől odakiáltott Zsigának, hogy gyere be, megkínállak! De az csak futott utánuk. Amikor utolérte őket, egyszerre nekiugrott a bátyánknak. A nénje félrelépett, próbálta Zsigát nyugtatni, de nem lehetett. A bátyja sem hátrált, összekapaszkodtak. Zsiga kétszer, háromszor is lekerült a földre, de csak támadott. Kezében volt a kése, azzal hadonászott. Egyszer aztán olyan közel ért a Jóskához, hogy hátbaszurta. Amikor a nénje meglátta a vért, elkezdett sikogatni, de nem mert közibük menni. A lapockák közé ment a kés. De ez sem volt elég neki; újra támadott. No, akkor a bátyja is adott neki olyan pofont, hogy elesett. Ezalatt ő is elővette a zsebkését. De még mindig csitította, hogy hagyja abba. Zsiga nem értett a szóból. Jósának már akkor tiszta vér volt a ruhája. Amikor Zsiga föltápaszkodott a földről, újra nekiugrott a bátyjának. A késes kezét elütötte, mire Zsiga kifordult. A bátyja hátravágott azzal a kezével, amelyikben a kése volt, és eltalálta a Zsiga hasát. No, most egyszerre elvágódott, jött a hasából minden.

A falubeliek értesítették a csendőröket, akik ott voltak a faluban, de akkor nem avatkoztak bele a verekedésbe. Zsigát a kórházba, a bátyját meg az orvoshoz vitték. Mikor dolgozni kezdett, Mária Teréziától fájdalomdíjat kapott, büntetést nem.

(146-147. oldalak)

Betyártörténetek Kisgyerek Jóskáról

Mikor nagyapám juhász volt, volt neki egy juhásztársa. Ez volt a Kisgyerek Jóska. Nagy betyár volt. Erős és csaváros eszű ember volt. A nagyanyám testvérjéhez járogatott, később el is vette. Sokszor megjelent éjnek idején a hegyen.

Egyszer kint őrzött az erdőszélben, és megjelenik ott hét személy. Leülnek melléje, beszélgetnek erről, arról. Aztán rátérnek arra, hogy menjen velük, mert ők zsványok. Jó dolga lesz. Föltette nekik Kisgyerek Jóska a kérdést, hogy miket zsványkodtak eddig? Elmondtak egy-két történetet. Egyik-másikról ő is hallott. Mondták neki, hogy lesz lova, pénze, fegyvere. Hát ő még nem volt zsvány, nem akar a bizonytalanba menni. Meg itt van a közelben a menyasszonya, azt sem akarja elhagyni, mert akkor biztos, messzire el kellene menni. A gazdáját sem akarja cserben hagyni, eddig jól megvoltak egymással. Ez a beszélgetés után keményedett, mert ők mindenképpen azt akarták, hogy velük menjen. Egyszer a vezérük fölugrott, fegyvert fogott, két zsvány meg megfogta a karját és azt mondták neki, hogy ne csináljon riadalmat és ne ellenkezzen, mert akkor lőnek. Bekísérték az erdőbe, ott várta őket egy szekér, aztán elindultak. Az Isten tudja, hová vitték, mert keresztül-kasul mentek, települést nemigen érintettek. A gazdája elkezdte kerestetni. Egy jó darabig nem lehetett hallani róla. A pandúrok eljöttek a novai hegyre is keresni. Figyelték a környéket is - mondták a hegyiek. Nagy sokára egy éjjel megjelent a lánynál. Egy egész kapcszár (vastag harisnya) pénzt akart otthagyni nekik. A papámék nem merték elfogadni, mert hátha kitudódik, aztán még ők is börtönbe kerülnek. Azt nem mondta el, merre járt, mit csinált. Azt mondta, arról ne beszéljünk. Ezután még gyakrabban zaklatták a családot a pandúrok. Egyszer még a házat is fölkutatták. Egy hónap múlva újra megjelenik. Megint pénzt hozott. Mondta a családnak, hogy ebből meggazdagodhatnak, tegyék el. Most sem fogadta el nagyapám. Akkor már annyira vad lett a Jóska, hogy még neki is taszította a papát az ajtónak. Ekkor ki akarták tessékelní a házból, de azt mondta, ha őt föladják a pandúroknak, meg ide se engedik be, akkor jön a társaival, aztán rendet vág itt a hegyen. Hát nem lett belőle harag, de hosszú ideig megint nem jött. Azt hitték, már végleg eltért arról a tájról. Öregapám is aggódott miatta, ezért egyszer fölkerekedett, fehér köntényt tett föl, acélt csatolt a derekára, hogy mészárosnak

Itt is jól megfogható a bizonytalan emlékezet. Molnár Anna a Jóskától hallott bántalmazás miatt kezdett szitkozódni (lásd Daru János), itt pedig az akasztás miatt.

Mivel adatközlőm tudta, hogy nagyapja körülbelül mikor kötött házasságot első feleségével, nagyanyjával, a dömefföldi Gaál Veronával, megvolt az első nyom, amin elindulhattam.

Molnár József - a történet szempontjából érdekes - rövid életrajza.

1868. július 4-én született, 5-én keresztelték Nován. Törvénytelen gyermek. Anyja Molnár Anna özvegy zsellér. Keresztszülők Pető József juhász és Kovács Anna. Nován a 6-os házszám alatt laktak.

1892. április 21-én kötött házasságot Gaál Veronával (1870) a pákai templomban. Ekkor Pákán laktak. 1954-ben halt meg Murarátkán, a Rátki vagy Zsindelyes pusztán.

Mivel történetünk szempontjából további élete lenyugtelen, nem is foglalkoztam vele, hanem édesanyja révén próbáltam a főhős nyomára jutni.

Molnár Anna fia születése után két évvel - 1870. február 27-én - férjhez ment Nován. Az ottani plébánia anyakönyvéből tudjuk az alábbiakat: Molnár Anna 1834-ben született Káváson. Anyja Simon Anna, apja Molnár Ferenc juhász. Egyszer már volt férjnél, de megözvegyült. Férjét Tóth Józsefnek hívták. A vőlegény Stangl Vendel uradalmi béres. Hottón született 1842. november 2-án. Anyja (J vagy Tangi Vali, apja Stangl György. Keresztzülei Balog János és Ho vagy ölny Örsze. Az esküvőt követően Kisszigethez tartozó István - vagy más néven Újmajorba költöztek. (Írták István pusztának is.) Itt született második gyermekük, Péter 1872. június 28-án. Ő 18 éves korában - 1890. július 16-án - meghalt. Csömödérben van eltemetve.

Most vessük össze a szájhagyományt az adatokkal. Nincs bizonyítékunk, hogy Molnár Anna Egerszegen a börtönben szülte volna meg gyermekét, de tudjuk, hogy az törvénytelen volt, ami az állításokkal egybevág, tehát kimondhatjuk, hogy Kisgyerek Jóska volt az apa. A gyerek a keresztségben az apja (vélt) nevét, vagy a kor szokását követve a keresztapa nevét kapta. Az adatok egyezőségénél azért álljunk meg egy rövid időre, és foglaljuk össze: Kisgyerek Jóska, mikor még betyárkodott az Alsóhegyen bujkált, Molnár Anna állapotos is lett tőle, később aztán feleségül is vette. Egy másik állítás: „a Szalánál volt kocsmáros a keresztapja.” Stangl Ven-

del Hottón született, tehát közel a Zalához. Mivel az anyakönyvi bejegyzés nagyon szűkszavú, nem közli a keresztapa foglalkozását, nem tudjuk, hogy valóban kocsmáros volt-e, bár ez semmit nem jelent, mert abban az időben az is lehetett. Sajnos a fellelhető forrásokból nem derül ki, hogy Kisgyerek Jóska valóban volt-e börtönben. Bár erre enged következtetni, hogy csak két évvel fia születése után vette feleségül annak anyját, de ennek lehet sokkal prózaibb magyarázata is.

Hogy mindent, amit Daru János elmondott nem szabad kritika nélkül elfogadni, azt a néhány meszerű adat - „hét zsvány; menjen velük, jó dolga lesz; mikor dolgozni kezdett, Mária Teréziától fájdalomdíjat kapott, büntetést nem” - is bizonyítja.

A többi adat viszont egyezik, és a plébániák születési illetve házassági anyakönyveinek adataival bizonyíthatók. Mivel juhászok, béresek voltak, sokat vándoroltak. Mint tudjuk, a juhászokat Szent Mihály napján (szeptember 29.) fogadták föl Szent Györgytől (április 24.) Szent Mihályig. A béreseket pedig naptári évre: január 1-jétől december 31 -éig. Ezért nincs semmi meglepő abban, hogy többször is lakhelyet változtattak. Nováról indultak, az Alsóhegyről, aztán István major következett, fiák esküvőjekor Pákán éltek, majd (MuraRátkára költöztek. Ott is távol a falutól a Rátki, más-képp Zsindelyes vagy Sindölös pusztán éltek. Molnár József ott is halt meg.

Ezek alapján nagy biztonsággal állíthatjuk, hogy a keresett Kisgyerek Jóska valójában Stangl Vendel.

Ezek után szerettem volna az elfogatására vonatkozó utalásokat hiteles adatokkal alátámasztani, azonban erre vonatkozó adatot továbbra sem találtam. A börtönnaplók csak 1876-tól vannak meg a Zala Megyei Levéltárban, és Kisgyerek Jóska neve nem szerepel a Zala-Somogyi Közlöny 1864-1872 közt megjelent számaiban sem.

Közben Molnár József legfiatalabb fia, Sándor úgy emlékezett, hogy nagyanyja 50 éves korában meghalt. Édesapja ekkor még csak 16 éves volt. Felesége halála után nagyapja újra nősült.

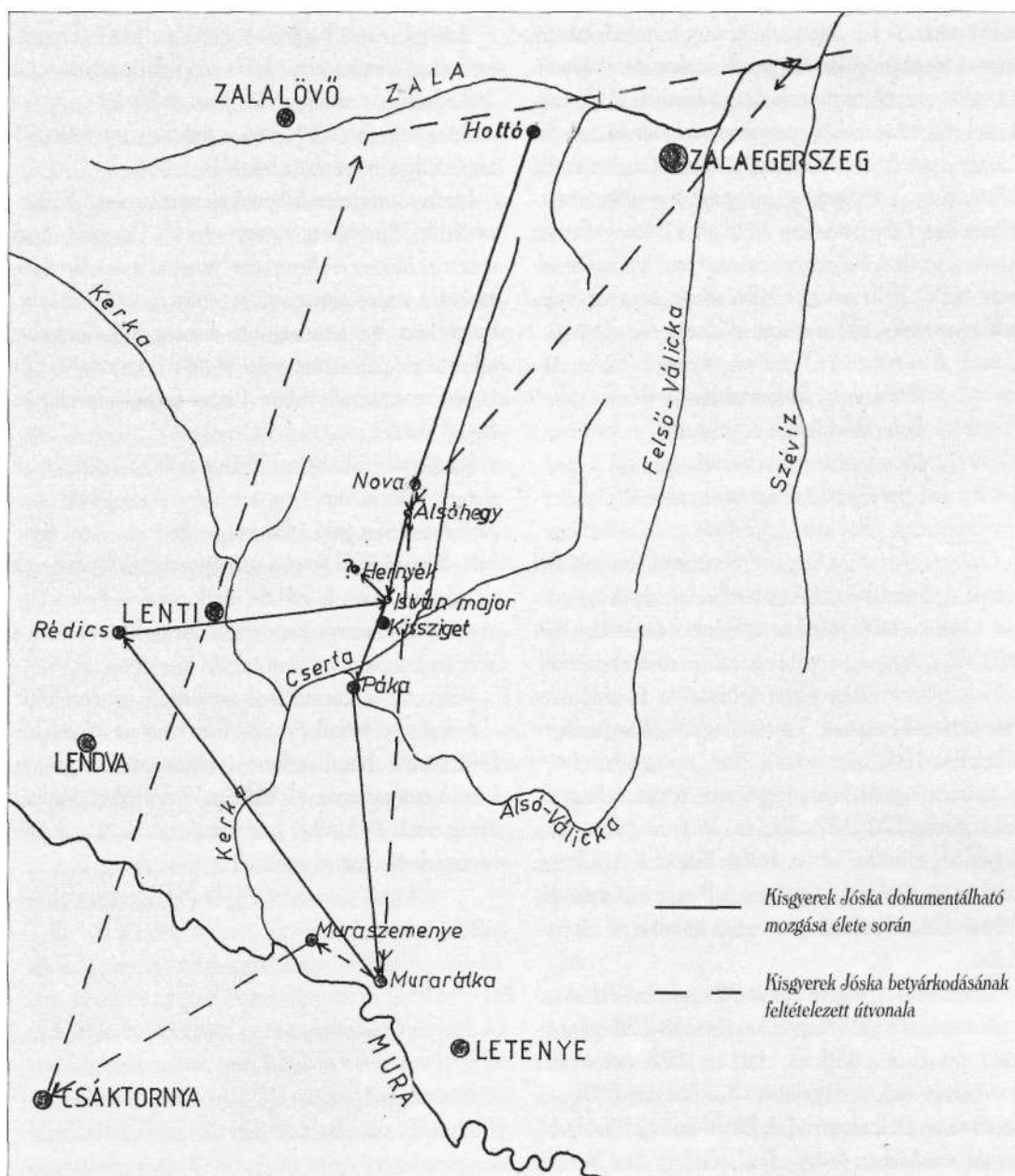
Ezen a nyomon indultam el újra, és a kutatást siker koronázta. Az újabb adatokból kiderült, hogy Rátkáról Rédicstre, a Belső majorba költöztek, ahol Stangl Vendel béresként dolgozott. Felesége itt is halt meg 1881. október 7-én, 47 éves korában, és az ottani temetőben van eltemetve. Férje nem sokáig viselte a gyászt, mert

1881. november 6-án feleségül vette a 21 éves Varga Rozáliát.

Útjuk Rédicről István majorba vezetett, Itt született első közös gyermekük, Anna 1885. január 21-én, de három hét múlva, február 11-én már el is temették. Péterhez hasonlóan ugyancsak a csömödéri temetőben nyugszik. Szintén István majorban született 1886-ban második gyermekük, Imre. Ő az első világháborúban, Boguslauskánál tűnt el 1915. október 26-án. Az 1888. július 17-én született fiúk apja nevét kapta. Ő

Hernyékre nősült, feleségül véve az ottani Bedő Verát. 1916-ban eltűnt a fronton. Az ezzel kapcsolatos iratokon használják a Stangl mellett a Stangli névirást. Az ő gyermekük, az 1915. július 13-án született Vendel osztozott apja sorsában, ő a második világháborúban tűnt el. Ő 1942. január 1-jén kötött házasságot Gutorföldén Lukács Irénnel.

Ezt követően - valószínűleg 1891-ben - Pákára költöztek. Ez azért valószínű, mert mint tudjuk a béréseket, cselédeket december 31-én „szóllították”, azaz kö-

zölték velük, hogy munkájukkal megvannak elégedve, tehát további egy évre maradhatnak, vagy - ellenkező esetben - elküldték őket. Ezek helyére vettek fel aztán más uradalmakból, majorokból jelentkezőket.

Stangl Vendel (Kisgyerek Jóska) halálának helyét és idejét 9 év kutató munka ellenére sem sikerült kiderítenem.

Mivel a betyártörténetek a vándoranekdotákhoz hasonlóan terjednek, mindig az aktuális településhez vagy személyhez kapcsolják őket, nagyon sok esetben a mások által elkövetett cselekménnyel is az adott személyt ruházzák fel. Adatközlőim nagy biztonsággal említenek olyan dolgokat Kisgyerek Jóskának tulajdonítva, amelyeket bizonyítottan nem ő követett el, de hallhatott róla, el is mesélhette gyerekének, unokáinak. Viszont az sem lehet kizárt, hogy a tőle hallottakat az időösszemosta az újságokból, könyvekből megismert történetekkel. Bizonyítékként álljon itt a Zákonyi Ferenc szerkesztette: A Gyöngyösi csárda című könyv (Keszthely, 1967). A 47. oldalon közölt dal szerint a zsanárok ugyancsak a betyártól érdeklődnek:

*A keszthelyi malom alatt,
Sobri Jóska majd ott maradt:
De németek nem ismerték,
„Hol fan sífán”, azt kérdezték.*

A Cigányhegy is valós betyártörténet színhelye volt. Ott akarta ugyanis kifosztani egy társával a zalalövői vásárról hazafelé tartó két pacsai gazdát Oroszlán Pali 1905-ben. A kiszemelt áldozatok azonban elmenekültek, később Kustánszegen felismerve támadójukat csendőrkékre juttatták. Társával együtt Zalaegerszegre vitték (im. 100. old.).

Szintén megtaláljuk a hegyi csata történetét ugyan ezen munka 134-137. oldalán. Hogy még könnyebb legyen az „áthallás”, e csatát Vak Illés és Kőkes Pista, vagy ahogy Illés hívta Kis Gyerek Pista vívta a pandúrokkal. Ebben a csatában azonban mindketten elpusztultak.

Újabb adatra, illetve újabb „Kisgyerekre” bukkanunk azonban a Zala Megyei Levéltárban a Főispáni elnöki iratokban a 656. sz. alatt az 1862. évben. Két iratról van szó. Az egyikben Novák Ferenc főispán szemrehányásait olvashatjuk Bölcs György főszolgabírónak, a másikban pedig a Bölcs György által Németh

János Zala megye első alispánjának írt jelentést olvashatjuk. A levél illetve a jelentés tartalma kísértetiesen egybecseng a Daru János által Kisgyerek Jóskáról elmondottakkal, miszerint azt kisebb vétségért - birkaoltovajlás - elfogták, de megszökött.

Első alkalommal szerepel hivatalos iratokban a Kisgyerek elnevezés, bár ez sem Kisgyerek Jóskára vonatkozik.

„Szőke József név alatt csavargott, igazabban pedig Kisgyerek, vagy Czibók Sándor.”

Érdekességként álljon itt a korabeli személyleírás:

„Czibók vagy Kisgyerek Sándor, középtermetű, szőkehajú, rendes orrú, fehér képű. Kék szemű - kis szőke bajuszu szakáll nélkül, mintegy 20-21 éves.

Ruházatja: Setétkék pitykés dolmány setétkék nadrág (:reithosen:) sapkája fekete báránybőr.”

Életkorát tekintve hasonló életkorú, mint a Kisgyerek Jóska, de többi adata nem egyezik. Úgy tűnik, hogy ebben az időben a „Kisgyerek” elnevezés - talán a fiatal kor, a lányos kinézet miatt - elég gyakori volt a betyárok közt. Bár az adatgyűjtés hosszú évei alatt szinte sehol sem találkoztunk vele, végül három zalai betyár is viselte e nevet: Kőkes Pista, Czibók Sándor és Stangl Vendel.

Kisgyerek Jóska beleszürkült a hétköznapiakba, mert semmi izgalmas nincs egy a mindennapok tevékenységét folytató, öregedő juhász vagy béres életében, évkekel - évtizedekkel - túl a magyar betyárvilág második virágkorán. Akik körülötte éltek, nem is tudhatták, amit ma már tudunk, hogy ő volt az egyetlen - akinek a neve fennmaradt - göcseji betyár.

Végezetül köszönetet kell mondanom mindazoknak, akik segítsége nélkül e munka nem jöhetett volna létre: Foki Ibolya, Kapiller Imre levéltárosoknak, Kónya László muraszemenyei, Mester Vince pákai, Molnár János novai és Stróber László zalaegerszegi apát-plébánosnak és a családtagoknak.

Rózsás János*

Fogságom naplója és egyéb munkák

Habent sua fata libelli...

1944. december 22-én mint frontszolgálatra mozgósított levante szovjet hadifogságba estem a marcali fronton. A szovjet katonai elhárítás leventetársaimmal együtt haladéktalanul letartóztatott, majd hosszúságos és gyötrelmes, megalázó vizsgálati fogság után 10 évi, javító munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre és örökös száműzésre ítélte a 3. Ukrán Front Katonai Törvényszéke, a Kiskőrös melletti Páhi községben.

Az elítélés körülményei, majd a vagonutazás Odeszába, a köztörvényes bűnözők közötti hányattatás a túlszűfolt börtöncellákban, és a nyikolajevi kényszermunkatábor nyomorúságos viszonyai mélyen megdöbbentettek, és iszonyatot keltettek. Mivel orosz rabtársaink azzal biztattak minket, magyarokat, hogy mivel a háborúnak minden jel szerint hamarosan vége, minden bizonytalanságot hazaengedik a külföldi állampolgárokat. Milyen címen is tarthatnának fogva tovább, még ha súlyos évekre ítélte is a szovjet hadbírószék? Ezt boldogan elhittem, és azt terveztem magamban: - ha emelőlázalomszerű, gyötrelmes időszak után valóban hazakerülök, feltétlenül megírom a fogságban töltött néhány hónap történetét. Olyan életre szóló döbbenetes élményeket, felejthetetlen tapasztalatokat szereztem a szovjet valósággal való szembesülés során, ezt papírra kell vetni!

1945 májusában valóban véget ért a háború, de sajnos nem került szóba sem a belföldi, sem pedig a külföldi származású politikai elítéltek szabadon bocsátása. A lágerből csoportosan szabadultak a köztörvényesek, a tolvajok és banditák, de miránk semmi kedvezés nem vonatkozott. Egy ukrán fiatalaszszony megmondta nekem: - János, ne reménykedj kegyelemben! Sztálin életében a szovjetrendszer vélt vagy valós ellenségei nem szabadulhatnak ki a szögesdrótkerítés mögül.

Ez volt a rideg valóság. Egyes javíthatatlan optimisták még reménykedtek a hatalmon lévők józan döntésében, hiszen a szabad embertől jobb és becsületesebb munkát várhat az állam, mint a jogfosztott raboktól. Akkor még nem tudtuk, nem láttuk át a rendszer lényegét: - a bolsevista hatalom a Szovjetunió népgazdaságát a kényszermunkára ítélte milliók munkájára alapozta! Így maradtunk rabok, a szabadulás minden reménye nélkül,

hányódtunk lágerről lágerre, a birodalom különböző tájain.

A kényszermunka, a szörnyű életkörülmények között töltött, lassan múló hónapok és végtelennek tűnő évek során, amikor szinte abban sem voltam biztos, hogy megérem a másnapot, már nem gondoltam az egyre halmozódó keserves tapasztalataim naplószerű megörökítésére.

Aztán a Gondviselés kegyelméből túléltem a nélkülözéseket, a súlyos betegségeket, és megértem az ötvenes éveket, amikor már a tíz évre szóló büntetésem lassan, de biztosan a végéhez közeledett. Az akkor érvényben lévő sztálini rendelkezések értelmében a politikai elítéltek, ha letöltötték a rájuk kiszabott sokéves büntetést, nem kerülhettek Oroszország európai területeire, vagyis az Urai-hegységen belüli országrészre. Az örökös száműzés helyét mindenki számára Távol-Keleten jelölték ki, rendőri felügyelet mellett. Ez várt énám is. Tudtam, hogy soha Magyarországra nem térhetek vissza, de szabadulásom előtt újra felébredt bennem az a szándék, hogy a lágerekben töltött évek eseményeit megörökítem írásban. Természetesen oroszul írom meg, hisz ott a távoli Szibériában kinek a számára volna érthető vallomásaim lejegyzett szövege?

A jó Isten szándéka ismeretlen volt előttünk, sorsukba már-már beletörődött emberek előtt. És akkor megtörtént a csoda: 1953. március 5-én meghalt Sztálin, a diktátor, és ez lassú, de kedvező változások nyitánya volt sok millió ember számára - szerte a hatalmas szovjet birodalomban. Amikor a zsarnok 1953. március 9-ei temetése napján, a helyi idő szerint 15 órakor felhördültek a gyári szirénák a távoli Kazahsztán Ekibasztuz nevű sivatagi városában, valami sejtelmes borzongás futott át rajtam. Éreztem, hogy az alig pislákoló, a józan ésszel szinte fel sem fogható reménység hirtelen felizzott bennem.

- Hátha?... - villant fel bennem a gondolat, amit igyekeztem elfojtani, nehogy fájdalmat okozzon egy újabb csalódás.

1953. június 17-én este a láger politikai tisztje - számkra teljesen váratlanul - egyenként az irodájába idézte a külföldi állampolgárokat: magyarokat(27),

* E számunk szerkesztése 2003-ban fejeződött be, ezért már tudjuk, hogy Rózsás János Zala megye díszpolgára és a Magyar Művészeti Akadémia 2003. évi aranyérmese. Gratulálunk a kitüntetésekhez.

tem be. Később megszámloltam: összesen 167 magyar és 444 más nemzetiségű rabtársamról tettem név szerint említést naplómban, hosszabb-rövidebb feljegyzés formájában. Másokról is írok, akiknek a neve nem maradt meg az emlékezetemben, de sorsuk, a velük való találkozás fejlethetetlen volt, nyomott hagyott bennem. Minden dátum, földrajzi megnevezés, a szereplő személyek nevei a valóságosnak megfelelően szerepelnek benne, az események minden meseszövege, regényesítése nélkül.

Erről a nagy munkáról nem tudott más csak a szüleim, majd a feleségem, akik a naplót írás közben folyamatosan olvasták. Nagy veszedelem lett volna, ha az állambiztonsági szervek tudomást szereznek ezen őszinte és részletes, dokumentum értékű tanúbizonyság létezéséről.

Az volt az elképzelésem, hogy ha már nagyon öreg leszek, és naplóm a családomban senkinek a számára nem jelent veszedelmet, akkor beadom az Országos Széchényi Könyvtárba. Ott őrizzék meg a jövő nemzedékek számára. Talán egyszer majd felkelti a történészek érdeklődését, és esetleg forrásmunkaként felhasználják kutatásaik során. De a Gondviselésnek ebben is más volt a szándéka, mint ameddig emberi képzeletem terjedhetett.

* * *

1962 decemberében olvastam az *Ogonyok* nevű, moszkvai képes hetilapban, hogy a *Novij Mir* című folyóirat novemberi számában ismeretlen orosz szerzőtől megjelent egy kisregény, lágeri témában. Az írója Alekszander Szolzsenyicin, a munka címe: *Ivan Gyenyiszovics egy napja*.

Meglepődtem: hiszen ő az én barátom, akivel évekig együtt sinylódtunk Észak-Kazahsztánban, az ekibasztuzi speciális politikai börtönlágerben! A *Novij Mir* szerkesztőségén keresztül rövidesen megkaptam a címét. Felvettük a kapcsolatot, megindult a levelezés közöttünk. Baráti dedikációval megküldte lágeri kisregényét, és láttam, hogy annak eseményei abban a munkatáborban játszódnak, ahol éveket töltöttünk együtt, és ahonnan ő 1953 februárjában szabadult, én pedig júniusban.

Gondoltam egy nagyot: kihasználva a hrucsovi enyhülés korszakát, a sokat rejtegetett naplóm szövegére támaszkodva feldolgoztam rabságom egy fél esztendejét, irodalmi színvonalon. Az a fél esztendő rabságom legszörnyűbb korszaka volt, 1946/1947 fordulóján az észak-urali, Dolgaja falucskáról elnevezett erdőirtó lágerben. Az embertelen körülmények között majdnem elpusztultam. Az életemet egy *Duszja* nevű kórházi nővér

mentette meg. Hálából megörökítettem a jóságos nővér nevét, aki körülbelül édesanyámmal egyidős lehetett akkoriban, és ő volt az én második édesanyám. A kéziratból néhány jellegzetes jelenetet oroszra fordítva elküldtem Szolzsenyicinnek, és barátom egyetértett velem abban, hogy *Duszja nővér* címen emléket állítsak megmenőttemnek, bátorított a visszaemlékezés megírására.

Azonban amire én elkészültem a visszaemlékezés feldolgozásával, majd benyújtottam különböző kiadóknál, régen véget ért a hrucsovi korszak, és Brezsnyev főtítkári idejében újra sztálini szelek fújtak a Szovjetunióban és Moszkva fennhatósága alatt álló országokban. A kiadók visszautasították kéziratomat, és mind naplóm, mind pedig a kézirat újra rejtkehelyre került.

Múltak az évek, és Szolzsenyicin üldözött lett a saját hazájában. 1969-ben kizárták a Szovjet Írószövetségből, majd 1970-ben nem vehette át a Nobel-díjat. A szovjet állambiztonság üldözte, a szovjet sajtó hatalmas támadást zúdított e belső ellenzékére, köztük a közben világhírűvé vált íróra. Aztán amikor 1973-ban napvilágra került Szolzsenyicin hatalmas történelmi munkája, a *Gulag szigetcsoport*, 1974 februárjában kiutasították őt a Szovjetunióból.

* * *

Ekkor különös fordulat állt be az én életemben is. 1974 májusában engedélyt adtak Szolzsenyicin első feleségének, Natalija Resetovszkájának, hogy egy hónapot vendégségben töltsön Nagykanizsán, családunknál. Resetovszkaja férje életrajzán dolgozott, és tájékoztatást szeretett volna kapni tőlem Szolzsenyicin lágeri hétköznapjairól.

Resetovszkájával egy időben érkezett Budapestre a moszkvai APN Könyvkiadó két szerkesztője. Mindjárt a pályaudvaron bemutatkoztak, és másnapra találkozót kértek abban a szállodában, ahol szobát foglaltak maguknak. Baráti beszélgetés közben ajánlatot tettek, hogy szívesen megjelentetnék emlékirataimat, írjam meg a kiadójuk számára a kilenc éves lágeri élményeim történetét. Azon keresztül szeretnék választ kapni arra a jelenségre, hogyan jutottam el addig az érzelmi változásig, hogy mint volt ellenség, aki a fronton fegyverrel a kezemben estem fogságba, majd a későbbiekben elítélt rabként gyötrelmes életkörülmények közé kerültem, mindenek ellenére megszerettem az orosz irodalmat, kultúrát, az orosz embereket. Azt kérték: emlékirataimat oroszul vessem papírra, mert Resetovszkájához írott le-

veleim alapján úgy ítélik meg, hogy képes vagyok irodalmi szinten megírní lágeri hétköznapjaim történetét.

Hogy a moszkvai elvárásoknak megfelelően minél nagyobb igyekezettel és kedvvel írjam meg fogságom élményeit, komoly honoráriumról beszéltek. Többek között ígéretet tettek arra is, hogy kivisznek Moszkvába, és ott az Alkotók Házában dolgozhatnak, többféle kikapcsolódási, kulturálódási, kapcsolatteremtési lehetőség mellett. Arra is figyelmeztettek, hogy igyekezzem az írással, mert az APN Kiadó már megkötötte a szerződést az olasz *Rinascita Kiadóval* a könyvem kiadására, mert ott, azoknál jelenik majd meg először.

A Moszkvából érkezett szerkesztők bármilyen kecses ajánlatot is tettek mind anyagi, mind egyéb vonatkozásban, nem akartam sehogy sem kötélnek állni. Felvettem, hogy tőlem nem várhatnak valami derűs leírásokat, mert nekem soha sem volt jó dolgom a munkatáborokban. Az, hogy nem a zöldségraktár és a konyha körül settenkedtem, hanem a könyvtárszobában igyekeztem olvasnivalóhoz jutni - már amelyik lágerben erre lehetőség volt - az azt jelenti, hogy én egy külön ember voltam, aki még a lágerben is megőrizte a korábbi életéből hozott vonzalmát a betű iránt. Hiszen Szolzsenyicin és baráti köre is emiatt figyelt fel rám, és vett be társaságába, segített nívós olvasmányokhoz jutni, irodalmi ismereteimet tájékoztatásaikkal bővíteni. Azon kívül én azokat az orosz embereket szerettem meg, akikkel együtt gyötörödtem a szögesdrótkerítés mögött, akik esetenként jó szívvel segítettek inségemen, elnézték gyatra eredményeimet a munkanorma teljesítésében.

Közöltem az APN Kiadó munkatársaival, hogy ha néhan mégis megírom az emlékirataimat, csak magyarul vagyok hajlandó erre. Azt kérték, hogy amíg Resztovszkaja nálunk vendégeskedik, mondjam oroszul magnószalagra a kilenc év történetének vázlatát, hogy lásák, mire számíthatnak. Fogságom első öt esztendejének történetét mondtam szalagra részletekben, erre futotta a Resztovszkaja által itt töltött időből. A vázlatnak közösen a „*Gorkaja molodoszty*”, vagyis a *Keserű ifjúság* címet adtuk. Az orosz nyelvben a „keserű” jelzőnek árnyaltabb a jelentése, nem csupán íz megjelölésére szolgál, hanem a balsors jelzője is.

A szerkesztők visszautaztak Moszkvába, majd a látogatás után Resztovszkaja magával vitte az elkészült magnószalagokat, valamint a *Duszja nővér* című munkám magyar nyelvű, kész kéziratát.

Nem siettem az emlékirataim irodalmi feldolgozásával, pedig titokban ott volt a háttérben az 1953-1955 között papírra vetett naplóm, ami megkönnyíthette az emlékek felelevenítését, a szövegszerkesztést, mondani-alom nyelvezetének csiszolását.

Buzdításképpen a magyar *illetékesek* is szorgalmazták az emlékirat elkészítését. A tudomásomra hozták: Moszkva az én könyvemmel óhajta megcáfolni mindazt (a több évtizedes szörnyűséges terrorizmat!), amit Szolzsenyicin a *Gulag szigetcsoport* című tanulmányában írt. Azt akarták az én „könyved hangvételű” visszaemlékezéseimmel bizonyítani, hogy nem lehettek a szovjet kényszermunkatáborokban olyan szörnyűek a körülmények, ha egy magyar ott átlagon felüli ismeretekre tehetett szert, és megszerette az orosz irodalom kiváló alkotásait, és azokon keresztül az orosz nép lelkivilágát, emberi értékeit. Sehogy sem értették, nem akarták megérteni érveimet, mindenáron valami nem létező, kedvező képet akartak velem hitelesíttetni.

Mivel nyomás alatt voltam, nem volt ellenszegülés: több mint két év alatt elkészült a közel 1000 oldalas kézirat, és a buzgó magyar közvetítők Moszkvába továbbították. Aztán 1977 elején egyszer csak jött a vélemény: „de hát ez még borzasztóbb, mint amit Szolzsenyicin írt!”

Nem értettem az összehasonlítást a világhírű Nobel-díjas író és közöttem. Szolzsenyicin a *Gulag szigetcsoport* című, hatalmas munkájával (melynek összeállításában, a tényanyagnak titkos levéltári kigyűjtésével történészek egész csoportja dolgozott a keze alá) rendkívül komoly és leleplező kritikát gyakorolt a szovjet birodalom vezetőinek módszereivel szemben, és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Nyugatnak végre kinyílt a szeme a szovjet valóságra, mind ezek után hogyan lehet az én egyszemélyes visszaemlékezésemet a barátom világszóoló művéhez hasonlítani? Erre a választ később az orosz fővárosban kaptam meg.

* * *

A magyar Művelődésügyi Minisztérium jóvoltából, és a Moszkvai Magyar Kulturális Központ pártfogásával 1993 májusában nyolc napot töltöttem Moszkvában. A fővárosi irodalmi körök sajtókonferenciát szerveztek a számomra, aztán a kulturális központban rendezett irodalmi esten részleteket olvastak fel munkáimból, sőt a volt szovjet gulágosok *Vozvrascenyije szervezete* által tartott rabkongresszuson is részt vettem, ahol az egyik napirendi pont előadója voltam.

Az emlékirataimat mind a magyarul tudó, mind az orosz fordítás szövegét elolvasó moszkvai irodalmárok, szerkesztők nagyon kedvezően fogadták. Ennek következtében az orosz kiadókkal egyeztetve tervezték az emlékirataim orosz nyelvű megjelenítését. Már megkötötték a szerződést a Tyimirjavez Mezőgazdasági Akadémia Könyvkiadójával, először a *Duszja nővér*, majd utána a *Keserű ifjúság* kiadására. A moszkvai újságokban megjelent az előjegyzési lehetőségről szóló hirdetés is. Sajnos a könyv megjelenítésére nem került sor, mert éppen azon a nyáron szenvedte el a rubel a legnagyobb értékvesztését, pénzügyi zavarok keletkeztek, no meg papírkiutalást sem kapott a megjelenítésre vállalkozó könyvkiadó.

(A moszkvai találkozók során magyarázták meg orosz irodalmár barátaim a fentebb idézett kijelentés értelmét, amit annakidején a kéziratommal kapcsolatban nekem mondtak az illetékes elvtársak: „Ez még borzasztóbb, mint amit Szolzsenyicin írt!”

Szolzenyicin hatalmas műve átfogja 1918 és 1956 között a sztálini tisztogatás hullámainak leírását, sok ezernyi kivégzetről, milliányi letartóztatottról esik szó a számok tükrében. Borzasztó tényekre derül fény, az iszonyú számok rettenetesekek. Azonban az én leírásom ember közelebb: egy kis névtelen emberke hányattatásait jeleníti meg, akiből egy időben sokmilliónyi gyötrődött a birodalom számtalan lágerében. Ha a lágeri hétköznapi meg-megújuló szenvedéseiben elvesztem volna, talán még a szomszédom sem veszi észre pusztulásomat. Az talán meglepő, de elgondolkodtató tény: az olvasóhoz érzelmi-leg közelebb áll a névtelen, de a hétköznapi meg-megújuló gyötrelmeiben vergődő, konkrét arccal, személyiséggel bíró rab kiszolgáltatott, esendő sorsának megjelenítése, mint az ijesztően nagy, szinte felfoghatatlan számokban kifejezett bolsevista terror tobzódása, a letartóztatást hullámok egymást követő sorozatában.

Aztán miért éppen az olasz kommunista kiadó, a Rina Scita adta volna ki az emlékirataimat, ha azt Moszkva kívánságának megfelelően megírom?

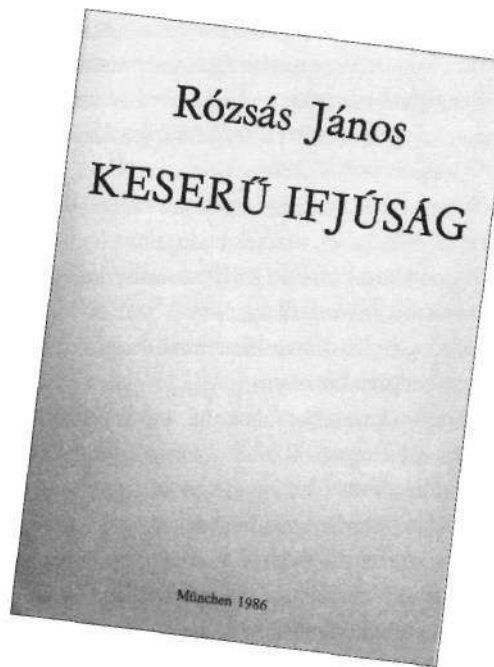
Mert egyrészt a Gulag szigetcsoport csak a nyugati olvasókhoz jutott el, előttük kellett volna „Szolzsenyicin barátjának” bebizonyítani, hogy valójában nem is volt olyan rossz a szovjet munkatáborokban. Ha tényleg megírom azt a rózsaszínű hazugságot - jól tudták a politikai kiadó szerkesztői - írástomat a szovjet olvasóközönség, a sztálini önkény megszenvedői számára nem lehetett volna

kiadni. Emlékirataim teljesen hiteltelének lettek volna, megvetették volna az írást a szerzőjével együtt! - világosítottak fel engem az orosz irodalmár barátaim.)

Mivel sehogy sem felelt meg munkám a vele szemben támasztott elvárásoknak, a moszkvai APN Kiadó mélyen hallgatott. Bizonytalan csend követte a kezdeti nekibuzdulást, az ígéretések sorozatát. Közben ismerőseimnek, barátaimnak odaadtam elolvasni a most már hivatalos kéziratot, és mint ilyenkor lenni szokott, megkezdte a tőlem független sorsát, hiszen ahogy mondják: a könyveknek megvan a sorsa.

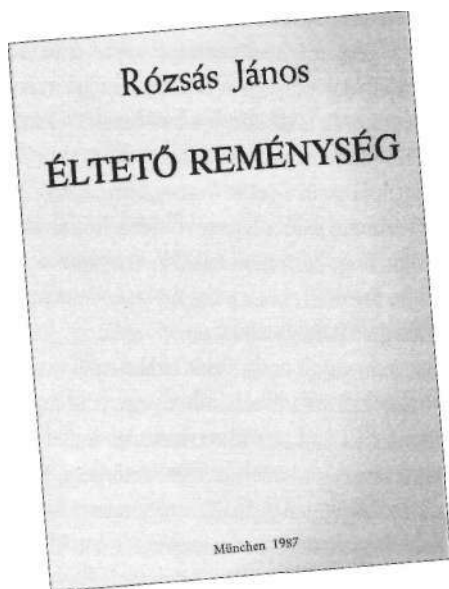
1983 februárjában a Szabad Európa Rádió adásából értesültem, hogy kéziratom felbukkant nyugaton. Őszinte félelem fogott el, hogy most mi lesz, de már az eseményeket nem befolyásolhattam.

A nyugati magyar emigráns körökben a kézirat fogadtatása kedvező volt. Borbándi Gyula, a Münchenben megjelenő Új Látóhatár főszerkesztője terjedelmes és elismerő recenziót közölt le folyóiratának 1982/3-4. számában. Majd utána vállalta emlékirataim könyv alakban való megjelenítését. Ez meg is történt a következő években. Münchenben magyar nyelven 1986-ban megjelent az első rész *Keserű ifjúság* cím alatt. (Borbándi Gyula szerette volna megváltoztatni a címet, de én ra-

gaszkodtam hozzá: így került Moszkvába, és ha a megszerkesztett változat más címet kap, esetleg azt mondhatják, hogy ez egy illegális változat, szovjetellenes szamizdat!) A második kötet, a folytatás 1987-ben azonban már *Éltető reménység* címen került ki a müncheni

Tóbiás Áron újságíró-szerkesztő gondozta a szöveget, és kívánságomra a két kötet egységesen *Keserű ifjúság* cím alatt látott napvilágot Budapesten, 1989. de-

nyomdából. Borbándi Gyula (megkérdezésem nélkül) mégis csak változtatott az eredeti címen!

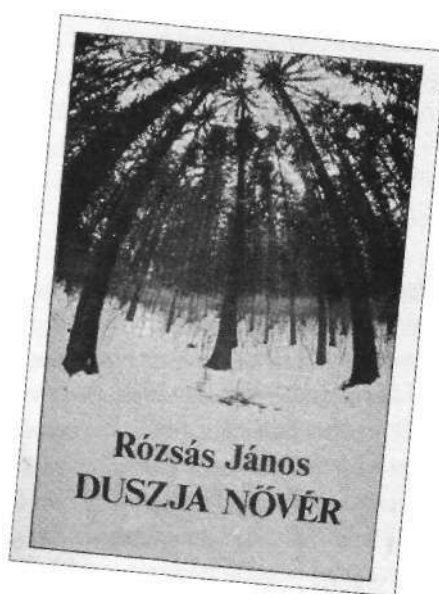
Idehaza az *illetékes elvtársaktól* nem kaptam dicséretet az első kötet 1986-ban megjelent müncheni kiadása miatt, de mivel akkor már benne voltunk a gorbacsovi enyhülés időszakában, tűrhető rosszallás, szemrehányás árán megúsztam a dolgot. A második kötet 1987-es kiadása után már nem szólt senki, és az új kötet cím se okozott problémát.

A nyolcvanas évek végén gyorsan változtak a körülmények, más szelek kezdtek fújdogni a honi tájakon is. Megtörtént az, amiben korábban nem reménykedhettem volna: 1989-ben Budapesten a Szabad Tér Kiadó igazgatója, Koltay Gábor elhatározta, hogy új szerkesztésben kiadja emlékirataimat.

Az volt a kívánságom, hogy ha már az emlékirataim Münchenben anyagi okokból némiképpen megrövidítve kerültek kiadásra, idehaza a teljes szövege jusson el az olvasókhoz, természetesen az indokolt, szükséges és minimális szerkesztői módosításokkal. Sajnos nem egészen így történt. Némely részek az eredeti kéziratból ugyan bekerültek az újabb változatba, de teljesen indokolatlanul sok értékes epizód, részlet itt is kimaradt.

cember elsején. Az akkori körülmények között még lehetséges volt a 40 ezres példányszámú kiadás, és alig fél év alatt mind elfogyott a könyvesboltok polcairól.

1993-ban - miként a fentiekben már leírtam - majdnem megvalósult írásaim orosz kiadása. Ebben az esetben a *Duszja nővér* című könyvem előbb jelent volna meg oroszul, mint magyarul. A nagykanizsai lokálpatrióták erre

összefogtak, és helyi vállalatok, vállalkozók adományaikkal támogatták a kiadást, hogy feltétlenül magyarul jelenjen meg először. Czupi Gyula, a nagykanizsai Városi Könyvtár munkatársa vállalta a kiadás megvalósítását. Ennek eredményeképpen a *Duszja nővér* 1995 októberében szerény külsővel, 1500 példányban megjelent a Kanizsai Nyomda Kft kivitelezésében, kedvezményes nyomdai árkalkulációval. Ez a kötet is néhány hónap alatt olvasókra talált, főként Nagykanizsán és környékén, de egyes példányai eljutottak az ország távolabbi részébe is.

A közben eltelt évek során az olvasók mind többen kezdték keresni a *Keserű ifjúság* című visszaemlékezéseimet a maguk és gyermekeik számára. Dr. Püski Sándor kiadó, aki a Münchenben megjelent köteteim lelkes terjesztője volt még annakidején az Egyesült Államokban, látva a nagy érdeklődést, fontolgatta a könyv újabb, harmadik kiadását. Ezen elképzelés megvalósítását nagyban elősegítette, hogy a kanadai Calgaryban tevékenykedő Magyar Harcosok Bajtársi Szövetsége - Magas István elnök úr hathatós pártfogásával - egy jelentős összeggel járult hozzá a megjelentetéshez. Így sikerült 1999 márciusában rendkívül reprezentatív külsővel, egészvászron kötésben, lágeri vonatkozású rajzaim közreadásával megjelen-

tetni 3000 példányban, immár harmadik kiadásban ezt a könyvet.

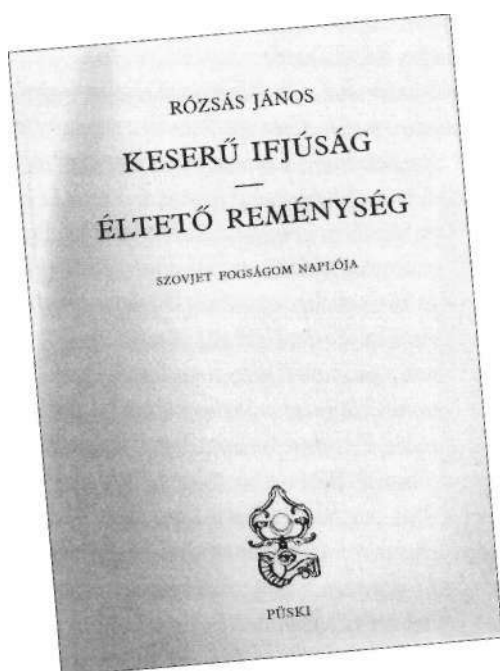
Sajnos a Püski Kiadó sem vette tekintetbe azt a kívánságomat, hogy az irodalmi igényű feldolgozás teljes szövege kerüljön kiadásra, ragaszkodott a rövidebb müncheni kiadás szövegéhez, és csak az értelemzavaró hiányosságok kiküszöbölésére emelhettem bele egyes részeket az eredeti kéziratból. Így lett ez egy harmadik változat, ismét csak a teljesség igénye nélkül. Talán soha meg sem érem emlékirataim csonkítatlan kiadását.

* * *

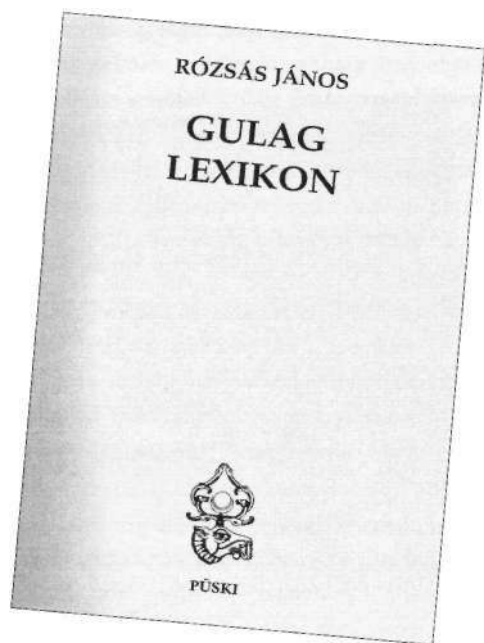
Az 1961. októberi XXII. szovjet pártkongresszus után, amikor Hruscsov az egész szovjet néptől bocsánatot kért a sztálini önkényuralom idejében lezajlott tisztogatásokért, a koncepciók perekért, lehetőség nyílt arra, hogy volt magyar rabtársaimmal együtt a Moszkvába írott folyamodványunkkal kérvényezhettük a rehabilitációs eljárást. A megküldött igazolások szerint a háborús időkben velünk szemben megfogalmazott vádiratot és ítéletet - az újbóli felülvizsgálat után - a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma visszavonta, ügyünket bűncselekmény hiányában megszüntette.

Ezen igazolások szövegezéséből döbbenetes összefüggésekre derült fény a szovjet bíróságok törvénykezési módszereivel kapcsolatban. Amit mi, volt rabok, már elítélésünk során - a második világháború vérvizatarában - tudtunk: leleplező volt annak a hivatalos elismerése, hogy a szovjet katonai bíróságok futószalagon ítétek el ártatlan magyar állampolgárokat, a háború alatt és évekkel utána - szovjetellenes bűncselekményekért, fasiszta háborús bűnökkel vádolva.

1989-ben már kezdtek Magyarországon enyhébb szelek fújdogálni, érződött a kommunizmus alkonya. A saját emlékirataimban megörökített sorsok, valamint a Moszkvából folyamatosan érkező, hozzám került dokumentumok ismeretében felmerült bennem a gondolat: időszerű és indokolt lenne a saját emlékeim, tapasztalataim lejegyzésén kívül az utókor számára összegyűjteni, megörökíteni minél több magyar állampolgár (magyar, sváb, cigány, zsidó, szlovák stb.) sorsát. Elhatároztam, hogy az egyes emberi tragédiák összefoglalóját igyekszem adni röviden, lexikonszerűen - ABC sorrendbe szedve a neveket és

sorsokat. Aztán az egyes ügyekben hozzáférhető dokumentumok másolataival hitelesítve összeállítom - a magyarokra vonatkozó *Gulag lexikont!*

Az elhatározást tett követte. A kutatómunka rengeteg levelezéssel, és több mint tíz éven keresztül végzett aprólékos munkával járt. Maguk a volt sorstársak, a bajtársaim, valamint a kivégzett vagy meghalt sorstársak családtagjai megértették törekvésem célját. Készségesen nyilatkoztak, sőt segítettek újabb személyek, sorsok felkutatásában. E nélkül nem tudtam volna alulról jövő kezdeményezésként, a levéltári kutatás lehetőségétől elzárva, körülbelül több mint 4000 személyről több-kevesebb információt, adatot gyűjteni, és több mint kétezer dokumentumot mellékelni a kéziratához.

A kutatómunkám, a több mint nyolcezer levélváltás során felgyülemlett hatalmas dokumentációs anyagot - az akkori készültségi fokon - először 1994 júniusában adtam be az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárába, a későbbi korok történészei számára történő biztonságos megőrzésre. Majd 1998-ban újabb tetemes iratmennyiséggel bővíttem a nevem alatt megnyitott fond anyagát.

1999-ben a lexikon esetében ugyancsak a budapesti Püski Kiadó vállalta a készre szerkesztett anyag könyv alakban történő megjelenítését. Mivel a kéziratról, a lexikon létezéséről mind az érdekeltek, mind az érdeklő-

dők tudomást szereztek, nagy érdeklődéssel várták annak megjelenését. A tervek szerint 1999 októberében kellett volna napvilágot látni a *Gulag lexikonnak*, de a megjelenítés ellenzői a háttérből fenyegetően léptek fel. De aztán mégis csak elhárult az akadály a kiadás útjából, és 2000 márciusának első napjaiban végre a könyvesboltba került az első 2000 példány. Az ünnepélyes bemutatására Budapesten a Magyarok Házában került sor. Dr. Kövér László miniszter vállalta a könyv bemutatását a nagy számban összegyűlt olvasóközönség előtt. A lexikon első kiadása alig két hét alatt elfogyott, és azonnali 3000 példányos utánnyomás követte, hogy a lexikon az érdeklődő olvasóknak folyamatosan rendelkezésére álljon.

Nagyon sok olvasói levelet kapok, melyeknek alapján ismét újabb sorsok bukkantak fel, illetve az eddig ismertett személyeknél újabb adatok kerültek napvilágra, több esetben a téves vagy hézagos információkból származó megszővegezést helyesbíthettem. Amennyiben a *Gulag lexikon* újabb kiadására a közeljövőben sor kerül, már bővebb anyag kerül az érdeklődő olvasók kezébe, és további személyek sorsát sikerül megörökíteni az utókor számára ebben a formában is. Sikerült megvalósítani, hogy több ezer volt rabtársam esetében nem csak a levéltárak mélyén lapuló hivatalos iratok őrzik az egyes emberek - a kirkatlapoknak megfelelően nem a valóságnak megfelelően dokumentált - tragédiáját.

Az emlékirataimmal, a kutatómunkám alapján összeállított lexikkal meglehetősen ismertté vált a nevem az érdeklődő olvasóközönség, valamint a kort megszenvedett emberek körében. Meghívásokat kaptam és kapok az ország minden részébe, városokba, falvakba egyaránt, hogy az átélt eseményekről előadást tartsak a hallgatóság előtt. Általános és középiskolák, egyetemek hívtak meg rendhagyó történelemóra, időszerű beszélgetés tartására.

Előadásom címe, mellyel kilépek a hallgatóság elé: *Magyarok a szovjet kényszermunkatáborokban*. Három fejezetre tagozódik: 1. Kényszermunkatáborok kialakulása a Szovjetunióban, 2. Háborús bűnösökként elítélt magyarok viszontagságai, pusztulása a Gulag táborokban, 3. A hírneműnek hazatért, volt magyar rabok sorsa az elmúlt évtizedekben.

Ezt a részletes előadást a nagykanizsai Szabadi Tibor lefordította eszperantó nyelvre, és Papp Tibor szerkesztésében 1997-ben megjelent könyv formájában Debrecenben. 127 ország eszperantistáihoz jutott el, komoly feltű-

nést keltve. Az eszperantó nyelvnek köszönhetően van már belőle japán, holland, cseh, svéd és albán fordítás, folyóiratokban publikálva.

Sajnos a küldetéstudatból végzett, több évtizedes kitartható tevékenységem kiváltotta egyes köröknek és személyiségeknek a nemtetszését, irigységét és féltékenységét. Mindez engesztelhetetlen gyűlöletet lobbantott fel velem szemben, holott én az írásban és szóban, nyilvánosan elhangzott rágalmakra soha nem válaszoltam. Tudomásul vettem: aki kilép a maga igazával, meggyőződéssel a nyilvánosság elé, annak számolni kell azzal,

hogy nem mindenki ért vele egyet, sőt ellenszenvet vált ki egyesekben. De egy fejlemény már túllépett minden határt, és így munkásságom ismertetése során - a teljesség kedvéért - szót kell ejteni róla, nevek és közelebbi azonosító adatok nélkül.

Egy gyűlölettől elvakult személy 2000 augusztusában csalárd módon, hazug érvekkel megkönyékezett tizennyolc volt gulágos sorstársat, azt állítva, miszerint a lexikon összeállításával „megsértettem a személyiségi jogait”. A tájékozatlan sorstársak aláírásának megszerzésével (ő maga a háttérben meghúzódva) pert indított, kártérítési keresetet nyújtott be a Püski Kiadó, mint I. rendű alperes, és ellenem, mint II. rendű alperes ellen. A megtévesztett emberek nevében azt kezdeményezte a bíróságon keresztül, hogy tiltsák be a *Gulag lexikon* terjesztését, fejéknél mindegyiküknek fizessünk 100-100 ezer forint nem vagyoni kártérítést. Még az első bírósági tárgyalás előtt öt sorstárs visszalépett a keresettől, mivel egyrészt rájöttek arra, hogy őket rászedték, másrészt megértették, hogy mi, az alperesek nem lehetünk pervesztesek, a beterveztett írásos bizonyítékok alapján. Sajnos a további tizenhárom „felpe-

res” tájékozatlanságból vagy téves meggyőződésből fenntartotta peres igényét.

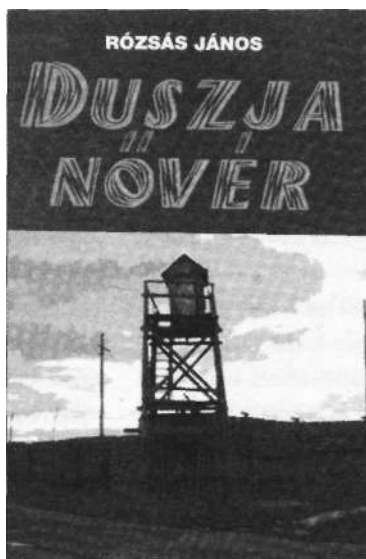
A Gulag kényszermunkatáborait megjárta sorstársak zöme - miután megtudta e gyalázatos per részleteit, és azt, hogy voltaképpen milyen erők húzódnak meg a háttérben - határozottan követelte a „felperesek” visszalépését, a pert indító felbujtó intézkedésével. Ez végre 2001 júniusában megtörtént. A bíróság a felperesek keresetének hivatalos visszavonása után leállította az eljárást az okatlanul, jogtalanul megvádolt alperesekkel szemben.

Ily módon - a néhány sorba sűrített lényeg alapján - szomorúan kell megállapítani, hogy a történelmi igazság feltárása bizonyos körök számára még ma is - a rendszerváltozást követő években - nem kívánatos tevékenység. Sajnos a túlélők, a hiteles tanúk napjai megvannak számlálva, ezért bűnös törekvés az, hogy az ellenérdekeltek szándékosan igyekeznek az időt arra fecsérelni, hogy a törvényesség

védelmét színlelve, késleltessék a feltáró, kutatómunkát.

A háttérben meghúzódók gátló, negatív törekvése is azt bizonyítja, hogy mindaz valós és igaz, ami a kor tanúinak vallomásából feltárul a szovjet bolszevizmus korszakáról, a hazai kommunista uralom árnyoldalairól.

A *Keserű ifjúság* című visszaemlékezéseim harmadik kiadásának 1999-ben történt megjelenése alkalmával az olvasók részéről igény merült fel, hogy a *Duszja nővér* című munkámból is esedékes lenne egy újabb kiadás, de most már országos terjesztésre. Több országos szervezettől ígérek támogatást, több kiadó is foglalkozott a kiadás gondolatával, de minden terv sorra meghiúsult. Végre egy nagykanizsai kiadó valóban felkarolta az ügyet. A Magyar és Társa Kft. Canissa Kiadó cége 2001 decemberében 2000 példányban kiadta a könyvet, rangosabb külsővel, Gábrriel Béla grafikus, volt

Gulág rab által a kéziratához készített illusztrációival. A könyv bemutatására ez esetben is a budapesti Magyarok Házában került sor, 2001. december 10-én, dr. Szakály Sándor történész, a Duna Televízió alelnöke méltatásával.

A *Duszja nővér* című könyvem témája felkeltette Szalkai Zoltán tv-riporternek az érdeklődését, aki a világot járja a MI Televízió „Natura” Szerkesztőségének megbízásából, és érdekes helyszíni riportokat készít egzotikus tájakon. Elhatározta, hogy az Észak-Uraiban felkeresi azokat a vidékeket, ahol én 1946/1949-ben raboskodtam. Az elhatározást tett követte, és a fiatal riporter 2000. augusztus-szeptember hónapokban Szolikamszk város környékén kereste a lágerek nyomait, emlékirataim alapján. Ebből született egy riportfilm: „*Gyalogosan Gulágföldön*”. Döbbenetes volt filmen viszontlátni azt a tájat, ahol 20 éves koromban majdnem elpusztultam a szörnyű embertelen körülmények között.

2002. májusában újabb meglepetés ért: a Duna Televízió irodalmi szerkesztősége megszervezett velem egy utazást Ukrajnába, azokba a városokba, ahol rabságom első éveit, 1945-1946-ban börtönben, munkatáborokban töltöttem, mielőtt messze északra deportáltak volna. A velem kapcsolatban eredetileg tervezett riportfilmet így érdekes helyszíni felvételekkel, jelenetekkel színesítették. Így jutottam el Odesszába, majd Nyikolajevbe és Herszonba. Nagy élmény volt számomra az ifjúkori emlékeim helyszíneit felkeresni, 56-57 év után feleleveníteni a múlt eseményeit, a rabság első gyötrelmes esztendeit. R. Takács Olga irodalmi szerkesztő és Rudas Gábor szerkesztő-operatőr társaságában jártam be az emlékhelyeket. Soha, álomban nem reméltem, hogy valaha még egyszer azokba - az időközben persze alaposan megváltozott, nagyvárossá fejlődött - ukrán városokba eljussak. A velem készült riportfilmet a Duna Televízió 2002. május 14-én vetítette a *Talentum-sorozat* adásában.

* * *

A következő tervem az, hogy - ha a jó Isten még erőt, egészséget ad - megírom a levante intézmény történetét „*Leventesors*” cím alatt, 1921-től egészen az 1944-1945-ös tragédiáig.

Az utókor számára világossá kell tenni, hogy a Trianoni Békediktátum az 1920-as évek elején az akkori magyar kormányt miképpen kényszerítette katonai téren a minimális önvédelem törvénybe iktatására. Miért került sor az 1921-es véderőtörvényben a levante-intézmény megszervezésének szükségszerűségére, a magyar ifjúságnak katonai előképzésben való részesítésére. Hogyan történhetett az, hogy 1944. őszén, a Szálasi-féle hatalomátvétel után a fiatalokú leven-

téket kalandor módon a háború poklába taszították, katonai szolgálatra mozgósították, teljesen értelmetlenül odadobva prédának a szovjet frontra, vagy kiszállítva németországi kiképző táborokba. A második világháború végén és az azt követő években a szovjet bírósági szervek úgy ítélték az ártatlan fiúk felett, mintha fasiszta ideológián nevelkedett, szovjet ellenes partizánnak kiképzett csöcselék lettek volna. És ez a felfogás a baloldali felfogású emberekben, az általuk félrevelt nemzedékekben még mindig cáfolhatatlannak tűnik. Hát, ezt a tévhitet kellene eloszlatni, amíg élünk mi, az ebben érintett és hiteles tanúk.

Ez azonban a távoli jövő terve. Egyelőre a *Gulag lexikon* további szerkesztésével foglalkozom, hiszen ezt a roppant munkát csak abbahagyni lehetne, de befejezni soha. Elénk levelezést folytatok az érintettekkel, illetve az eltűnt szeretteiket kereső hozzátartozókkal. Folyamodványokat írok a nevekben Moszkvába, rehabilitációs igazolás megszerzése, az eltűntek felkutatása érdekében. Ha több kiadást talán nem is érhet meg ez a munka, de az összegyűjtött anyag az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában megvárja kutatóját a jövő történészei között.

Sajnos, nagyon elszaladtak az évek, és a viszonylag elfogadhatóbb körülmények, a demokrácia korszaka vagy látszata számomra későn köszöntött be ahhoz, hogy egyéb, általam eltervezett munkákat is tető alá hozzak, és valószínű magammal viszem a sírba azokat a témákat, melyeket talán csak én írhatnék meg. Ezek között van például „*A vészterhes 1944-es esztendő*” egy akkori fiatal szemével, alulnézetből. Nem volna hátrány, ha az „*Antibolsevista ifjúsági Tábor*” története is napvilágra kerülne. Aztán „*Szolzenyicin magyar szemmel*”. Végül „*Másodrendű állampolgárok 1953-1989*”, ami arról szólna, mit kellett átélni a volt szovjet raboknak a saját hazájukban, a hazatérésük után.

Meg kell említenem, hogy egyetlen munkámhoz soha, semmilyen támogatást nem kaptam hivatalos részről. Minden kutatást alulról jövő kezdeményezésként, a saját költségre végeztem el eddigi tevékenységem során. Magánszemélyek nyújtottak alkalmi segítséget adományok formájában. A még megírandó munkáimhoz már végképpen nem tudom előteremteni a szükséges költségeket. A fenti témákhoz nyúlni levéltári kutatások, adatok nélkül pedig felelőtlenség volna részemről. Így inkább valóban fedje a feledés homálya mindegyiket. Feljegyzéseim, vázlataim, az eddig összegyűjtött dokumentációk pedig menjenek veszendőbe. Hiába az összekötő habarcs, ha a téglára nem futja a falak felhúzásánál.

Kardos Ferenc

Cigány történetek

Beás dalok, beás mesék

Bogán János, a pécsi Gandhi Gimnázium igazgatója, létrehozója és első igazgatója volt. A fiatalon, balesetben elhunyt pedagógus nevét ma a kanizsai romák közösségi háza viseli. Bogdán János kanizsai látogatásai alkalmával mindig szóba került a beás cigányság nyelvének és hagyományos értékeinek oktatása. Az anyanyelv és az „anyakultúra” az ő felfogásában (és a miénkben is) azt jelenti, hogy a benne élők nem otthontalanok, hogy a benne és vele élők átélhetik a folytonosság élményét. Átélhetik azt, hogy amikor Bari Károly verset, Orsós Jakab írást olvasnak fél vagy egy beás mesét mesélnek gyermekeiknek, részükké, energiaforrásukká válik a múlt. Erre a kulturális energiára pedig nagyon nagy szüksége van a hazai cigányságnak.

Nem véletlen, hogy a Bogdán János megálmodta intézmény, a Gandhi Gimnázium élére állt a nyelv- és kultúraápolásnak. A pécsi iskolában a hosszú évek során műhelymunka alakult ki, mely a cigány gyermekek oktatását a magyarországi cigány, magyar és beás (román) nyelvű cigány népköltészet segítségével képzelte el. A „Gandhi Műhely” elkezdte a cigány kultúra kutatását, a szöveges cigány néphagyomány gyűjtését, rendszerezését, megjelenését, tanítását, majd minden évben megjelent egy-két vékonyka, de tartalmas kötet. A gyűjtések elsősorban baranyai, somogyi és zalai cigány közösségek emlékezetéből merített, nem véletlenül, hiszen innen, ezekből a megyékből sok gyermek járt Pécsre.

Míndezek egy új mesekötet - Kalányos Terézia szép kivitelű, Hornung Izabella népköltészeti ihletésű, izgalmas, színes grafikáival illusztrált kötete, a *Nauă Korbj - A Kilenc holló* (Pécs: Gandhi Gimnázium 2002.) - kapcsán jutottak eszembe. Ezt a kapcsolatot a szerző maga is megfogalmazza bevezetőjében „Ezzel a mesegyűjteménnyel szeretnék hozzájárulni ahhoz a sorozathoz, melynek kötetei a Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium gondozásában jelentek meg.”

A majd száz oldalnyi egyszerű tipográfiájú, jól olvasható kötet tizenkét beás cigány mesét tartalmaz, köztük sok közismerttet (például a „Terítés asztal” című mese), előbb beás, majd magyar nyelven. A kötet végéről tájékozódhatunk, hogy milyen forrásból merített a szerző. Adatközlői Baranya, Somogy és Zala megyéből - köz-

tük egyet Nagykanizsáról - valók. A 2001-ben Nagykanizsán gyűjtött mesét az a Balogh Erzsébet meséli, aki 1998-ban Szekszárdon a beás asszonyok életéről szóló gyűjtésével maga is kitűnt, és aki a beás hagyományok jó ismerője.

De maga Kalányos Terézia, aki a beás nyelvet tanító pedagógus is jó ismerője saját népe hagyományainak. Nem véletlen sem a címválasztás, sem a kötetben szereplő mesék száma. A 9-es, 12-es a magyar mesékből is ismert szerencseszámok, a holló pedig az egyik sorsjól állata a cigány mesevilágnak. Egyszerű, szép kivitelű, jól olvasható könyvében kiváló érzékkel fordítja magyarra a meséket. A fordítás azonban nem mechanikus műfordítás, nem a cigány mese tartalmának megfelelő magyar mesét olvashatunk kötetében, hanem magyar nyelvű cigány mesét. A fordítás megőrzi a cigány mese töredékességét, humorát, végtelen egyszerűségét, összeállítási sajátosságait - néhol a magyar mesei stílushoz archaizálva. A hazai cigányság magyar nyelvéhez közelítő nyelvet használ, így megmarad a beás cigány mese zamata jó része a magyar változatban is. Ez a cigányos fordítás a Gandhi-iskola egyik stílusjegye.

De van egy másik stílusjegy is, mely mintaszerű Kalányos Terézia kötetében: a beás nyelv „kérlélhetetlen” és következetes átírása. A beás nyelv a román nyelv egyik archaizált köznyelvi változata s így a román írásmóddal legjobban leírható. Azonban a magyarországi beás cigány gyermekek a magyar írásmóddal tanulnak meg írni, számukra olvashatatlan volna a román írásmódú szöveg. Ezért a Gandhi Gimnáziumban - s nyomán a mai beás nyelvű irodalomban általában - egy egyszerűsített írásmód alakult ki, mely csak a magyar írásjelekkel valóban kifejezhetetlen hangokat jelöli külön. Nemcsak népköltészeti szövegeket közlő kiadványok, hanem beás nyelvkönyvek, szótárak is ezt az irányzatot követik.

Az egyszerűsített átírást a „gandhis” kiadványokban elsőként Kovalcsik Katalin zenekutató alkalmazta, de kötetei - bárhol is jelennek meg - mindig tartalmazzák a szöveget a pontos román nyelvi írásmóddal is, így az ő kötetében összehasonlítható az eredeti kiejtést jobban visszaadó román nyelvű és az olvasást-megértést megkönnyítő egyszerűsített átírás. Az MTA Zenetudományi Intézetének kutatója ugyanabból a nyelvi forrásból merít, mint később Kalányos Terézia; a zalai, somogyi, baranyai beás hagyományból. Talán nem tanulság nélküli két Kovalcsik kötetet is bemutatni, mint Kalányos Terézia munkájának előzményeit.

Kovalcsik Katalin gyűjtéseiből két kötetes iskolai énekeskönyvet készített (A Florilyé da primavara (Tavaszi virágok) I. Beás cigány iskolai énekeskönyv. 2. bővített kiadás.- Pécs: Gandhi Középiszkola - Fii cu noi, 1994. A Florilyé da primavara (Tavaszi virágok) I. Beás cigány iskolai énekeskönyv. II. - Pécs: Gandhi Középiszkola-Fii cu noi, 1996.). A kassetta melléklettel kiadott daloskönyvekben a kották és az eredeti beás dalszövegek után a szövegek magyar fordítása is megtalálható. A dalszövegek nem csak beás, hanem román írásmóddal is olvashatók, így a daloskönyveket a román gyerekek is haszonnal forgathatják s így láthatóvá válik a beás és a román nyelv nyelvtani, írásképi különbözősége is. Illusztrációként a gyűjtés helyszínén, többnyire az adatközlőről készült fotók láthatók. Az első kötet első kiadása 1991-ben jelent meg, majd 1994-ben újra megjelent az I. kötet és 1996-ban követte a második. Mindkét kötet előszavában értékes összefoglalót olvashatunk - az egyes dalok kapcsán - a beás népköltészetéről. Nagykanizsa környékét a Fracilor együttes képviseli, a

szepetneki Kalányos József, Kalányos Szilvia, a zalakomári Ignác János (közismert nevén „Bodó), tőlük 1993-ban gyűjtött Kovalcsik Katalin. Zalából még Horváth Máriától és Orsós Józsefné Bogdán Erzsébettől (Pacsattüttös) és Bogdán Tibortól (Rezi) közöl dalokat a második kötetben. A szerző rövid, tömör zenetörténeti és néprajzi háttér tanulmánnyal vezet be olvasóit a beás népzene ismeretében és tudományos apparátusa jelzi, hogy szakember a kutató.

Kalányos Terézia meséskönyve és Kovalcsik Katalin daloskönyvei olvasásakor felvethető, hogy valóban népköltészeti szövegekről van-e szó? Ha az adatközlőkre gondolunk, hiteles gyűjtések ezek és azok hiteles feldolgozásai. Azonban mégsem tarthatjuk teljesen népköltészetnek ezeket a szövegeket, mert nem élnek már bent a hagyományban úgy, ahogy annak idején, abban a régiségben, melyet felidéznek a mesét mondók, dalt éneklők. Nem hagyományozódnak, vagyis nem mesélőközösségi alkalmakkor mondódnak el, hanem a kérdező, kutató kérdésére felidéződnek az emlékezetből egy rég-es-régi állapotban. Abban a formában, ahogyan utoljára - többnyire gyermekkorában - hallotta az elbeszélő. Több mesemondótól tudjuk, hogy akármennyire is próbálja hitelesen, az eredetileg hallott módon elbeszélni ezeket a történeteket, nagy nehézségek elé néz, hiszen nem gyakorolja. Ma már alig van cigány közösség, ahol virrasztáskor még mesélnek. Ezért is értékelődnek fel a korábbi gyűjtések, köztük a somogyi kaposzentjakabi vagy az ugyancsak somogyi örtilosi mesekötet (mindkettő a MTA Néprajzi Kutatóintézetének kis példányszámú Ciganisztikai Tanulmányok sorozata köteteként jelent meg). A dalok esetében és sokszor találkozik a lejegyző azzal a jelenséggel, hogy a cigány közösségben már csak töredékében ismert dalt valamely feldolgozás ismertté válása idézi vissza, erősíti meg, esetleg variálja. Mai cigány közköltészet ez, mely nem mentes (a cigány népköltészet sem volt az!) a magyar közköltészeti behatásoktól.

Mindez azonban semmit sem von le a dalok, mesék értékéből, oktatásban való hasznosságából, és csak azért említettem meg, hogy bemutassam: ma nem könnyű felkutatni még e töredékeket sem. Tisztelettel kell hát gondolnunk mindenkire, aki ezt a sziszifuszi munkát végzi, Kalányos Teréziára, Kovalcsik Katalinra és a többi kutatóra.

Gyertyánági Endre

Adj innom!

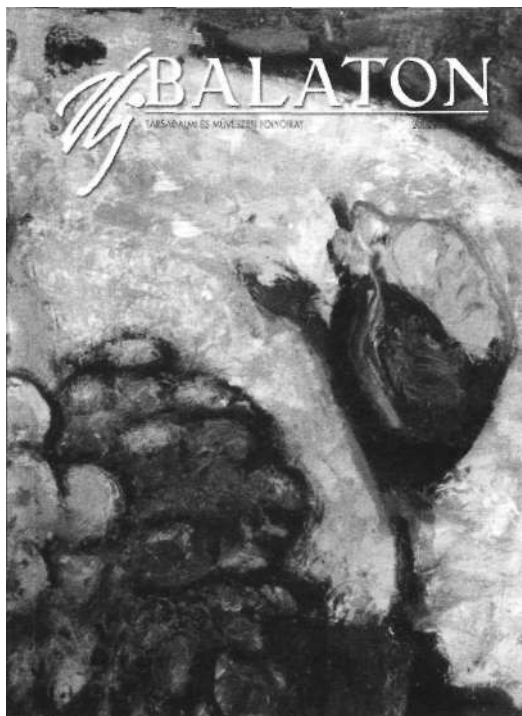
Az Új Balaton című társadalmi és művészeti folyóirat köszöntése

A negyedévenként megjelenő Új Balaton folyóirat legutóbbi, szeptemberi számát olvasva - amely egy igazi szellemi kalandnak tekinthető - egyre inkább erősödik bennem az a meggyőződés, hogy a Veszeli Lajos főszerkesztő és munkatársai nevével fémjelzett, Balatonalmádi-ban megjelenő lap egy kristályosodási pont, a „hegyre épült város” az értékek felmutatásában és egyúttal a Balaton-térség megújulását segítő kulturális innováció forrása.

Engedve a szüreti idő (mitikus idő!) csábításának, a szeptemberi szám szoros tematikával rendeződik a balatoni múlt és jelen, a szőlők, a présházak és a borok világa köré. A hangulat fellebeg, egy sajátos aurát kap a Balaton-körmék, Hamvas Béla angyalai és dralái vesznek körül bennünket. [Minden borban kis angyal lakik, aki - ha az ember a bort megissza - nem hal meg, hanem az emberben lakó megszámlálhatatlanul sok kis tündér és angyal közé kerül. - A bor filozófiája, 1945. Idézi Balogh Ödön (Budapest) Bacchusszal cimborálva című írásában.]

A balatoni borokat jó társaságban kortyolva kegyelmi pillanatokot élünk át. „A bor spirituális olajtartalmú ital.” - mondja Hamvas Béla. Felkenés és beavatás egyben. A nagy művészet ihletője, amelyben „képződményé” válik, Gadamer szavaival: ergon és többé nem csupán energieia. A csokorba szedett bordalok szerzői, Keresztúri Dezső, József Attila, Gárdonyi Géza, Berda József (művészetét Matyikó Sebestyén József avatott visszaemlékezése is megidézi), Kiss Benedek (akit „A szőlőhegyi évszakok gazdájának” titulál elemzésében Németh István Péter) Baranyi Ferenc és Utassy József (akinek a Ragyogjon a bordal című verse méltó zárása a kiadványnak) ma már klasszikusnak számítanak, az érzésünk az, hogy hozzájuk képest még nagyon kevés időt töltöttünk el a borospincék hűvösében. Mégsem idegenek ettől a világtól az „új hangok”: Széki Patka László Veszprémből, Dukai István Iszkázzról, Kelemen Lajos Kaposvárról (aki szemmel láthatóan nehezen besorolható és más irányba tekint, de horizontja a töredezettségéből is az egészre mutat). Némi csalódást okoz ugyanakkor, hogy Vass Z. Zsolt kitűnő írásában bemutatott Németh István Pétertől semmit sem olvashatunk.

Az Új Balatonban a versek mellett a széppróza kisebb terjedelemben jut szóhoz, de ami bekerült, jó választás volt, ez egyaránt elmondható Balogh Tamás (Budapest) és Sobor Antal (Székesfehérvár) írásairól és - az emlékezés műfajában íródott - Czuczor Sándornak (Balatonalmádi) a keszthelyi diákok pincelátogatásairól, László Zsuzsának (Budapest) a Győrökön gazdálkodó - pihenő Simándy Józsefről és a és Feszi Árpádnának a régi füredi hangulatról és Endrődi Sándorról szóló, feltehetően harmincas években keletkezett írásairól.

A folyóiratban két jelenkort idéző interjú is olvasható, az egyik Cséby Géza (Keszthely) tollából, aki dr. Bakonyi Károly szőlőnemesítővel folytatott egy „délutáni beszélgetést”, a másik Lőrincz Sándornak (Kaposvár) Opperheim József kötese borosgazdával folytatott inkább irodalmi (önmagán átszűrt) párbeszéde, akiben felmutatja a jövő zálogát, „a különleges szakértelem és szakmaszeretet, tudatos piacpolitika és erősödő marketing” szerepét a borászati kultúra fenntartásában és továbbörökítésében.

A képzőművészet értő megjelenítése nem csak jól válogatott és szerkesztett - balatoni élményvilágot tükröző - képi anyagot jelent. Kitűnő tanulmányokat olvashatunk a nagybányai iskolát alapító Hollósy Simon életképeiről dr. Benedek Katalin (Budapest), hasonlóképpen Pap Gyula balatoni festészetéről dr. Haulisch Lenke (Budapest) művészettörténészek tollából. Pap Gyula alkotásai - akit a „súlyosabb, építményesebb természeti formák készítették alkotásra, így a Balatonnál készült képeim a víznél nagyobb szerepet kap a parti világ, a látomás helyett a szilárd valóság” - és a többi képzőművészeti alkotás méltó keretét adják a kiadványnak, és talán ennél többet is, egyfajta horizontot és a párbeszéd lehetőségét az irodalmi anyaggal alkotott egységben. A Szüretelő lány című képe két változatban is szerepel, kicsit nehéz összehasonlítást tenni, amelyben a fekete-fehér nyomat is szerepet játszhat. Pap Gyula gazdag őszi színvilágát sajnos csak a borítólapon élvezhetjük. A 70 éves Csiszár Eleket köszönti Matyikó Sebestyén József - akinek 1999-ben Nagykanizsán a Hevesi Sándor Művelődési Központban is megtekinthettük a kiállítását. Csiszár Elek „a személyes megfosztottság érzésének panasza el, hogy milyen lett a világ” - „aki még átélte a „negyvenes évek még tisztavízű, otthonias, megtartó erőt képviselő tóélmény világát” - felmutatja az „ipari tevékenység által feldúlt, megsebzett” Somogy megyét, ahol az „utak, az útjelzők a komplex magány szigeteivé” váltak.

Jó érzés olvasni Szombathy Bálint írását a szigetvári Vigadó Galériában megrendezett olasz festőművészek kiállításáról, ebből az anyagból Maddaiena Barletta, Adriana Collovati, Antonia Cendamo, Alberto Valsecchi és Ivo Stazio festményei láthatók a folyóiratban (mindannyian a laboratorio 2 csoport tagjai). Az Új Balaton nyitott szellemiségében nyoma sincs a provincializmusnak (mindez látszik a szerzők után feltüntetett helynevekből is), a műhely a tagjai tudják, hogy a Balaton a környezete nélkül nem Balaton. A jó értelemben vett lokálpatrióta érzület tükröződik (lásd a Balaton-kultusz nagy alakjának Czigány Károlynak a megidézését P. Miklós Tamás tollából Zánkáról), az identitásunk megőrzésében egy zárt, szinte szoros entitássá kell válnunk, amelyben csak önmagunkhoz és egymáshoz igazodhatunk. Enélkül nincs értelme nyitásról beszélni (mert nincs mit megnyitni), csak ha felismertük, a „Csipkerózsika-álomszenderén, és mindennapos álmokon józanulva: Hiszen bennünk van Európa!” (Matyikó Sebestyén József)

Az Új Balaton Múltidéző rovata bemutatja dr. Csoma Zsigmondnak (Budapest), a Magyar Bortörténeti Társaság elnökének tanulmányában „A balatoni szőlők és borok évszázadait”, ezenkívül két igényes néprajzi tanulmány is olvasható, az egyik dr. Laposa József építész (Budapest) írása, aki a Balaton menti pincéket és prэшázakat mutatja be, a másik Gráfik Imre néprajzkutató (Budapest) Balatoni Bacchus című írása. Bár nem ebben a rovatban került publikálásra, mégis ide tartozónak érzem Kovács Emőke PhD doktorandusz (Kaposvár) alapos és olvasmányos írását, aki a Pesti Hírlap cikkei és hirdetései alapján dolgozza fel a balatoni gőzhajózás történetét.

Jó arányérzékéről tanuskodik a Szépirodalom, a Képzőművészet és a Múltidéző rovat szerkesztése, tartalma jól megformált és szilárd értékrendet tükröz. Az Értekező és a Kitekintő rovatot ehhez képest töredékesebbnek érzem, de nem rovom fel, mert a feladat óriási. Ha az Új Balaton valóban társadalmi folyóirat akar lenni, nem kerülheti meg azt az igényt, amely a Parnasszust kötné össze a hétköznapi valósággal.

Az innováció kérdésével kezdtük, amelynek alapja az állandóság és a változás viszonya és helyes aránya. Az írásokban számtalan jó gondolat vetődik fel, amelyek mindegyike megéme egy-egy misét. A hangsúly most erősebben a múlt-ra helyeződött. Talán az eljövendő számok Értekező és a Kitekintő rovatának lehet témája a jelenkori helyzetünk alaposabb elemzése és a jövőképünk megfogalmazása, ezek a rovatok talán a társadalmi vita színterei is lehetnek.

A hagyomány a jelenben újrafogalmazva nyerheti el az igazi értelmét. A megértésben végbemenő új aktualizálás a múltat egy valódi történelembe vonja be. Így mi sem maiadunk azok, akik voltunk. Nehéz elhordozni a régiek terhet egy olyan korban, amely nem akar szembesülni, sem a jellel, sem a hagyománnyal. Ennyiben tapasztalat nélküli. Vagy mégis van tapasztalat, csak megfogalmazásra vár? Miért ne lehetne éppen itt a szembesülés helye?

Ez a legnagyobb kihívás az Új Balaton szerzőgárdája és mindazok számára, akik magukénak érzik ezt az értékes és ígéretes folyóiratot.

Az Új Balaton című folyóirat megrendelhető az alábbi címen: 8221 Balatonalmádi, Bajcsy-Zs. u. 14. Telefon/fax: (88)543272. E-mail: ubalaton@enternet.hu

(A címlapon Pap Gyula: Szőlős csendélet című festményének részlete látható)

Fa Ede

Arcok

A Kanizsa Műhely antológiája

A 2002-es Költészet Napjára jelent meg a Kanizsa Műhely költőinek és íróinak 103 oldalas antológiája a fenti címmel.

A szép kiállítású kötet 15 szerző alkotásait mutatja be, köztük egy eszperantista műfordító, Szabadi Tibor fordításait.

Az antológia sokszínűnek, tematikailag gazdagnak mondható, mivel korunk krízisei és visszasságai épp úgy hangot kapnak benne, mint a magánélet örömei és bánatai. Külön értéke az összeállításnak, hogy a szűkebb pátriának, Nagykanizsa városának színei és hangulatai is megjelennek néhány helyi alkotó jóvoltából. (Bakonyi Erzsébet: *Kanizsa*, Kardos Ferenc: *Sugár úton*, Erdős Attila: *Egy emlékműhöz*, Horváth György: *Csótói idill*).

A könyv minden szerzője szuverén egyéniségnek tűnik. Nem hódolnak be az épp divatos korstílus(ok)nak. Akik közülük kísérletező kedvűek - Czene Csaba, Fa Ede, Sabján Ferenc, Rada Gyula, Kardos Ferenc - ők is, írásaik zömében, inkább a magyar és a világlíra régebbi hagyományait követik. A modern és posztmodern irányzatok mondanivaló és eszköztárából csak mértékkel használnak fel bizonyos, nekik tetsző elemeket.

A tradíciók tiszteletben tartása megmutatkozik abban is, hogy a hagyományos erkölcsi értékeket szem előtt tartva beszélnek hazájukról, városukról, valamint a szerelemről, az életről és halálról. Többen is szép verseket írtak szüleikről, nagyszüleikről (Dezső Ferenc, Fa Ede, Erdős Attila).

Természetes, hogy a szerzők jelentős eltérést mutatnak, a kezdőtől, vagy attól, aki egy alacsonyabb szinten megrekedt, az önmagát magasabb mércék szerint is jól kifejező tehetségesig, sőt érett alkotóig. Néha azonban csak a szándék dicsérhető, a megvalósítás kevésbé.

Most lássuk az alkotókat külön-külön.

A kötet szerkesztője Bakonyi Erzsébet, rokonszenves törekvései ellenére sem tud komolyabb lírai teljesítményt felmutatni. Közönségsikert arató *Anyá, s lánnya balladája* és a közölt mese (*A Hétbükkfa-forrás tündére*) is azt mutatja, hogy neki inkább egy-egy történet elmondásához van tehetsége.

A következő „arc” Czene Csabáé. Ő igazi lírikus alkotó. Itt közölt versei főleg a szerelemről szólnak; annak intenzív élményszerűsége fölött öröködik, minden rutinszerűséget, lanyhulást elutasítva, mivel: „Hidegen vesz körül, / egy megivott mosoly. / Színtelen roskadás lettem, / reszketeg ébrenlét sodor.” (*Sodrásban*) Vagy: „Lelkem korlátján át / hajlok testedre. / Benned száz halált halok.” (*Metamorfózis helyett*) A szexualitást is élményszerűen ki tudja fejezni: „Behunytt szemmel / téged akarlak - / Testet öltetni testedben / Lehelet finoman

/ engeddd most magad / - mozdulj velem együtt...” (*Utoljára*)

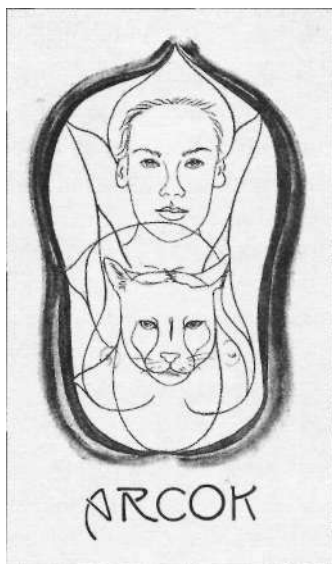
Dezső Ferenc a 20. század első felének lírai hagyományát, annak szépségeszményeit és stiliztikai módszereit folytatja művészi, néhol kissé anakronisztikusan. Amikor az élményt esztétikai klisék mellőzésével sikerül kifejeznie, olyankor a meglepetés erejével képes megszólalni (*Anyám keze, Téli vers, Csak a szívünk dobolja a nyarat*). Egy jellemző részlet:

„Megfagyott a tücsökszó. / Dér ágon csüng az emlék, / madarak csőrében elfér.” (*Téli vers*)

Erdős Attila hangját kereső lírikus. Egy-két jó, költői találata a további fejlődés lehetőségét rejti.

Fa Ede a recenzens, ezúttal a saját munkáiról nem nyilatkozik.

Horváth György mondanivalói köznapiak, konzervatív jellegűek, ezeket fejezi ki minden stilizáció és attitűd-játék nélkül. Értéke emberségében van.

Kardos Ferenc művelt költő. Stílusa érzékeny, finom, árnyalatokban gazdag. Itt közölt munkái közül *az én rendszámom, avagy elemek és jellemek* című posztmodern ironiát csillogtató verse tetszett a legjobban: „S Khárón nincs sehol. Csónakja / evilágból átsodródott / műanyagdokk-darabokhoz madzagolva / himbál, mögötte éji díszlet / mit átvarr egy-egy árny." Ez nemcsak az ezredforduló hiteles hangja, hanem egyéni intonáció is!

Rada Gyula írásai közül az őszinte, életen-halálon túllendülő, de mindig materiális közegben maradó szerelem jól megírt verse a *Sörgyári Capricció*. A *Budafa* címűben az álmodozás szabad röptének leírását ilyen érdekes, groteszk módon fejezi be: „ember, természet, Isten / így tesz csodát, s most küldi ránk / az azáleák mély, dög szagát". A modern, elidegenedett emberről szól *az Egy senki hangjai-ban*. Az *Akt 1, 2, 3*, a Nőről rajzol kívül-belül erotikus képet. Hangja erőteljes és egyéni.

Rózsás János a kötet legismertebb írója. Itt is méltó a saját színvonalához: a *Születésnap* az uráli fogság idejéből idéz egy megható epizódot. A *Göcseji aratás* egy régi fálusi emlék részletes és érzéletes leírása.

Sabján Ferenc ösztönös verselő, több írásából hiányzik a műgond és a szigorú kohézió. A motívumok láncolatába - néha - oda nem illő elemek kerülnek; ezt azonban ellensúlyozzák az efféle telitalálatok: „Kibeszélik hallgatásod; / odavarnak fűhöz-fához".

(*Onnan erre*) Vagy: „Elindulhatsz oda-vissza; / Vak-sággoddal hosszú útra." (*Utóirat*) És: „Lánkra verten, hideg szélben, / Lét és nem lét közrefog." (*Késő üzenet*)

Szabadi Tibor az egyre gazdagodó eszperantó nyelvű irodalomból válogatott. A versek és elbeszélések közül különösen az utóbbiakat fordította le nagyon jól (Joseba Sarrionaindia és Bahri Peraj elbeszélései).

Szalai Rózsa a szép női és anyai érzelmeket fejezi ki őszintén, de még bizonytalan formai megoldásokkal.

Dr. Tóth Antal a nyelvet csüri-csavarja, groteszket ír. Lírája egy kissé nagyobb önkontrollal a nyelvkritikai irányzat egyik sajátos variációja lehetne: „Ahhoz, hogy gondolkodni tudjak / fejetetejére kell állítanom / valóság-másvilágom!" (*Ehhez ahhoz*)

Tulok Teréz mintha nem ebben a rettenetes és szépséges kríziskorban élne! Szívet melenget? gyermekverseket ír, de az ideális gyermeki szemléletet felnőtt-verseiben is megőrzi: „Hajdanában-danában / én is jártam Zalában / Csacsi vont a taligán / mivel nem volt paripám." (*Hajdanában-danában*)

A versek hangulatához jól illenek *Károlyfi Zsófia* színvonalas, költői grafikái.

A könyvet a nagykanizsai olvasóközönség nagy szeretettel fogadta.

Reméljük, hogy ez a kezdeményezés nem marad folytatás nélkül...

Szerzőink

Bakonyi Erzsébet újságíró - Nagykanizsa

Bánosi György költő — Budapest

Bodrogi Péter költő - Budapest

Borbás György művészeti író - Zalaegerszeg

Borsos Roland költő - Budapest

Czene Csaba költő - Nagykanizsa

Cseh Károly költő - Budapest

Erdélyi Z. János költő, műfordító - Budapest

Erdődi Gábor költő, műfordító - Budapest

Fa Ede költő, szerkesztő - Nagykanizsa

Gáspár Ferenc író - Budapest

Gyertyánági Endre tanár, szerkesztő - Nagykanizsa

Kara Kocsis Gabriella író - Keszthely

Kardos Ferenc költő, szerkesztő - Nagykanizsa

Kostyál László művészettörténész - Zalaegerszeg

Lárai Eszter költő - Budapest

Marosi Lajos műfordító - Budapest

Máté Adél költő - Budapest

Merényi Krisztián költő - Budapest

Mézes Gergely költő - Budapest

Molnár László helytörténész - Páka

Rózsás János memoáriró - Nagykanizsa

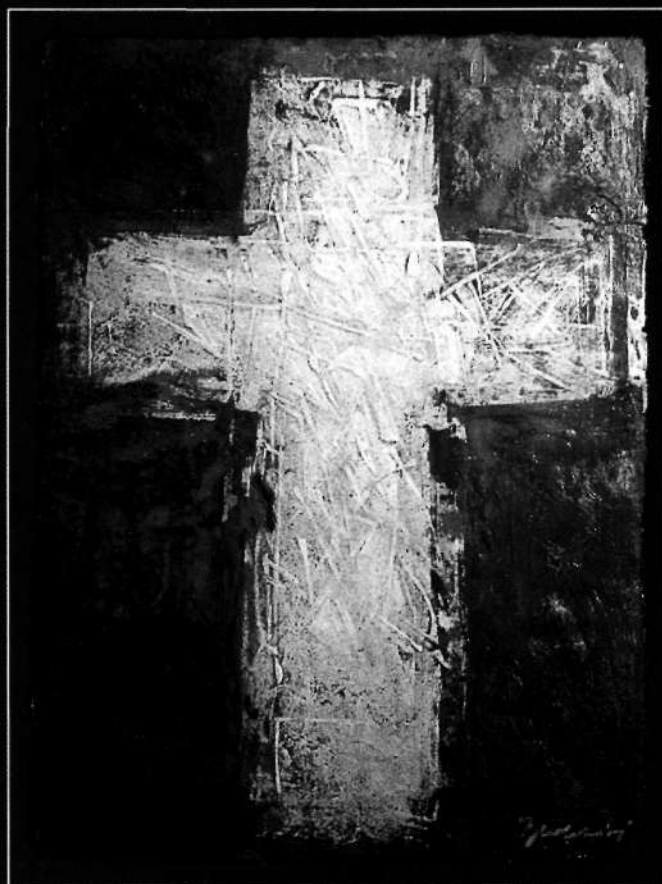
Szepesi Dóra költő - Budapest

Viczai Péter műfordító - Budapest

PANNON LŐKÖK

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Következő számaink tartalmából

Deák Ferenc születésének 200. évfordulójára emlékezünk Katona Csaba Deák Balatonfüreden, Cserna Anna Deák és Tolna megye, Béres Katalin A Deák-centenárium Zalában, Megyeri Anna A zalaegerszegi Deák szobor és Deák tér, Kunics Zsuzsa Deák emlékezete Nagykanizsán, Molnár András Deák Antal történelmi regéi, Borbás György Egy ismeretlen Deák szoborról c. írásával és Pajkossy Gábor Deák Ferencről mondott beszédével. Sólyom Sándor fordításai, Szép Gyula és Tari István rajzai, Alföldy Jenő tanulmánya Csanádi Imre Baglyok mámore című verséről és Pomogáts Béla tanulmánya.

2002

Ára: 150 Ft